BYGGNADSANKNUTEN OFFENTLIG KONST

Kunskapshöjande insatser för förvaltning av den offentliga konsten som del av kulturmiljön

Statens konstråd
PUBLIC ART AGENCY SWEDEN
2019

Statens konstråd 2019-05-31 (Dnr 1.1.1/2018:87)

Rapporten finns att ladda ned på www.statenskonstrad.se.

Innehållsförteckning

Sammanfattning och förslag ... 1
Övergripande slutsatser ... 1
Förslag och iakttagelser ... 3
1 Inledning ... 9
1.1 Identifierade utmaningar ... 10
1.2 Tolkningen av uppdraget ... 13
1.3 Metod och material ... 15
1.4 Begreppsdefinitioner ... 18
1.5 Avgränsningar ... 21
1.6 Disposition och läsanvisning ... 22
2 Byggnadsanknuten offentlig konst som del av kulturmiljön ... 24
2.1 Arkitekturbunden konst och den tidiga antikvariska praktiken ... 24
2.2 Byggnadsanknuten offentlig konst och välfärdssamhället ... 27
2.3 Det moderna kulturarvet och den offentliga konsten ... 31
2.4 Kulturmiljövårdens processer för värdering och urval ... 33
2.5 Estetiska aspekter och kulturhistoriska och konstnärliga värden ... 35
2.6 Internationell jämförelse ... 36
2.7 Förslag för ökad samverkan inom politikområdet gestaltad livsmiljö ... 37
3 Roller och ansvar för byggnadsanknuten offentlig konst ... 42
3.1 Nationella offentliga aktörer ... 43
3.2 Regionala offentliga aktörer ... 50
3.3 Kommunala aktörer ... 53
3.4 Privata aktörer och Svenska kyrkan ... 56
3.5 Internationell jämförelse ... 58
3.6 Förslag för tydligare roll- och ansvarsfördelning ... 59
4 Juridiska och ekonomiska styrmedel för byggnadsanknuten offentlig konst ... 67
4.1 Juridiska styrmedel för byggnadsanknuten offentlig konst ... 67
4.2 Ekonomiska styrmedel för byggnadsanknuten offentlig konst ... 84
4.3 Internationell jämförelse ... 87
4.4 Förslag för ökad kännedom om byggnadsanknuten offentlig konst i tillämpning av styrmedel ... 88
5 Kvalitativ dokumentation och tillgängliggörande av information ... 101
5.1 Dokumentation av byggnadsanknuten konst och moderna kulturmiljöer ... 101
5.2 Verktyg för dokumentation av byggnadsanknuten offentlig konst och kulturmiljöer ... 105
5.3 Digitalt tillgängliggörande av befintlig dokumentation ... 107
5.4 Internationell jämförelse ... 111

5.5 Förslag för utvecklad samverkan om dokumentation och informationshantering 112
Litteraturförteckning 118
Illustrations- och fotoförteckning 127
Bilaga 1 Organisation för genomförande av utredningen 128
Bilaga 2 Nätverksgruppsmöten 129
Bilaga 3 Internationell enkätundersökning 132

Sammanfattning och förslag

I denna rapport har förutsättningarna för tillsyn och förvaltning av byggnadsanknuten offentlig konst som kulturarv utretts. Byggnadsanknuten offentlig konst definieras i rapporten som konst som är beställd eller inköpt för permanent platsspecifik placering i offentlig miljö och som huvudsakligen tillkommit genom enprocentregeln. I propositionen *Kulturarvspolitik* (prop. 2016/17:116) konstateras att det är angeläget att stärka förutsättningarna att bevara byggnadsanknuten offentlig konst från 1900-talet. Statens konstråd fick därför i uppdrag att särskilt utreda behovet av kunskapshöjande åtgärder inom tillsyn och förvaltning av den byggnadsanknutna offentliga konsten och vid behov föreslå åtgärder som kan bidra till en positiv utveckling inom området (Ku2017/02582/LS). Statens konstråd har i detta uppdrag samarbetat med Riksantikvarieämbetet (Ku2017/00942/KL).

Den byggnadsanknutna offentliga konsten har haft en framträdande roll i gestaltningen av det svenska välfärdssamhällets offentliga miljöer och byggnader och relaterar bland annat till frågor som berör demokrati, folkbildning och normer. Den byggnadsanknutna offentliga konsten har därför kommit att betraktas som en viktig del av 1900-talets moderna kulturarv, vilket är ett synsätt som föreliggande regeringsuppdrag ger tyngd åt. Uppdraget innebär således att ett nytt område ska fogas till kulturmiljöområdets sfär. Det faktum att byggnadsanknuten offentlig konst från 1900-talet numer betraktas som kulturarv har ställt krav på att utredningen grundligt har behandlat bland annat kunskapsläget, ansvar och roller, juridiska och ekonomiska styrmedel samt digitalt tillgängliggörande.

I Sverige kom den statliga satsningen på offentlig konst att institutionaliseras 1937 genom beslut om den så kallade enprocentregeln, vilken innebar att en procent av kostnaderna vid byggande i statlig regi skulle fördelas till offentlig konstnärlig gestaltning. Även kommuner och regioner (tidigare landsting) kom med tiden att tillämpa regeln i olika former. Det finns idag ca 1 600 byggnadsanknutna offentliga konstverk som är statligt beställda och finansierade och därtill finns flera tusen verk beställda av landets kommuner, regioner och privata bolag. Exempel på där byggnadsanknuten offentlig konst är vanligt förekommande är i offentliga miljöer som parker och torg men även i offentliga lokaler som badhus, bibliotek, skolor, stadshus och stationshus. Vidare återfinns byggnadsanknuten offentlig konst även i offentliga miljöer där tillgängligheten kan vara begränsad såsom sjukhus, fängelser, försvarsanläggningar, förvaltningsbyggnader och kraftstationer, men även gallerior och köpcentrum.

Övergripande slutsatser

Utredningen konstaterar att kunskapen idag är otillräcklig för att kunna hantera byggnadsanknuten offentlig konst som del av vårt kulturarv. Den byggnadsanknutna offentliga konsten har tidigare primärt hanterats inom området för offentlig konst. Då denna genre av konst emellertid har kommit att betraktas som del av det moderna kulturarvet ställer detta krav på att företrädare för konst- respektive kulturmiljöområdet har insikt i, eller behärskar, varandras kompetenser i syfte att kunna göra väl grundade värderingar och

prioriteringar av bevarandeinsatser för byggnadsanknutna offentliga konstverk. Viktigt att understryka är att det rör sig om ett urval av verk som bör inlemmas och bedömas utifrån en kulturhistorisk värderings- och urvalsprocess.

Bristande kunskapsöverföring mellan konst- respektive kulturmiljösektorn leder till att de samlade värden som den byggnadsanknutna offentliga konsten tillskrivs inte fullt ut blir tydliga. Därmed riskerar denna konst att påverkas negativt och i förlängningen även gå förlorad vid exempelvis rivningar och ombyggnader. Kunskapshöjande insatser för såväl ansvariga myndigheter på nationell, regional och kommunal nivå som tvärdisciplinär samverkan skulle kunna bidra till förbättrad förvaltning av ett urval av landets byggnadsanknutna offentliga konstverk. Den internationella jämförelsen visar att den byggnadsanknutna offentliga konsten, till skillnad från i Sverige, utgör en etablerad del av kulturmiljöarbetet på nationell nivå i samtliga tillfrågade länder.

Vidare konstateras att det föreligger otydligheter på såväl statlig, regional som kommunal nivå vad gäller olika aktörers ansvar och roller avseende tillsyn och förvaltning av den byggnadsanknutna offentliga konsten. På statlig nivå saknas tydlighet vad gäller vilken instans och var gränserna går för tillsynsansvaret. Det gäller bland annat i ärenden som rör statliga byggnadsminnen då tillsyn utförs av såväl Statens konstråd som Riksantikvarieämbetet, men där sistnämnda myndighet ensamt bör ha tillsynsansvar. Därtill har utredningen uppmärksammat att Statens konstråds tillsynsansvar endast omfattar statliga fastighetsförvaltande myndigheter, men att detta tillsynsansvar helt upphör i de fall byggnadsanknuten offentlig konst övergått i statliga bolags ägo eller sålts till annan fastighetsägare än statlig. Statens konstråd har därmed förlorat rådigheten över merparten av den konst som ursprungligen var finansierad av statliga medel och det finns idag inga styrmedel att motverka skador och förluster av byggnadsanknutna offentliga konstverk som ägs och förvaltas av statliga bolag och övriga aktörer inom offentlig och privat sektor.

På regional och i synnerhet på kommunal nivå, där merparten av den byggnadsanknutna offentliga konsten idag finns, saknas till stor del regelverk och upparbetad samverkan mellan ansvariga förvaltningsinstanser vad gäller tillsyn och förvaltning av den byggnadsanknutna konsten vilket kan få negativa konsekvenser för konstverken. Behovet av kunskapshöjande insatser vad gäller roller och ansvar är därmed stort och utredningen konstaterar även att det finns en stor efterfrågan från berörda målgrupper att skapa en nationell instans som kan fungera rådgivande. Den internationella jämförelsen visar att samverkan på nationell nivå är tämligen utvecklad bland de tillfrågade länderna, men att tillsynen däremot är reglerad på olika vis och därför får varierad effekt.

En annan övergripande slutsats som dras är att befintlig lagstiftning har vissa möjligheter att ge specifikt skydd åt byggnadsanknuten offentlig konst. Kunskapen om hur befintliga juridiska och ekonomiska styrmedel kan tillämpas är låg bland aktörer med ansvar för tillsyn och förvaltning av byggnadsanknuten offentlig konst. Detta riskerar att leda till en godtycklig hantering vid exempelvis olika typer av rättsliga processer och löpande förvaltning av den byggnadsanknutna offentliga konsten som kulturarv. Kunskapshöjande insatser som kan bidra till att stärka förutsättningarna att bevara byggnadsanknuten offentlig konst med hjälp av befintlig lagstiftning är angelägna, men samtidigt görs iakttagelsen att jordabalkens bestämmelser vad gäller fast och lös egendom medför

begränsningar vad gäller att alls kunna inkludera byggnadsanknuten offentlig konst i skyddslagstiftning.

Den låga kunskapen om hur befintliga ekonomiska styrmedel i form av kulturmiljövårdsanslaget kan tillämpas, i kombination med att dessa medel är ansträngda, får som konsekvens att få konstverk idag kan åtnjuta bidrag i samband med olika former av kunskaps- och bevarandeinsatser. Därmed finns ett behov av att inrätta ett tillfälligt statsbidrag som kan verka som katalysator för olika kunskapshöjande insatser på området. Den internationella enkäten visar att lagskyddet fungerar tillfredsställande i samtliga tillfrågade länder förutom ett. I tre fall av fem finansieras bevarandeinsatser av byggnadsanknuten offentlig konst av staten och i två fall förekommer samfinansiering där både allmänna och privata medel bekostar dessa former av insatser.

Slutligen konstateras att kännedomen är låg om hur standarder och metoder för dokumentation av byggnadsanknuten offentlig konst i moderna kulturmiljöer kan ge ökad kvalitet för både bevarandeinsatser och digitalt tillgängliga register. Detta kan leda till att kvaliteten på dokumentation kan variera och att uppföljningen vad gäller utförda insatser har bristande kvalitet. En försvårande omständighet är också att det saknas tillgängliga och sammankopplade register för den byggnadsanknutna offentliga konsten, i synnerhet på regional och kommunal nivå, något som försvårar möjligheten till överblickbarhet i samband med behov av insatser. Behovet av kunskapshöjande åtgärder vad gäller dokumentation och tillgängliggörande av information i form av bland annat digitala register är därmed stort. Den internationella enkäten visar att läget i de tillfrågade länderna liknar situationen i Sverige genom att det finns register på nationell nivå, men att det saknas möjlighet att sammankoppla dessa med register på regional och lokal nivå vilket motverkar möjligheten till överblickbarhet på området.

I enlighet med regeringsuppdraget lämnar utredningen förslag på åtgärder som kan bidra till en positiv utveckling av området samt förslag på kunskapshöjande åtgärder. I några fall där utredningen inte har kunnat lämna dessa typer av förslag, men där utredningen likväl belyser särskilda omständigheter av stor betydelse för utvecklingen av området, presenteras dessa i form av så kallade iakttagelser. Utredningen har valt att kategorisera förslagen, alternativt iakttagelserna, i tre nivåer. Den första nivån gäller *förslag på åtgärder som kan bidra till en positiv utveckling* och riktar sig till Regeringskansliet. Den andra nivån gäller *förslag på kunskapshöjande åtgärder* som primärt riktar sig till statliga myndigheter och andra berörda parter men som också kan fungera vägledande för kommuner och regioner. Den tredje nivån gäller *iakttagelser*. Då dessa inte formulerats som förslag, men likväl har bedömts vara av stor betydelse för att kunna åstadkomma en positiv utveckling på området, är de inte specifikt adresserade till särskild instans.

Förslag och iakttagelser

Utredningens förslag och iakttagelser med ingående bedömningar presenteras i slutet av kapitel 2–5. Nedan följer en kort sammanfattning av rapportens förslag och iakttagelser samt konsekvenser med fokus på resurser.

Förslag till åtgärder som kan bidra till positiv utveckling av området

Justeringar i förordningen (1990:195) om vård av statens konst (avsnitt 4.4)

Förslag	Utredningen föreslår att regelverket för hantering av statlig byggnadsanknuten offentlig konst i förordningen (1990:195) om vård av statens konst preciseras på två punkter: (1) att konst som utgör tillbehör till fast egendom inte kan återlämnas av fastighetsförvaltande myndigheter till Statens konstråd och (2) att myndigheter ska samråda med Statens konstråd vid förändringar av byggnader och miljöer som påverkar konst som utgör tillbehör till fast egendom.
Konsekvens	Förslaget om att konstverk som utgör tillbehör till fast egendom inte ska innefattas av 12 § och därmed inte ska återlämnas av fastighetsförvaltande myndigheter kan i ett långsiktigt perspektiv innebära en resursbesparing för Statens konstråd. Förslaget att de fastighetsförvaltande myndigheternas ska samråda med Statens konstråd inför planerade ombyggnader, rivningar eller andra ingrepp som påverkar konsten bedöms kunna genomföras inom ordinarie resurser.

Ny tillfällig bidragsförordning (avsnitt 4.4)

Förslag	Utredningen föreslår att en ny tillfällig bidragsförordning på fem år finansierad inom statsbudgeten om minst 3 mkr/år och högst 6 mkr/år inrättas för kunskapshöjande projekt till nytta för långsiktig förvaltning av byggnadsanknuten offentlig konst som kulturarv. Den föreslagna tillfälliga förordningen bör administreras av Riksantikvarieämbetet i samverkan med Statens konstråd.
Konsekvens	Förslaget skulle innebära en ny uppgift för Riksantikvarieämbetet och därför kräva personella resurser. Samverkan med Statens konstråd behöver därtill utvecklas. Om förslaget på ett principiellt plan skulle vinna bifall hos regeringen, behöver det detaljutvecklas i ett separat följduppdrag till myndigheterna att gemensamt utarbeta en författningstext till ny förordning samt rutiner för handläggning av bidraget.

Förslag till kunskapshöjande insatser

Utvecklad samverkan inom politikområdet gestaltad livsmiljö (avsnitt 2.7)

Förslag	Utredningen föreslår en intensifierad samverkan mellan ansvariga myndigheter på statlig nivå, samt ett ökat samarbete med berörda aktörer på regional och kommunal nivå vad gäller den byggnadsanknutna offentliga konsten som kulturarv inom ramen för politikområdet gestaltad livsmiljö.
Konsekvens	De insatser som ska göras av respektive statlig myndighet inom ramen för gestaltad livsmiljö har påbörjats under 2018 och flera av insatserna ska avrapporteras under 2020 medan andra insatser ska fortgå löpande. Genom att föreslå att utvecklingen av området för offentlig konst som kulturarv ska samordnas med insatserna i myndighetssamverkan om gestaltad livsmiljö bedömer utredningen att genomförandet av förslaget inte påverkar respektive myndighets personella resurser eller anslag.

Utvecklat vägledningsarbete för plan- och bygglagen (2010:900) (avsnitt 4.4)

Förslag	Utredningen föreslår att Statens konstråd och Riksantikvarieämbetet inom området byggnadsanknuten offentlig konst som kulturarv bör bidra till Boverkets kontinuerliga vägledningsarbete gentemot kommuner om hantering av kulturvärden enligt plan- och bygglagen (2010:900).
Konsekvens	Nödvändiga resurser för genomförandet av föreslagna insatser torde hållas inom ramen för berörda myndigheters ordinarie verksamhet och inom befintliga anslag då förslaget gäller redan etablerade arbetsformer och plattformar för samverkan och genomförande av kunskapssatsningar, exempelvis webbseminarier och produktion av kunskapsmaterial i form av vägledningar.

Utveckling av skyddsbestämmelser för byggnadsminnen (avsnitt 4.4)

Förslag	Utredningen föreslår att Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen bör verka för att kulturhistoriskt och konstnärligt värdefull byggnadsanknuten offentlig konst, där så är lämpligt, omfattas av skyddsbestämmelser för byggnadsminnen enligt förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen och kulturmiljölagen (1988:950).

Konsekvens	Arbetet med att inkludera värdefull byggnadsanknuten offentlig konst i skyddsbestämmelser för byggnadsminnen enligt kulturmiljölagen och förordningen om statliga byggnadsminnen bör utföras inom ramen för länsstyrelsens respektive Riksantikvarieämbetets löpande arbete med byggnadsminnen. Detta kan exempelvis vara i samband med utökning av skyddsbestämmelser eller vid framtagande av skyddsbestämmelser inför beslut om byggnadsminnesförklaring. Då insatsen bör utföras inom ramen för ordinarie verksamhet för Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen bör förslaget inte kräva extra personella eller tidsmässiga resurser.

Tillgängliggörande av information (avsnitt 5.5)

Förslag	Utredningen föreslår att ett samarbetsprojekt mellan relevanta statliga informationsförvaltare bör initieras, förslagsvis mellan Statens konstråd och Riksantikvarieämbetet, och samordnas med Lantmäteriets fastighetsregister. Detta i syfte att utveckla metoder och standarder för dokumentation och tillgängliggörande av nödvändig information om den byggnadsanknutna offentliga konsten som kulturarv på ett sätt som är anpassat till berörda målgruppers behov och förutsättningar.
Konsekvens	En utvecklad samverkan om dokumentation och informationshantering bör rymmas inom berörda myndigheters ordinarie verksamheter och kunna genomföras med stöd av 6 § myndighetsförordningen (2007:515) och inom ramen för Digisam. Vad gäller tidplan och resurser för implementering av denna samverkan kan dock myndigheternas resurser behöva förstärkas.

Iakttagelser

Tydlig rågång avseende tillsyn (avsnitt 3.6)

Iakttagelse	Det har hittills inte funnits någon tydlig rågång mellan Statens konstråds och Riksantikvarieämbetets ansvarsområden vad gäller tillsyn, vilket har medfört att det i vissa fall har utförts dubbel tillsyn när det gäller statliga byggnadsminnen.
Konsekvens	Riksantikvarieämbetet bör ensamt ha tillsynsansvaret för sådan byggnadsanknuten offentlig konst som ingår i statliga byggnadsminnen. Iakttagelsen får praktiska konsekvenser i form av att Riksantikvarieämbetet därmed bör utveckla kompetensen avseende byggnadsanknuten offentlig konst.

	Iakttagelsen får även konsekvenser i form av att Statens konstråds tillsyn avgränsas till att inte gälla byggnadsanknuten offentlig konst som finns i statliga byggnadsminnen. Anpassning av tillsynsverksamheten inom Riksantikvarieämbetet respektive Statens konstråd kommer behöva hanteras under en övergångsperiod genom att Statens konstråd bistår Riksantikvarieämbetet med information om vilka byggnadsanknutna konstverk som finns i de statliga byggnadsminnena. Uppskattningsvis kan det ändrade arbetssättet tillämpas med start från och med år 2020.

Statens konstråds minskade tillsynsansvar (avsnitt 3.6)

Iakttagelse	Statliga fastighetsförvaltande bolag som äger byggnadsanknuten offentlig konst har inte något utpekat vårdansvar enligt förordningen (1990:195) om vård av statens konst och innefattas inte heller av Statens konstråds tillsynsverksamhet.
Konsekvens	Iakttagelsen kommer få praktiska konsekvenser för Statens konstråd och under en omställningstid finns behov att tydliggöra att tillsynsverksamheten över byggnadsanknuten offentlig konst endast innefattar myndigheter och inte statliga bolag. De praktiska konsekvenserna blir även att Statens konstråd inte längre kommer kunna anmoda statliga fastighetsbolag att genomföra inventeringar, registerföring, löpande förvaltning, antikvariska förundersökningar samt värdering och urval.

Behov av nationell rådgivande instans (avsnitt 3.6)

Iakttagelse	Det finns behov av en tydligt utpekad nationell instans med uppgift att bedriva rådgivning gentemot såväl statlig som regional och kommunal nivå i förvaltningsfrågor gällande byggnadsanknuten offentlig konst.
Konsekvens	För att kunna etablera en nationell rådgivande instans krävs särskild resurstilldelning och utpekat uppdrag för berörd myndighet.

Begränsningar med jordabalken (1970:994) (avsnitt 4.4)

Iakttagelse	Tolkning och tillämpning av jordabalkens (1970:994) bestämmelser om att egendom (och därmed kulturegendom som byggnadsanknuten offentlig konst) delas in i antingen fast eller lös egendom får negativa konsekvenser för möjligheten att i skyddslagstiftning inkludera

	byggnadsanknuten offentlig konst som juridiskt klassificeras som lös egendom.
Konsekvens	Med nuvarande bestämmelser i jordabalken kan inte processer för värdering och urval av kulturhistoriskt och konstnärligt värdefull byggnadsanknuten offentlig konst enkom ligga till grund för beslut om att i skyddslagstiftning säkerställa dessa värden, utan hindras av kravet på att enbart fast egendom kan omfattas av juridiskt skydd.

1 Inledning

Konst som integrerad del av arkitektur och byggande har som kulturyttring djupa rötter i människans historia. Med modernismens genombrott, under förra delen av 1900-talet, introducerades emellertid helt nya förutsättningar för en dynamisk samverkan mellan företrädare för konstens respektive arkitekturens område.

I Sverige kom den statliga satsningen på offentlig konst att institutionaliseras 1937 genom riksdagsbeslutet om enprocentregeln.[1] Samma år inrättades Statens konstråd som kom att administrera de statliga ekonomiska medel för offentlig konst som regeln genererade i samband med statligt offentligt byggande.[2] Med tiden har även ett stort antal kommuner och regioner (tidigare landsting) fattat beslut om att tillämpa enprocentregeln vilket sammantaget har bidragit till att den offentliga konsten har fått en mycket framskjuten plats i samhällets offentliga miljöer.[3] Idag finns ca 1 600 byggnadsanknutna offentliga konstverk som är beställda och finansierade genom Statens konstråd och därtill finns ytterligare flera tusen byggnadsanknutna offentliga verk som är beställda och finansierade av kommuner och regioner samt privata fastighetsbolag.[4]

Genom enprocentregeln fick den offentliga konsten en framskjuten position i byggandet av det svenska välfärdssamhället. Konstnärlig gestaltning av dessa gemensamma offentliga miljöer blev på så vis ett av flera uttryck för välfärdssamhällets bärande grundtankar om demokrati, delaktighet, åsiktsfrihet, bildning och normer. På motsvarande sätt reflekterar även dagens samtida offentliga konst likartade idéer.

I regeringens proposition *Kulturarvspolitik* (prop. 2016/17:116) som antogs av riksdagen i maj 2017 beskrivs regeringens politiska prioriteringar för kulturarvsområdet samt dess framväxt som eget politikområde. I propositionens avsnitt *Offentlig konst som kulturmiljö* (10.5) konstateras att det är angeläget att stärka förutsättningarna att bevara den byggnadsanknutna konsten från 1900-talet.[5] Som en följd av detta konstaterande gjorde regeringen bedömningen att Statens konstråd skulle ges i uppdrag, att i samarbete med Riksantikvarieämbetet, utreda behovet av kunskapshöjande åtgärder inom tillsyn och förvaltning av den byggnadsanknutna offentliga konsten, och vid behov föreslå åtgärder som kan bidra till en positiv utveckling inom området. I propositionen framhölls även vikten av att göra en internationell jämförelse på området.[6]

---

[1] Förslaget till denna regel presenterades första gången i betänkandet SOU 1936:50, *Beredande av vidgade arbetsuppgifter för svenska konstnärer*. Enprocentregeln beslutades av riksdagen 1937, *Prop. 1937:157 angående beredande av vidgade arbetsuppgifter för svenska konstnärer*. Före inrättandet av Statens konstråd förekom privata donationer för offentlig konst, se vidare kapitel 2.
[2] Konstnärsnämnden (2013) *Ingen regel utan undantag – Enprocentregeln för konstnärlig gestaltning av offentlig miljö*, s. 12.
[3] Ibid s. 14. Statens konstråd tillämpade enprocentregeln mellan åren 1937 och 1948 i samband med statligt byggande. Sedan 1948 hanteras den statligt finansierade offentliga konsten genom Statens konstråds ramanslag.
[4] Hermerén, Karin & Orrje, Henrik (2014) *Offentlig konst – ett kulturarv. Tillsyn och förvaltning av byggnadsanknuten konst*, s. 10.
[5] Prop. 2016/17:116, *Kulturarvspolitik*, s. 152 f. För definition av begreppet *byggnadsanknuten offentlig konst*, se 1.4.1.
[6] Ibid s. 153.

I regleringsbrevet för budgetåret 2018 fick Statens konstråd i uppdrag att, i enlighet med regeringens bedömning i propositionen *Kulturarvspolitik* (prop. 2016/17:116) och i samarbete med Riksantikvarieämbetet, utreda behovet av kunskapshöjande åtgärder inom tillsyn och förvaltning av den byggnadsanknutna offentliga konsten med slutredovisning senast den 1 juni 2019 till Regeringskansliet (Kulturdepartementet).[7] Omvänt fick Riksantikvarieämbetet i sitt regleringsbrev 2018 i uppdrag att i enlighet med regeringens proposition *Kulturarvspolitik* (prop. 2016/17:116) samarbeta med Statens konstråd i deras uppdrag att utreda behovet av kunskapshöjande åtgärder inom tillsyn och förvaltning av den byggnadsanknutna offentliga konsten.[8]

Det finns flera anledningar till att regeringen i propositionen har valt att lyfta fram den byggnadsanknutna offentliga konsten som en viktig del av det moderna samhällets kulturmiljöer. En huvudanledning är emellertid att den byggnadsanknutna konsten har haft en mycket framträdande roll i gestaltningen av offentliga miljöer och byggnader i 1900-talets Sverige, både i fysisk mening och som en bärande grundidé i formandet av välfärdssamhällets gemensamma miljöer. Det är därför angeläget att förbättra förutsättningarna för att bevara och utveckla detta kulturarv för framtiden.

Byggnadsanknuten offentlig konst återfinns huvudsakligen i miljöer som ägs, eller tidigare har ägts, av statliga, kommunala och regionala aktörer. Även Svenska kyrkan, och då i synnerhet de kyrkor som uppförts under 1900-talet, innehar byggnadsanknuten offentlig konst.[9] Genom de senaste decenniernas försäljningar av offentligt ägda fastigheter är den byggnadsanknutna offentliga konsten numer även ett förekommande inslag i privatägda miljöer och det finns också flera exempel på företag som investerat av eget intresse i denna typ av konst. Några exempel på platser och byggnader där byggnadsanknuten offentlig konst är vanligt förekommande är parker, torg, badhus, bibliotek, stadshus, skolor och stationshus. Byggnadsanknuten offentlig konst finns även i hög grad på sjukhus, fängelser, häkten, försvarsanläggningar, förvaltningsbyggnader, kraftstationer, gallerior, köpcentrum och i andra byggnader och på platser som primärt inte definieras eller betraktas som offentliga.

1.1 Identifierade utmaningar

Två år efter att Statens konstråd 2004 övertog tillsynsansvaret för den offentliga konsten från Nationalmuseum, inledde Statens konstråd en inventering av de byggnadsanknutna offentliga konstverk som beställts av myndigheten 1937–2005. Inventeringen som publicerades i rapporten *Beställd konst – Fastighetsägarnas vård och underhåll av byggnadsanknuten konst* (2008) tydliggjorde ett antal brister relaterade till ägande, förvaltning och tillsyn.[10] Mot bakgrund av dessa identifierade brister har Statens konstråd

[7] Ku2017/02582/LS, *Regleringsbrev för budgetåret 2018 avseende Statens konstråd*.
[8] Ku2017/00942/KL, *Regleringsbrev för budgetåret 2018 avseende Riksantikvarieämbetet*.
[9] Denna konst är finansierad av Svenska kyrkan inom ramen för kyrkornas byggkostnader och endast i undantagsfall finansierad av Statens konstråd. I samband med att Svenska kyrkan år 2000 skildes från staten och därmed blev ett enskilt samfund fanns under åren 2000 till 2009 möjlighet att erhålla medel för offentlig konst av Statens konstråd. Under perioden 1998–2009 hade Statens konstråd nämligen ett särskilt uppdrag att arbeta med ickestatliga aktörer där bland annat samarbete med Svenska kyrkan ingick.
[10] Wahlström, Klara (red.) (2008) *Beställd konst – Fastighetsägarnas vård och underhåll av byggnadsanknuten konst*, s. 7–16.

och Riksantikvarieämbetet, liksom många andra aktörer verksamma inom områdena offentlig konst, kulturmiljö, forskning och utbildning samt fastighetssektorn, proaktivt drivit frågor med fokus på den offentliga konsten som kulturarv.[11] I syfte att närmare analysera orsakerna till de brister som förelåg avseende tillsyn och förvaltning initierades forskningsprojektet *Offentlig konst – ett kulturarv. Tillsyn och förvaltning av byggnadsanknuten konst* (2014).[12] De identifierade problem som redovisas i de två ovan nämnda publikationerna utgör sammantaget en viktig utgångspunkt för de utmaningar som denna utredning presenterar.[13] Intervjuer, referensgruppsmöten samt de fyra nätverksgruppsmöten som hållits inom ramen för utredningen har vidare bidragit till en fördjupad och nyanserad bild av de problem och brister som finns inom området byggnadsanknuten offentlig konst idag, i synnerhet vad gäller kulturmiljösektorns förutsättningar att bevara och utveckla detta område som en del av det moderna samhällets kulturmiljöer.[14] De identifierade problemområden och utmaningar som varit vägledande för denna utredning kan sammanfattas på följande sätt:

- *Det föreligger otillräcklig kunskap för att kunna hantera byggnadsanknuten offentlig konst som del av kulturarvet.* Denna utmaning ställer krav på att företrädare för konst- respektive kulturmiljöområdet har insikt i, eller behärskar, varandras kompetenser i syfte att kunna göra väl grundade värderingar och prioriteringar av vilka byggnadsanknutna offentliga konstverk som ska bevaras och utvecklas som kulturarv. Inom området för offentlig konst saknas kunskap om kulturmiljösektorns perspektiv, baserat på antikvarisk och historisk sakkunskap, samt dess metoder och arbetsprocesser. Det gäller bland annat hur antikvariska och historiska perspektiv kan beaktas och vägas samman vid inventeringar och dokumentationer samt i värderings- och urvalssituationer. Omvänt saknas tillräcklig kunskap inom kulturmiljösektorn vad gäller konstnärliga och konstvetenskapliga perspektiv vid inventering, värdering och urval av byggnadsanknuten offentlig konst. Detta leder till att de samlade värden som den byggnadsanknutna offentliga konsten kan tillskrivas, inom ramen för det som betecknas som det moderna kulturarvet, inte fullt ut blir tydliga varken för kulturmiljö- eller konstsektorn. Därmed riskerar konstverken att påverkas negativt och i förlängningen även gå förlorade vid exempelvis rivningar och ombyggnader.

- *Olika aktörers ansvar och roller avseende tillsyn och förvaltning av den byggnadsanknutna offentliga konsten är otydliga.* En utmaning idag är att det på statlig nivå saknas tydlighet vad gäller vilken instans och hur man bör utföra tillsyn och var gränserna går för tillsynsansvaret för den byggnadsanknutna offentliga konsten. Detta blir särskilt problematiskt i de fall det rör statliga byggnadsminnen

[11] Se Hermerén & Orrje (2014), Lindbom, Jenni, Hermerén, Karin (2014) *Riktlinjer för förvaltning av offentlig konst* samt Landstinget Västmanland (2014) *Kartläggning av den offentliga konsten i Västmanlands kommuner 2011 och 2014*. Inom utbildningsområdet driver exempelvis Konstvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet kursen *Offentlig konst som framtidens kulturarv*, Lunds universitet har kursen *Konst i det offentliga rummet*, Linnéuniversitetet erbjuder kursen *Konstvärldar I. Offentlig konst* samt Södertörns högskola har kursen *Konst i det offentliga rummet*.

[12] Publikationen är ett resultat av ett FoU-projekt finansierat av Riksantikvarieämbetet 2011–2013.

[13] För problemindikationer se Hermerén & Orrje (2014) s. 364 f. och Wahlström (red.) (2008), s. 7–16.

[14] För intervjuer och nätverksgruppsmöten, se 1.3 Metod och material.

då tillsynen utförs av såväl Statens konstråd som Riksantikvarieämbetet, och då med två olika fokus, vilket kan påverka förvaltningen av såväl byggnad som konstverk negativt då strategisk samsyn saknas vad gäller samspelet mellan byggnad och konstverk. Statens konstråds tillsynsansvar innefattar endast statliga fastighetsförvaltande myndigheter och upphör i de fall ett byggnadsanknutet offentligt konstverk ägs av ett statligt bolag eller säljs till annan fastighetsägare än statlig. Frånvaron av tillsyn i dessa fall riskerar att leda till att förvaltning av byggnadsanknuten offentlig konst utförs bristfälligt. På kommunal och regional nivå föreligger vidare generellt en otydlig struktur mellan förvaltningar och bolag vad gäller ansvar och roller för den byggnadsanknutna konsten vilket kan få negativa konsekvenser för förvaltningen av densamma.

- *Kunskapen om hur befintliga juridiska och ekonomiska styrmedel kan tillämpas är låg bland aktörer med ansvar för tillsyn och förvaltning av byggnadsanknuten offentlig konst.* Med tillsyn och förvaltning av fastigheter med byggnadsanknuten offentlig konst följer en rad juridiska styrmedel som på olika sätt påverkar hanteringen av den byggnadsanknutna konsten i samband med löpande underhåll, ombyggnader och rivningar. Kunskapen om hur befintlig lagstiftning bör tolkas och tillämpas i frågor som rör byggnadsanknuten konst är idag bristfällig vilket riskerar att leda till en godtycklig hantering vid exempelvis olika typer av rättsliga processer och löpande förvaltning av den byggnadsanknutna offentliga konsten som kulturarv. Det föreligger även otillräcklig kunskap om hur befintliga ekonomiska styrmedel kan nyttjas. Då kostnaderna för antikvariska kunskapsunderlag och konservering är kostnadskrävande finns det generellt behov av ökade offentliga bidrag för sådana bevarandeinsatser. En låg kunskap om hur befintliga ekonomiska styrmedel kan tillämpas, i kombination med att dessa medel är ansträngda, medför emellertid att få konstverk kan erhålla bidrag i samband med olika former av kunskaps- och bevarandeinsatser.

- *Kännedomen om hur standarder och metoder för dokumentation av byggnadsanknuten offentlig konst i moderna kulturmiljöer kan ge ökad kvalitet för både bevarandeinsatser och digitalt tillgängliga register är låg.* Denna utmaning gäller bland annat hur standarder vid dokumentation kan fungera som verktyg för kvalitetssäkring, utveckling och uppföljning av myndigheters och enskilda utförares verksamheter vad gäller den byggnadsanknutna offentliga konsten. Detta leder till att utförandet vad gäller konservering kan variera och att uppföljningen avseende utförda insatser har bristande kvalitet. En försvårande omständighet är också att det saknas tillgängliga och sammankopplade register för den byggnadsanknutna konsten, i synnerhet på regional och kommunal nivå, något som försvårar möjligheten till överblickbarhet i samband med behov av insatser. Även i de fall det finns register och dokumentationer kan dessa vara spridda på olika förvaltningar och organisationer utan harmonisering eller koppling till varandra vilket försvårar möjligheterna till fullgod kunskap om konstverkens status och tidigare konserveringar/åtgärder.

- *Samverkan mellan berörda aktörer inom tillsyn och förvaltning av byggnadsanknuten offentlig konst på statlig, regional och kommunal nivå är outvecklad.* En utmaning för att kunna stärka en långsiktig och kvalitativ

> förvaltning, effektivare tillsyn och bevarande av byggnadsanknuten offentlig konst, är en utvecklad samverkan mellan berörda aktörer inom offentlig konst, kulturmiljöområdet, fastighetssektorn samt universitet och högskola. Dessa aktörer verkar idag i huvudsak inom sina respektive områden utan tydliga kontaktytor över professionsgränserna och med låg grad av kunskapsöverföring. Bristen på strategisk samverkan mellan ansvariga myndigheter på statlig, regional och kommunal nivå samt bristen på kompetensöverföring över professionsgränserna är ett strukturellt problem som är genomgående inom samtliga fyra ovan utpekade problemområden. Det faktum att de olika aktörerna som direkt eller indirekt ansvarar för den byggnadsanknutna offentliga konsten arbetar i ”stuprör” riskerar att leda till att frågor som berör offentlig konst inte hanteras optimalt i en samordnad process.

Sammantaget leder dessa fem ovan nämnda utmaningar till försvårande omständigheter vad gäller förvaltning och tillsyn av den byggnadsanknutna offentliga konsten som kulturarv.

1.2 Tolkningen av uppdraget

Byggnadsanknuten offentlig konst har tidigare inte behandlats inom kulturmiljösektorns område utan har huvudsakligen handlagts av berörda myndigheter inom området för offentlig konst. Uppdraget innebär emellertid att ett nytt område infogas i kulturmiljöarbetet. Det faktum att byggnadsanknuten offentlig konst från 1900-talet idag betraktas som del av det moderna kulturarvet har medfört behov av att grundligt utreda området.

Uppdraget har varit att utreda behovet av kunskapshöjande åtgärder inom tillsyn och förvaltning av den byggnadsanknutna offentliga konsten och, om behov föreligger, föreslå åtgärder som kan bidra till en positiv utveckling inom området.[15] De utmaningar och problemområden som nämnts ovan har varit vägledande för utredningen och dess förslag på åtgärder. Rapporten tar sin utgångspunkt i ett statligt perspektiv. Därtill belyses även det regionala och kommunala perspektivet bland annat beroende på att regioner och kommuner äger och förvaltar majoriteten av den byggnadsanknutna offentliga konsten och då dessa aktörer i hög grad också fortsatt agerar beställare och förvaltare av densamma.[16] Uppdragets utformning och syfte har också fordrat att länsstyrelsens roll belysts utifrån dess ansvar för det statliga kulturmiljöarbetet i länet. Även Svenska kyrkan och privata fastighetsägare[17] har i begränsad omfattning berörts då de är ägare av byggnadsanknuten offentlig konst och därtill har ansvar för förvaltning av offentlig konst.

Det breda anslaget med fokus på den statliga nivån, där regioner och kommuner också beaktas, har sin grund i Statens konstråds instruktion som förtydligar behovet av samverkan med andra myndigheter för konstområdets utveckling och gestaltningen av gemensamma miljöer. Det breda anslaget har även sin grund i Riksantikvarieämbetets instruktion att med

[15] Prop. 2016/17:116, *Kulturarvspolitik*, s. 152.
[16] De byggnadsanknutna offentliga konstverk som tillkommit för verksamhet inom kommun, landsting och region uppgår till tusentals. Hermerén & Orrje (2014) s. 10.
[17] Till privata fastighetsägare räknas här både fastighetsbolag som exempelvis Vasakronan samt föreningar som exempelvis Folkets Hus och Parker.

utgångspunkt i de nationella kulturpolitiska målen och de nationella målen för kulturmiljöarbetet vara pådrivande och stödjande inom sitt verksamhetsområde.[18]

Tidigt i utredningsarbetet fastslogs vikten av att definiera vilka målgrupper som är direkt berörda av såväl kunskapshöjande åtgärder inom tillsyn och förvaltning som av strategisk samverkan. På övergripande nivå har utredningen valt att fokusera på följande fyra målgrupper

- offentliga och privata aktörer verksamma inom fältet för *offentlig konst*
- offentliga och privata aktörer verksamma inom *kulturmiljöområdet*
- universitet och högskolor med *forskning och utbildning* inom offentlig konst, kulturvård, arkitektur och samhällsplanering
- offentliga och privata *fastighetsägare och förvaltare* med ansvar för offentlig konst.

Förutom uppdragets direkta relation till den nya kulturarvspolitiken, som regeringen har presenterat i propositionen *Kulturarvspolitik*, har utredningen även vägt in uppdragets relation till politikområdet gestaltad livsmiljö (prop. 2017/18:110).[19] I propositionen fastslås ett nytt nationellt mål för arkitektur, form och design. Målet formuleras som att arkitektur, form och design samt konst och kulturmiljö ska bidra till ett hållbart, jämlikt och mindre segregerat samhälle med omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer där alla ges goda förutsättningar att påverka utvecklingen av den gemensamma miljön. Regeringen har därmed tolkat att byggnadsanknuten offentlig konst utgör en viktig del av samhällets gestaltade livsmiljöer och kopplar därmed tydligt till det nya politikområdet.[20]

Sammantaget har Statens konstråds tolkning av uppdraget samt samarbetet mellan Statens konstråd och Riksantikvarieämbetet präglats av lyhördhet och förståelse för att förutsättningarna att förvalta byggnadsanknuten offentlig konst från 1900-talet skiljer sig mycket åt på statlig, regional och kommunal nivå samt mellan organisationer i näringsliv och civilsamhälle. Målsättningen har vidare varit att tydliggöra att intentionen med den byggnadsanknutna offentliga konsten varken kan, bör eller ska vara att allt bevaras. Utredningen poängterar därför vikten av att utveckla metoder och kunskap kring kulturhistorisk värdering och urval i relation till byggnadsanknuten offentlig konst vilket skulle kunna öka förutsättningarna för väl grundade och transparenta beslut vad gäller

[18] *Förordning (SFS 2007:1188) med instruktion för Statens konstråd* 2 §, *Förordning (SFS 2014:1585) med instruktion för Riksantikvarieämbetet* 1 § samt *Förordning (SFS 2017:304) om ändring i förordningen (2014:1585) med instruktion för Riksantikvarieämbetet*.

[19] I prop. 2017/18:110, *Gestaltad livsmiljö*, s. 65 bedömer regeringen att offentlig konst utgör ett centralt område inom fältet gestaltad livsmiljö och att ”perspektivet gestaltad livsmiljö innebär en helhetssyn där kulturarvet och kulturmiljön är självklara delar”.

[20] Inom ramen för politiken för gestaltad livsmiljö har uppdrag fördelats till Statens konstråd samt till Riksantikvarieämbetet, vilka på olika vis relaterar till denna utredning. Statens konstråd har fått *Uppdrag om hur bild- eller formkonstnärlig gestaltning kan integreras när staten bygger* (Ku2018/01350/KO) och *Kunskapsutveckling för offentlig konst och gestaltning av gemensamma miljöer* (Ku2018/01930/KO). Riksantikvarieämbetet har fått ett uppdrag om *Hur kulturhistoriska värden integreras och tas tillvara i plan- och byggprocesser* (Ku2018/01351/KL). Boverket har som huvudansvarig för genomförandet av politikområdet gestaltad livsmiljö flera uppdrag som också kan relateras till föreliggande uppdrag. Bland Boverkets uppdrag kan nämnas att vägleda kommuner och landsting, samordna statliga myndigheters främjande insatser, samt att utveckla vårdens respektive skolors och förskolors miljöer (N2018/02273/SPN, N2017/03879/SPN).

prioriteringar avseende den långsiktiga förvaltningen. Förutsättningarna för att åstadkomma en mer ändamålsenlig och kvalitativ förvaltning samt en effektivare tillsyn påverkas av i hög grad av det genomslag som utredningens förslag får.

1.3 Metod och material

Utgångspunkterna för arbetet med rapporten baseras på tidigare utredningar och forskning på området. Ett av de viktigaste arbetena, vars syfte var att klargöra och utveckla förutsättningarna för en god och långsiktig förvaltning av den byggnadsanknutna offentliga konsten, utgörs av *Offentlig konst – ett kulturarv* (2014). De utredningar och underlag som också haft betydelse för rapportens slutsatser är bland annat *Beställd konst – Fastighetsägarnas vård och underhåll av byggnadsanknuten konst* (2008), *Enprocentregeln – Ingen regel utan undantag* (2013), *Riktlinjer för förvaltning av Offentlig konst* (2014) och *Plattform kulturhistorisk värdering och urval* (2015). Dessa arbeten har utgjort viktiga referenser för att kunna påvisa kunskapsluckor och var behovet av kunskapshöjande åtgärder främst behövs. Andra arbeten som varit viktiga för utredningen har bland annat varit de inventeringar och kartläggningar av den offentliga konsten i det moderna samhällets kulturmiljöer som har gjorts i flera kommuner och regioner i hela landet.[21] Ytterligare arbeten som har varit viktiga för kunskapsutvecklingen inom området är Karin Hermeréns licentiatuppsats *Den utsatta konsten*.[22] Därutöver har företrädarna för utredningen i dialog med referensgrupp och nätverksgrupper, i så hög utsträckning som möjligt, eftersträvat att definiera och skapa samsyn och förståelse kring de utmaningar som utredningen belyser.

I redovisningen av det empiriska materialet förhåller sig utredningen symmetriskt till de svar som framkommit i intervjuer, enkät och vid nätverksgruppsmöten. Det empiriska materialet betraktas därmed som kontextuellt, det vill säga informationen har tolkats utifrån sitt sammanhang och betraktas som ”sann” utifrån informantens synvinkel. Utredningen tar därmed inte ställning till huruvida informationen är ”sann” utan redovisar endast sakligt de från informanterna inhämtade svaren.[23]

De författningar som berör området byggnadsanknuten offentlig konst är upphovsrättslagen (1960:729) med tyngd på ideell rätt, jordabalken (1970:994), kulturmiljölagen (1988:950), plan- och bygglagen (2010:900), miljöbalken (1998:808), förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen och förordningen (1990:195) om vård av statens konst. Företrädare för utredningen har vidare löpande stämt av med Riksantikvarieämbetets jurister samt med Kulturdepartementet i de delar som behandlar förvaltningsjuridiska frågor samt de förslag eller iakttagelser som redovisas i

[21] Till exempel projektet Kartläggning av den offentliga konsten i Västmanlands kommuner 2011 och 2014.
[22] Hermerén, Karin (2015) *Den utsatta konsten. Att förvalta konst i offentlig miljö – etik, lagstiftning och värdeförändring, Gothenburg Studies in Conservation 33*, lic., Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet. Hermerén avser att lägga fram en avhandling vid nämnda institution med titeln *Konsten att förvalta. Bevarandets utmaningar och möjligheter – värdering och beslutsprocesser i 1900-talets Sverige*.
[23] Se Bloor, David (1991) *Knowledge and Social Imagery*.

utredningsrapporten. Inom det upphovsrättsliga området har utredarna även haft kontakt med Konstnärernas Riksorganisation (KRO).[24]

Intervjuer

Inom ramen för uppdraget har intervjuer genomförts med fyra personer, som var och en representerar utredningens målgrupper, och som därmed har särskild insyn i utredningens problemställningar.[25] Syftet med intervjuerna var att tidigt i arbetet få en djupare förståelse för de utmaningar som finns avseende tillsyn och förvaltning av den byggnadsanknutna offentliga konsten. De fyra intervjuade personernas särskilda kunskap inom respektive område har möjliggjort en mer utvecklad problematisering av de utmaningar som den byggnadsanknutna konsten har inom nämnda områden. Dessa personer har även gett värdefulla insikter och förslag till lämpliga åtgärder vad gäller en långsiktigt hållbar förvaltning samt hur man kan genomföra en ökad kunskapsuppbyggnad, eller nå ut med ökad kunskap till relevanta målgrupper, inom respektive område.

Intervjuerna var semistrukturerade, vilket innebär att de utgick från en intervjumall med övergripande tematiska frågor. Därtill ställdes ett antal följdfrågor baserade på intervjupersonernas svar. De tematiska frågorna berörde bland annat inventeringar, kunskapsuppbyggnad, lagskydd, värdering och urval, förvaltning samt ekonomiskt stöd. Samtliga fyra intervjuer har spelats in och har även transkriberats. I slutbearbetningen av den empiri som framkommit vid intervjuerna har syftet varit att presentera informanternas erfarenheter som ett slags illustration av hur de ovan redovisade utmaningarna (se 1.1) hanteras utifrån respektive kategori snarare än enskilda individers uppfattning i frågorna.

Internationell enkät

I syfte att få till stånd en internationell jämförelse, vilket också ingick i uppdraget[26], har en internationell enkätundersökning genomförts. De länder som ingick i enkätundersökningen var Danmark, Finland, Norge, Frankrike, Tyskland samt England. Urvalet av länder gjordes med hänsyn till antagandet att Finland, Danmark och Norge utgör länder med relativt likartad lagstiftning och praxis inom området i förhållande till Sverige. Därmed gjordes antagandet att enkätundersökningen skulle kunna bidra till kunskap om hur Sverige arbetar med området i jämförelse med dessa länder. Frankrike valdes med hänsyn till antagandet att offentlig konst hanteras inom en tydlig statlig och centraliserad domän medan England valdes utifrån antagandet att landet i högre grad präglas av en förvaltning där värnandet av det privata ägandet ges större utrymme än i exempelvis Frankrike. Tyskland valdes utifrån det faktum att landet skiljer sig från övriga länder då de dels har en central, dels en federal nivå som hanterar frågorna.

Enkäten tillställdes den statliga myndighet som motsvarar Statens konstråd, eller ansvarigt departement (Danmark, Finland, Norge, Frankrike, Tyskland) alternativt till sådan myndighet som motsvarar Riksantikvarieämbetet (Historic England) i respektive land.

[24] Kontaktperson på KRO har varit jurist Katarina Renman Claesson, som tillsammans med Christina Wainikka skrivit boken *Konstjuridik: med konstnären i fokus* (2014).
[25] För uppgifter om de fyra intervjupersonerna, se litteraturförteckning, Intervjuer.
[26] En internationell utblick bör göras inom ramen för uppdraget, se prop. 2016/17:116, *Kulturarvspolitik,* s. 153.

Enkätfrågorna behandlade bland annat ämnena register och inventeringar, tillsyn, lagskydd, värdering och urval, förvaltning, ekonomiskt stöd samt strategisk samverkan. Svarsfrekvensen var god då samtliga länder utom Danmark svarade på enkäten.

Sammanställningen av svaren från den internationella enkäten har varit viktig bland annat för att få en ökad förståelse för huruvida andra länder hanterar byggnadsanknuten offentlig konst som kulturarv eller som ett fält inom konstområdet. Det har i sin tur direkt bäring på vilka typer av lagrum som kan anses vara mest effektiva för en långsiktig förvaltning av den byggnadsanknutna offentliga konsten. Den internationella enkätens svar har även varit viktiga då de har bidragit till att skapa ett slags internationell referensram. Som ytterligare bidrag till den internationella utblicken innehåller det tredje kapitlet två fallstudier som syftar till att belysa hur motsvarigheten till den svenska lagstiftningen för reglering av kulturegendom har hanterats i två andra europeiska länder, nämligen Belgien och Norge. Dessa utblickar visar hur man har kunnat tillämpa befintlig lagstiftning genom en framsynt tolkning för att bevara kulturegendom på ett sätt som syftar till en helhetssyn på hur byggnadsanknuten offentlig konst samspelar med arkitektur och lös inredning. Detta har, i dessa två fall, möjliggjort bevarande utifrån tanken att konst och arkitektur samspelar i form av ett så kallat allkonstverk.

Referensgrupp
Till uppdraget har en referensgrupp på åtta personer knutits bestående av sakkunniga inom områdena för offentlig konst, kulturmiljö, fastighetsförvaltning samt universitets- och högskoleutbildning.[27] Referensgruppens syfte har varit att bidra med expertkunskap på området samt att kvalitetssäkra rapportens innehåll och förslag. Fyra av referensgruppens totalt åtta sakkunniga har varit föremål för ovan nämnda intervjuer. Totalt har fyra möten hållits med referensgruppen.

Nätverksgrupper
För att kunna fånga upp var behoven av kunskapshöjande åtgärder är mest brännande och för att få en bred förankring av utredningens slutsatser och förslag har fyra nätverksgruppsmöten ordnats inom ramen för utredningen. De medverkande i dessa grupper har identifierats som centrala aktörer inom de fyra utpekade målgrupperna och har bestått av representanter för områdena offentlig konst, kulturmiljö, fastighetsförvaltning samt universitet och högskola. I dessa grupper återfinns personer som bland annat representerar museer, länsstyrelser, regioner, kommuner, statliga myndigheter, statliga bolag, Svenska kyrkan, universitet och konsultsektorn. Urvalet av personer inom grupperna har skett på basis av att uppnå en geografisk och nivåmässig variation (statlig, regional och lokal nivå samt privata aktörer och enskilt samfund). Urvalet av personer har även gjorts med utgångspunkt i vilken profession de representerar. Vart och ett av de fyra nätverksgruppsmötena genomfördes i form av ett dialogmöte, eller workshop, med fokus på centrala utmaningar och behov utifrån respektive grupps område.[28] Mötena har dokumenterats i text.

[27] För medverkande personer i referensgruppen, se bilaga 1.
[28] Se bilaga 2.

1.4 Begreppsdefinitioner

Centrala begrepp i utredningen är bland annat *byggnadsanknuten offentlig konst*, *kulturarv*, *kulturmiljö*, *kulturvärde* samt *offentlig miljö*. Dessa begrepp är inte entydiga utan tillämpas idag något olika av de skilda aktörer som är verksamma inom offentlig konst, kulturmiljösektorn, utbildning och forskning samt av fastighetsägare och förvaltare. Därför har det i arbetet med utredningen varit nödvändigt att försöka precisera hur dessa begrepp ska förstås och vilken betydelse och tolkning de ges i denna utredning. Förtydliganden kring hur begreppen tolkas i utredningen syftar även, i förlängningen, till att etablera begreppsdefinitioner som stärker en samsyn kring utredningens olika förslag till åtgärder.

1.4.1 Byggnadsanknuten offentlig konst

Inom ramen för denna utredning avser begreppet byggnadsanknuten offentlig konst den konst som är beställd eller inköpt för permanent, platsspecifik placering i offentlig miljö. Den byggnadsanknutna offentliga konsten är ofta fysiskt integrerad med byggnaden. Alternativt kan sådan konst även vara integrerad med en fastighet i juridisk mening, det vill säga förankrad i mark (jord).[29] Ordet *byggnad* i begreppet byggnadsanknuten offentlig konst tolkas därmed i vid mening, det vill säga att konsten utöver att vara anknuten till en fysisk byggnad även kan vara anknuten till, eller utgöra del av, en anläggning, exempelvis en bro, alternativt ett torg, en park eller trädgård.[30]

Begreppet byggnadsanknuten offentlig konst utgör en samlingsterm för alla de konstverk som har tillförts offentliga miljöer samt införlivats i offentliga byggnader för permanent placering och som huvudsakligen tillkommit genom den så kallade enprocentregeln, alternativt tillkommit genom förebild av densamma. Enprocentregeln, som i olika former har tillämpats från 1937 och framåt, har möjliggjort att fastighetsägare, byggherrar och andra beställare har kunnat finansiera konstnärlig gestaltning i samband med ny-, om- och tillbyggnader. Begreppet byggnadsanknuten offentlig konst avser inom ramen för denna utredning därmed huvudsakligen inte arkitekturbundet måleri eller skulptural gestaltning som tillkommit före inrättandet av enprocentregeln och Statens konstråd.[31] Finansieringsformen, det vill säga huruvida konsten är inköpt eller bekostad av offentlig

[29] För de fastighetsjuridiska definitionerna enligt *jordabalk* (SFS 1970:994), se 4.1.1.

[30] Ordet *byggnad* ska därmed förstås i likhet med den betydelse som finns för till exempel *byggnadsminne* där det skyddade objektet inte nödvändigtvis är en byggnad utan även kan vara en anläggning, ett bebyggelseområde eller en park eller trädgård. Denna definition av byggnad kan jämföras med den snävare definitionen som anges i föreskrifterna för byggnadsminnen enligt kulturmiljölagen (KRFS 2018:3, 1 §) som ”en varaktig konstruktion som består av tak eller av tak och väggar och som är varaktigt placerad på mark eller helt eller delvis under mark eller är varaktigt placerad på en viss plats i vatten samt är avsedd att vara konstruerad så att människor kan uppehålla sig i den”. Denna definition överensstämmer med den i plan- och bygglag (SFS 2010:900 1 kap. 4 §). Dessa definitioner kan också jämföras med hur byggnad har tolkats i relation till jordabalken (1970:994) ”… förutom vad man menar med byggnader i allmänhet … alla slags uppbyggda konstruktioner.” Beckman, Lars K., Bäärnhielm, Mauritz & Cederlöf, Joakim m.fl. (2012) *Jordabalken: en kommentar till JB och anslutande författningar*, s. 26.

[31] Även före inrättandet av enprocentregeln skapades under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal konst för offentliga miljöer, till exempel i skolor och museer. Men genom enprocentregeln som modell och Statens konstråd som myndighet formaliserades detta sätt att arbeta med konst i syfte att öka tillgången till konst för en bred allmänhet. Se exempelvis Stensman, Mailis & Tranaeus, Björn (red.) (1987) *”Konsten är på väg att bliva alla…” – Statens konstråd 1937–1987*, Hedström, Per (2004) *Skönhet och skötsamhet: konstnärliga utsmyckningar i svenska skolor 1870–1940*, diss., samt Hermerén & Orrje (2014) s. 14, 28.

alternativt privat aktör, är inte det primära kriteriet för begreppsdefinitionen, utan det är istället huruvida konsten är avsedd för permanent, platsspecifik placering i offentlig miljö.

Begreppet byggnadsanknuten offentlig konst kan innefatta många olika konstnärliga uttryck. Som exempel kan nämnas större skulpturer, väggmålningar, väggreliefer, golvläggningar, smiden, fönsterpartier, portar, ridåer, ljusverk, ljudverk, fontäner, parker, installationer med mera. Några exempel på närliggande begrepp är *monumentalkonst*, *arkitekturbunden konst*, *arkitekturintegrerad konst*, *beställd konst*, *permanent konst*, *konstnärlig utsmyckning* och *platsspecifik konst*.[32]

1.4.2 Kulturarv, kulturmiljö och kulturvärde

Begreppen *kulturarv* och *kulturmiljö* är centrala inom kulturmiljösektorn och avser två olika förhållningssätt till att definiera, värdera och prioritera. Det föreligger därför behov av att förtydliga hur respektive begrepp används inom sektorn idag.[33] Även det för kulturmiljösektorn centrala begreppet *kulturvärde* definieras här kort.

Kulturarv

Riksantikvarieämbetet genomförde 2011–2014 ett utvecklingsprojekt kring kulturhistorisk värdering och urval, vilket utmynnade i en *Plattform för kulturhistorisk värdering och urval*. Den definition av begreppet kulturarv som återfinns där lyder som följer:

> Kulturarv avser alla materiella och immateriella uttryck (spår, lämningar, föremål, konstruktioner, miljöer, system, strukturer, verksamheter, traditioner, namnskick, kunskaper etc.) för mänsklig påverkan. Oavsett om det skrivs i obestämd eller bestämd form – kulturarv eller kulturarvet – innefattar det en mångfald av kulturarv. Ibland kan begreppet preciseras för att belysa särskilda delar av samhällsutvecklingen, t.ex. det biologiska kulturarvet, det industriella kulturarvet eller modernismens kulturarv.[34]

Kulturarv är idag starkt förknippat med människors upplevelser kring frågor kopplade till identitet. Kulturarv betraktas inte sällan som ett grundläggande samhälleligt värde för demokrati och kopplas ofta till frågor som relaterar till människors möjlighet till delaktighet.[35]

---

[32] Se även avsnittet Termer och begrepp i Hermerén & Orrje (2014) s. 365 f.

[33] De båda begreppen ges en utförlig beskrivning i Riksantikvarieämbetet (2015) *Plattform Kulturhistorisk värdering och urval. Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet*, s. 66 ff.

[34] Ibid s. 12.

[35] Det bör emellertid understrykas att begreppet kulturarv är problematiskt. I själva begreppet återfinns en förutbestämd koppling mellan kulturellt arv och kulturell identitet, ett slags essentialism där kulturer ses som avgränsade. Detta får som konsekvens att begreppet kulturarv både kan uppfattas som exkluderande men även, för en specifik grupp eller sammanslutning, inkluderande. Detta framhölls bland annat redan i 1995 års kulturutredning som poängterade att kulturarv kan nyttjas på ”rätt” eller ”fel” sätt. I propositionen 1998/99:114 *Kulturarv – kulturmiljöer och kulturföremål* framhålls vidare att kulturarvet kan ”missbrukas i ett trångsynt identitetsbygge som i förlängningen kan leda till utestängning av det olikartade”. Kulturarvspolitiken kan därmed bidra till att förstärka uppfattningar byggda på ”vi” och ”de”, det vill säga ett kulturellt särartstänkande som varken främjar bevarandearbetet eller ett inkluderande samhällsklimat, prop. 1998/99:114, *Kulturarv, kulturmiljöer och kulturföremål*, s. 29 f., Gill, Alexander (2012) ”Vårt kulturarv – Sverigedemokraterna, främlingsfientlighet och bevarandearbete”, s. 113 f., Eng, Staffan (2018) ”Historien vi ärvde”, s. 16–19, Gill, Alexander (2017) ”Agenda Cultural Heritage and the Future of Archaeology at Sweden’s county museums”,

Begreppet kulturarv har under de senaste decennierna diskuterats och problematiserats inom området för kritiska kulturarvsstudier.[36] I dessa sammanhang har synen på kulturarv som social konstruktion, och därmed något som skapas i processer, kommit att etableras. Det synsättet innebär att kulturarv ses som något som får mening och värde i olika sociala och kulturella processer. Synen på kulturarv som en process förekommer parallellt med den mer etablerade monument- och objektorienterade synen på kulturarv, både inom akademin och inom den antikvariska praktiken.[37]

Kulturmiljö

Kulturmiljön är en del av kulturarvet och avser fysiska uttryck till vilka även immateriella aspekter av kulturarv kan knytas. Även begreppet kulturmiljö definierades i samband med Riksantikvarieämbetets utvecklingsarbete för kulturhistorisk värdering och urval. Kulturmiljö definieras där på följande sätt:

> Kulturmiljö avser hela den av människor påverkade miljön, det vill säga sådan miljö som i varierande grad präglats av olika mänskliga verksamheter och aktiviteter. En kulturmiljö kan också preciseras och avgränsas till att omfatta en enskild anläggning, byggnad eller lämning, ett mindre eller större landskapsavsnitt, en bygd eller ett bebyggelseområde. En definition av själva kulturmiljöarbetet kan formuleras som all form av verksamhet som utgår från miljöns kulturhistoriska dimension. Det vill säga en verksamhet där kulturmiljö används som en utgångspunkt och med avsikten att undersöka, vårda, skydda, utveckla samt förmedla kunskap om kulturhistoriska företeelser och deras värden.[38]

Begreppet kulturmiljöarbete har de senaste åren kommit att användas synonymt med begreppet kulturmiljövård.[39] Kulturmiljöarbete utövas av många olika aktörer. Bland dessa kan nämnas Riksantikvarieämbetet och andra statliga myndigheter, länsstyrelsen, regionala och kommunala museer, kommuner, privata företag samt aktörer inom civilsamhället, till exempel hembygdsföreningar.

Kulturvärde

Kulturvärde är en samlingsbenämning för sådana värden som tillskrivs företeelser, med utgångspunkt i kulturhistoriska, sociala och estetiska aspekter.[40]

---

s. 33–37. Se även Mellander, Cathrine (2011) ”Mot ett vidgat kulturarv”, s. 63, Grundberg, Jonas (2004) *Historiebruk, globalisering och kulturarvsförvaltning: utveckling eller konflikt?*, s. 64, Motturi, Aleksander (2007) *Etnotism: en essä om mångkultur, tystnad och begäret efter mening,* s. 57 ff., Lowenthal, David (1985) *The Past is a Foreign Country* (13:e uppl) s. 3–28, 35–74, Aronsson, Peter (2004) *Historiebruk – att använda det förflutna,* s. 183–243.

[36] Se exempelvis Centrum för kritiska kulturarvsstudier, Göteborgs universitet samt Critical Heritage Studies Network, Stockholms universitet.

[37] Riksantikvarieämbetet (2015b) s. 68. Se även Mårdh, Hedvig (2017) *A Century of Swedish Gustavian Style: Arthistory, Cultural Heritage and Neoclassical Revivals from the 1890s to 1990s*, Acta Universitatis Upsaliensis, Ars Suetica 24, s. 345–363, diss., om behovet av omtolkningar och förändrade betydelser som projicerats på det svenska 1700-talets konsthistoria.

[38] Riksantikvarieämbetet (2015b) s. 13.

[39] Ibid.

[40] Ibid.

1.4.3 Offentlig miljö

Begreppet offentlig miljö är ett etablerat begrepp som har kommit att diskuteras, eller omförhandlas, då det i dagens samhällsutveckling finns ett slags spänning avseende gränserna mellan offentlig, allmän och privat miljö.[41] Med begreppet offentlig miljö avses i denna utredning de gemensamma publika rum och miljöer där människor vistas ofta och ibland under längre tid, exempelvis skolor eller vårdinrättningar. En offentlig miljö kan även utgöras av utomhusmiljöer som torg, parker och gaturum men kan också vara miljöer för kollektivtrafiken eller för kultur- och fritidsverksamheter.[42] Begreppet tillämpas därmed på en mångfald offentliga miljöer och används både i ett historiskt och samtida perspektiv för att beteckna offentliga platser, lokaler eller verksamheter som är tillgängliga för många människor och som i regel är bekostade med allmänna medel. De byggnadsanknutna konstverk som skapats för offentliga miljöer är redan vid dess tillkomst i olika grad tillgängliga för allmänheten. Offentlig konst kan vara offentlig i bemärkelsen tillgänglig för den grupp människor som har sin arbetsplats i en offentlig institution som i övrigt är otillgänglig för allmänheten exempelvis på grund av säkerhetsskäl.[43] Offentligheten består i sådana fall i att arbetsgivaren företräder en offentlig verksamhet, det vill säga finansierad av allmänna medel och med ett samhällsuppdrag.

Begreppet har alltså med åren fått en vid betydelse och är därför svårt att entydigt avgränsa. I juridisk mening kompliceras termen *offentlig miljö* av att det finns flera närbesläktade termer som används inom lagstiftning och förordningar. Ett snarlikt begrepp som används i ordningslagen (1993:1617) är *offentlig plats* och som avser bland annat allmänna vägar, gator, torg och parker som i detaljplan redovisas som allmän plats, men även viss kvartersmark som är tillgänglig för allmänheten, som hamnverksamhet.[44] Exempel på andra närbesläktade begrepp är *offentlig lokal*, *offentligt rum*, *allmän platsmark* samt *gemensamma miljöer*.

1.5 Avgränsningar

Föreliggande utredning har utrett behovet av kunskapshöjande åtgärder inom tillsyn och förvaltning av den byggnadsanknutna offentliga 1900-talskonsten i Sverige. Utredningen behandlar därmed inte den konst som är beställd eller inköpt av stat, regioner och kommuner men som inte har för avsikt att få platsspecifik och varaktig placering i offentlig miljö eller på offentlig plats (jmf med definition byggnadsanknuten offentlig konst). Utredningen behandlar inte heller den offentliga konst som med enklare medel kan flyttas

[41] Begreppet *offentlig miljö* liksom *offentlig konst* har problematiserats bland annat i förhållande till förändrade förhållningssätt i dagens samhälle och en politisk utveckling mot en ökad privatisering av det offentliga rummet. I förståelsen av begreppet offentlig miljö har det funnits ett slags antagande om att begreppet skulle vara neutralt, men detta har ifrågasatts då gränsen mellan offentligt och privat tenderar att luckras upp idag. Spänning finns även mellan vad som kan förstås som offentligt och det allmänna. Kungl. Konsthögskolan (2018) *Researching Public Art. Nordic Conference with the Aim of Inspiring New Research in the Expanded Field of Public Art, 11–12 October 2018*, s. 8, 11. För begreppsdefinition se även Bergman, Bosse (2013),”Offentliga miljöer i ständig omvandling” i *Konsten att gestalta gemensamma miljöer – Samverkan i tanke och handling*, Statens konstråd, s. 223–229.
[42] Jmf definition i prop. 2017/18:110, *Politik för gestaltad livsmiljö*, s. 52.
[43] Detta kan exempelvis gälla militära anläggningar, fängelser, särskilda vårdinrättningar och domstolsbyggnader.
[44] *Ordningslag* (SFS 1993:1617).

och som därmed inte utgör byggnadsanknuten konst och som enligt Statens konstråds praxis benämns *lös konst*[45], exempelvis målningar, mindre skulpturer samt den konst som definieras som *brukskonst*.[46] Konstsamlingar som tillhör museer i statlig, regional, kommunal eller privat regi behandlas heller inte i denna utredning, liksom inte heller övriga samlingar av konst.

Utredningen har tagit sin utgångspunkt i den statliga nivån beroende på Statens konstråds och Riksantikvarieämbetets nationella myndighetsansvar inom respektive område.[47] Då regionerna och kommunerna utgör de instanser som äger och förvaltar merparten av landets byggnadsanknutna offentliga konst och därtill fortsatt utgör beställare, inköpare och förvaltare av denna konst beaktas även dessa i utredningen. De regionala och kommunala perspektiven har varit viktiga för att få en allsidig belysning i frågor som rör förvaltning av den byggnadsanknutna offentliga konsten, inte minst vad gäller att analysera och ge exempel på hur ickestatliga aktörer har tillämpat relevant lagstiftning. Inom ramen för denna utredning har det emellertid inte varit möjligt att i detalj redogöra för hur nämnda instanser förvaltar byggnadsanknuten offentlig konst. Då det vidare inte finns mandat från statlig nivå att lämna förslag till hur regioner och kommuner bör bedriva tillsyn och förvaltning så riktas förslagen primärt till den statliga nivån, men med förhoppning att förslagen även kan bidra till en positiv utveckling på regional och kommunal nivå. Det faktum att den offentliga sektorn under lång tid har avyttrat fastigheter till privata aktörer, medför att utredningen i viss mån även beaktar sådan konst som är beställd av offentliga aktörer men som idag ägs av aktörer inom näringslivet. Dessa aktörers fastighetsförvaltning beaktas emellertid endast i mycket begränsad omfattning.

1.6 Disposition och läsanvisning

Rapporten inleds med en sammanfattning med förslag, iakttagelser och konsekvenser. Efter inledningen följer rapportens kapitel 2–5 som är indelade och disponerade efter identifierade utmaningar och problemområden (se 1.1). Kapitel 2 behandlar därmed de kompetensmässiga utmaningar som följer av att byggnadsanknuten offentlig konst i allt högre utsträckning betraktas som del av vårt kulturarv och inte endast som konst. Kapitel 3 behandlar de otydligheter som föreligger vad gäller ansvar och roller och vilka effekter det får avseende tillsyn och förvaltning av byggnadsanknuten offentlig konst. Kapitel 4 belyser de utmaningar som följer av bristande kunskap om hur befintliga juridiska och ekonomiska styrmedel bör tolkas och tillämpas. Kapitel 5 behandlar de utmaningar som är knutna till att det idag saknas tillgängliga och sammankopplade register över den byggnadsanknutna offentliga konsten samt att det föreligger låg kännedom om de fördelar som gäller tillämpning av standarder vid dokumentation i samband med inventeringar, antikvariska förundersökningar och konserverings- samt bevarandeinsatser.

[45] Den offentliga konst som enligt Statens konstråds praxis benämns *lös konst* är placerad med utgångspunkt i den offentliga verksamhet som bedrivs i fastigheten. Det föreligger emellertid en gråzon där sådana verk som benämns *lös konst* placerats på offentlig plats men som med tiden har kommit att betraktas som del av platsen.
[46] Inom ramen för Statens konstråds samt regionernas och kommunernas verksamhet används ibland termen *brukskonst* för sådan offentlig konst som är avsedd att ställas ut under begränsad tid.
[47] Se förordning 2007:1188 2 §, förordning 2014:1585 1 § samt förordning 2017:304.

Kapitel 2–5 följer en likartad struktur där respektive kapitel redovisar empirin följt av en redovisning av den internationella enkätundersökningen. Därefter följer en sammanfattande analys med bedömningar och förslag samt en kortfattad konsekvensanalys. Varje kapitel presenterar avslutningsvis en fallstudie som syftar till att ge konkretion, i form av lärande exempel, och som särskilt belyser de utmaningar som behandlas i respektive kapitel.

Då utmaningarna spänner över så varierande områden får det som resultat att de olika kapitlen har något olika karaktär och därmed olika tilltal. Detta kan möjligtvis upplevas som problematiskt, men kan också ses som en styrka då det speglar ambitionen att skapa en mångfacetterad kunskapsöversikt av området. En sådan kunskapsöversikt utgör i sin tur en gedigen grund för utredningens förslag avseende behovet av kunskapshöjande åtgärder inom tillsyn och förvaltning av byggnadsanknuten offentlig konst.

Man kan givetvis läsa denna rapport på flera olika sätt. Ett sätt är att rapportens samlade kapitel läses i en följd. En sådan läsning ger en heltäckande bild av området, men innebär också att det inte kan uteslutas att det finns tendens till upprepningar i de olika kapitlen. Ett annat sätt är att läsa rapporten tematiskt, det vill säga läsa de kapitel, eller det kapitel, som läsaren särskilt önskar fördjupa sig i. För att underlätta sådan läsning förekommer därför, på några ställen, överlappande texter, eller upprepningar, från andra kapitel.

I rapporten förekommer såväl *förslag på kunskapshöjande åtgärder* inom tillsyn och förvaltning av den byggnadsanknutna offentliga konsten som *förslag på åtgärder som kan bidra till en positiv utveckling* inom området. Nämnda två förslagskategorier har i uppdraget efterfrågats av regeringen. I några fall där utredningen har valt att inte föra fram konkreta förslag men ändå vill belysa särskilda omständigheter som har betydelse för utvecklingen av området presenteras dessa under rubriken *iakttagelser*. Det föreligger därmed tre typer av förslag alternativt iakttagelser. Utredningen har valt att kategorisera förslagen, alternativt iakttagelserna, i tre nivåer i förhållande till vilka instanser de riktar sig till. Den första nivån gäller *förslag på åtgärder som kan bidra till en positiv utveckling* och riktar sig till Regeringskansliet. Den andra nivån gäller *förslag på kunskapshöjande åtgärder* som primärt riktar sig till statliga myndigheter och andra berörda parter men som också kan fungera vägledande för kommuner och regioner. Den tredje nivån gäller *iakttagelser*. I vissa fall har dessa gjorts då de inte har varit möjliga att formulera som konkreta förslag, men likväl har bedömts vara av stor betydelse för att kunna åstadkomma en positiv utveckling på området. I andra fall görs iakttagelser, istället för att ge förslag, då det finns en möjlighet för Statens konstråd och Riksantikvarieämbetet att omsätta iakttagelserna i respektive myndighets befintliga och löpande verksamhet.

2 Byggnadsanknuten offentlig konst som del av kulturmiljön

Följande kapitel inleds med en historisk bakgrund som beskriver hur arkitekturbunden konst utgjorde en integrerad del av den tidiga kulturmiljövårdens arbete men hur konsten, genom det sena 1800-talets ökade professionalisering samt etableringen av de humanistiska ämnena under tidigt 1900-tal, successivt blev ett eget område med resultat att konsten inte längre fick lika tydlig förankring inom kulturmiljöområdet. Kapitlet behandlar även byggnadsanknuten offentlig konst i relation till framväxten av välfärdssamhället samt utvecklar resonemang kring behovet av en fördjupad kunskapsuppbyggnad kring det moderna kulturarvet såtillvida att den byggnadsanknutna konsten införlivas som del av kulturmiljöområdet. Kapitlet belyser även hur den byggnadsanknutna konsten bör hanteras inom ramen för kulturmiljövårdens processer för värdering och urval samt belyser behovet av en ökad samverkan över professionsgränserna mellan kulturmiljösektorn och området offentlig konst.

2.1 Arkitekturbunden konst och den tidiga antikvariska praktiken

Ser vi till den antikvariska professionens framväxt, i slutet av 1800-talet och tidigt 1900-tal, och synen på vad som har betraktats som kulturhistoriskt värdefullt så utgjorde den arkitekturbundna konsten[48] en väl integrerad del i de kulturhistoriska bedömningar som utfördes inom ramen för den antikvariska praktiken. Antikvarien arbetade vid denna tid gränsöverskridande inom de områden, eller olika kunskapstraditioner, som successivt kom att utvecklas till egna och avgränsade humanistiska discipliner.

Statens roll var vid mitten av 1800-talet ännu inte definierad vad gällde kulturminnesvården och ansvaret låg fortfarande till stora delar på det vi idag kallar civilsamhället.[49] I samband med den offentliga förvaltningens expansion under sent 1800-tal kom emellertid frågor som tidigare betraktats som privata eller lokala angelägenheter att bli en del av det offentliga.[50] Genom nya och högre krav för innehav av offentliga ämbetstjänster följde en uppvärdering av universiteten och den akademiska utbildningen. Den reformerade

[48] Med arkitekturbunden konst avses här den äldre byggnadsanknutna konst som skapats i exempelvis kyrkor, slott och andra offentliga lokaler men primärt alltså före beslutet om enprocentregeln och inrättandet av Statens konstråd 1937.
[49] Jensen, Ola W. (2012a) ”Kulturarv och värden – expertis och demokrati”, s. 125 f. För kunskap om den tidiga antikvariska praktiken, så kallad antikvitetshistoria, samt konsthistorieämnets historia, sprunget ur ämnet estetik, se Söderlind, Solfrid (2000b) ”Konsthistorieämnets förhistoria”, s. 11 ff., samt 22 ff. För framväxten av svensk kulturminnesvård med betoning på monument och byggnader se Geijer, Mia (2007) *Makten över monumenten – restaurering av vasaslotten 1850–2000*, Nordiska museets handlingar 132, diss., s. 31-61, 63-95 samt Geijer, Mia (2013) ”Bakgrundsteckning” i *Statens kulturfastigheter – urval och förvaltning för framtiden*, bilaga 5, SOU 2013:55, Wetterberg, Ola (1992) *Monument & miljö. Perspektiv på det tidiga 1900-talets byggnadsvård i Sverige*, Chalmers Tekniska Högskola, Arkitekturhistoria, s. 23–68, 69–163.
[50] Hall, Patrik (2000) *Den svenskaste historien. Nationalism i Sverige under sex sekler*, s. 197 ff. Se även Wetterberg (1992) s. 23 ff..

statsförvaltningen krävde nämligen en ökad professionalisering hos statstjänstemännen vilket gynnade professionernas etablering och legitimering.[51]

Denna utveckling gällde i högsta grad även kulturminnesvården då ämnen som arkeologi, arkitektur- och konsthistoria runt 1900 etablerades som självständiga discipliner.[52] Den professionaliseringsprocess som museitjänstemännen drev kom också att påverka utvecklingen såtillvida att kulturminnesvården kom att delas in i mer specialiserade verksamhetsområden. De praktiserande antikvarierna, som tidigare hade arbetat tvärvetenskapligt och med en bred materia, kom istället att verka inom mer avgränsade expertområden, låt vara med täta kontakter över ämnesdisciplinerna.[53] Etableringen av de humanistiska ämnena medförde att kulturminnesvården med större vetenskaplig tyngd kunde argumentera för bevarandet av fysiska lämningar i form av bland annat monument och arkeologiska fyndplatser.[54]

Med den organisatoriska framväxten av en offentlig och reformerad kulturminnesförvaltning kom arkitektens, och även antikvariens, syn på vad som var kulturhistoriskt värdefullt att dominera och bilda ett slags kanon, bland annat avseende det urval av byggnader och monument som tillskrevs höga kulturhistoriska värden.[55] Likväl förekom en livlig kritisk debatt åren kring 1900 mellan arkitekter och antikvarier kring hur vården av de historiska byggnadsmonumenten skulle utövas.[56] Kulturhistoriska byggnader med arkitekturbunden konst ansågs utgöra särskilt lämpliga förebilder för skapandet av en nationell svensk byggnadskonst då kunskapen om de äldre monumentens utsmyckning och

[51] Andersson, Lars (2003) *Sveriges historia under 1800- och 1900-talen*, s. 105 ff., Gemzell, Carl-Axel (1993) *Om politikens förvetenskapligande och vetenskapens politisering. Kring välfärdsstatens uppkomst i England*, s. 3, Jensen, Ola W. (2012b) ”Mellan dilettantism och professionalism. Om konstruktionen av vetenskapliga självbilder inom 1800-talets svenska kulturminnesvård och arkeologi”, s. 255–286.

[52] Jensen (2012b) s. 256 f., Geijer (2007) s. 93 ff., Söderlind (2000b) s. 28 ff. samt Pettersson, Hans (2000) ”Konsthistoria som universitetsdisciplin”, s. 66 ff. Konsthistoria blev egen disciplin vid universiteten i Lund och Uppsala 1908 men redan 1889 hade ämnet funnits vid Stockholms högskola. Grunderna för estetik och konsthistoria fanns emellertid sedan slutet på 1700- och tidigt 1800-tal och har därmed även en koppling till etableringen av de första museerna i Sverige. Se Liepe, Lena *Fornvännen 2006(101):2*, s. 146, Söderlind (2000b, a) s. 28 ff. resp. 42 ff.

[53] Se Richard, Pettersson (2001) *Fädernesland och framtidsland. Sigurd Curman och kulturminnesvårdens etablering*, Skrifter från forskningsprogrammet Landskapet som arena nr 2, Institutionen för historiska studier, Umeå universitet, diss., s. 32–49, 93–122, Wetterberg (1992) s. 28 ff.

[54] Geijer (2013) s. 273.

[55] Det förekom emellertid även kritik mot statens hantering av vad som uppfattades som historiska monument, en kritik som framfördes av ideella, lokala och regionala representanter och organisationer. Se Geijer (2013) s. 267 f., Wetterberg (1992) s. 24, 39 ff.

[56] För internationell utblick kring monumentvårdens utveckling se Kåring, Göran (1992) *När medeltidens sol går ned: debatten om byggnadsvård i England, Frankrike och Tyskland 1815–1914*, diss., Stockholms universitet, Miller Lane, Barbara (2000) *National romanticism and modern architecture in Germany and the Skandinavien countries*, Cambridge: Cambridge Univ. Press, Arrhenius, Thordis (2003) *The fragile monument: on conservation and modernity*, KTH, Arkitekturskolan, diss. För belysning kring den kritiska debatten kring de svenska monumentens restaureringar se Ljungström, Lars (1987) *Aendnu gamblare: Fredrik Liljekvists restaurering av Gripsholms slott och 1890-talets restaureringsdebatt*, Södermanlands museum, Sörmländska handlingar 45, Wetterberg (1992) s. 39 ff., Geijer, Mia (2004) *Ett nationellt kulturarv. Utvecklingen av en professionell vård och förvaltning av statliga byggnadsminnen*, KTH, Institutionen för infrastruktur, lic., 21 ff., Geijer (2007) s. 63–95.

arkitektur ansågs ge tekniska och estetiska insikter till nyskapande samtida arkitektur.[57] De estetiska värdena kom därmed, jämte bland annat historiska och arkitekturhistoriska värden att bli tydliga kriterier för bevarande samt ett skäl för att inlemma en specifik byggnad i landets konst- och arkitekturhistoria.[58]

Under 1900-talets inledande decennier arbetade arkitekter, antikvarier och konsthistoriker fortsatt nära varandra i flera projekt av nationell karaktär där syftet var att kartlägga och dokumentera äldre svensk arkitektur, såväl kyrkorna som den profana arkitekturen.[59] Den metodik och vetenskapliga noggrannhet som kännetecknade dessa kulturhistoriska projekt kom att bilda norm såväl för ämnet konst- som arkitekturhistoria.[60] Syftet med de nationella dokumentationsprojekten var, vid sidan av att bygga upp kunskap och utveckla metoder och praxis, även att väcka opinion och intresse för bevarande i en tid som karaktäriserades av stora och relativt snabba samhällsomvandlingar i samband med att grunderna lades för det svenska välfärdssamhället.

Av denna inledande bakgrund framgår att den äldre antikvariska kunskapstraditionen, jämte den estetiska kunskapstraditionen från 1800-talet och framåt, båda har haft avgörande betydelse för framväxten av ämnet konsthistoria.[61] Därmed framgår även att konst, i synnerhet arkitekturbunden konst, inom ramen för den professionaliserade kulturminnesvården har betraktats som en integrerad och självklar del inom den antikvariska praktiken. De estetiska eller konstnärliga inslag som monumenten ägde värderades som en del av monumentens samlade värden.[62] Med andra ord skulle man kunna säga att arkitekturbunden offentlig konst tidigt kom att beaktas som en grundläggande och naturlig del av det vi idag behandlar inom institutionaliserat kulturmiljöarbete.

Den mer specialiserade vetenskapssyn som etablerades under tidigt 1900-tal, med krav på definierade egna studieobjekt samt en egen terminologi och teoribildning, bidrog på sikt till en ökad distans mellan å ena sidan akademin, å andra sidan kulturminnesvården och dess praktik. Utvecklingen av museernas samlingar och museernas roll under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal är också en del av denna specialisering.[63] Denna tendens, mot en ökad diversifiering vad gäller ämnesområden, gällde i högsta grad även inom kulturminnesvården och blev särskilt tydligt i samband med välfärdssamhällets utbyggnad. Anspråken på befintliga kulturmiljöer blev allt fler samtidigt som kulturmiljöfrågorna fick

[57] Åman, Anders (2008) *Sigurd Curman. Riksantikvarie – ett porträtt*, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien samt ATLANTIS bokförlag, s. 93–99, 173–182.
[58] Geijer (2013) s. 273, Wetterberg (1992) s. 28 ff. samt 36 ff.
[59] Bland dessa projekt kan framför allt nämnas restaureringen av Strängnäs domkyrka samt utställningen om kyrklig konst 1910 där den medeltida konsten visades upp som del i den svenska konsthistorien, de nationella projekten Gamla svenska städer 1908–1930, Svensk arkitektur 1908–1924, Sveriges kyrkor: konsthistoriskt inventarium från 1912 och som ännu pågår. 1920 års kungörelse om det offentliga byggnadsväsendet och Martin Olssons utredning om statliga byggnadsminnenmärken var också ett resultat av dessa kulturhistoriska kartläggningar och dokumentationer, se Geijer (2013). Se även Lindblad, Jakob (2014) ”Sveriges kyrkor. Konsthistoriskt inventarium – aktuella publikationer”, s. 89–99.
[60] Åman (2008) s. 81 ff. Liepe (2006) s. 146 f.
[61] Söderlind (2000b) s. 10 f.
[62] Idag ingår emellertid inte värdering av estetiska inslag på och i byggnader och monument i samband med hantering enligt *Kulturmiljölag* (SFS 1988:950), men däremot ingår estetiska värden inom ramen för hanteringen inom plan- och bygglagen (2010:900). Likväl torde en uppskattning av de estetiska inslagen idag också ingå vid värdering – om än inte formulerat på så vis.
[63] Söderlind (2000a) s. 42 ff.

en allt tydligare förankring i efterkrigstidens samhällsplanering.[64] Den antikvariska praktiken kom därmed att huvudsakligen inriktas mot arkeologi och bebyggelse, något som generellt kan sägas vara giltigt än idag. Konst, särskilt 1900-talets byggnadsanknutna offentliga konst, har dock inte beaktats i nämnvärd utsträckning då konsten snarare hanterats inom området för offentlig konst samt museernas och akademins arbetsfält.

2.2 Byggnadsanknuten offentlig konst och välfärdssamhället

När vi träder in i en medeltida kyrka med bevarade kalkmålningar är det nog få som reflekterar över att väggarnas eller takets konstnärliga utsmyckningar utgör ett slags arkitekturbunden offentlig konst. De konstnärligt gestaltade bibliska scenerna, helgonbilderna eller stjärnvalvens bemålning i det medeltida kyrkorummet upplevs, liksom den övriga fasta och lösa inredningen, som delar i en sakral rumslig helhet. Det beror på att den arkitekturbundna konsten, i detta fall, utgör en väl integrerad del i byggnadens arkitektoniska gestaltning.

Denna rumsliga helhet, där konst och arkitektur samspelar och utgör delar av en större kontext, kan emellertid ta sig andra uttryck och ibland vara utvidgad till ett större offentligt rum. Det kan därtill saknas fysiska kontaktytor mellan byggnad och konstverk. Detta är till exempel särskilt vanligt då det gäller 1900-talets arkitektur och offentliga konst. En fristående modernistisk skulptur på torget framför ett stadshus kan också utgöra ett exempel på arkitekturbunden konst. Skulpturen kan utgöra ett slags pendang till byggnaden och därmed ingå i en större arkitektoniskt gestaltad helhet beroende på byggherrens, konstnärens eller arkitektens intention.

De båda exemplen ovan syftar till att illustrera att arkitekturbunden offentlig konst kan ta vitt skilda uttryck bland annat beroende på tillkomsttid och beställarens intention. Men det föreligger även en mer avgörande skillnad mellan de två exemplen – den fristående skulpturen har tillkommit i en för dåtiden helt ny kontext. Modernismens genombrott inom arkitekturen under förra delen av 1900-talet medförde nya konceptuella, tekniska, material- och konstruktionsmässiga möjligheter vilket öppnade för helt nyskapande arkitektoniska uttryck. Detta gäller även den modernistiska konsten som kom att inta en mer explicit roll i den arkitektoniska helhetsgestaltningen av välfärdssamhällets nya miljöer och byggnader. Även konstnärsrollens förändring är viktig att understryka i sammanhanget. Från att konstnären historiskt varit starkt bunden till, och styrd, av beställaren förutsatte det modernistiska konstnärsidealet en större autonomi gentemot uppdragsgivaren. Konstnärens arbete kom i större utsträckning att betraktas som uttryck för individuell och konstnärlig frihet.[65] Arkitekter och konstnärer arbetade likväl inte sällan mycket nära varandra i den

[64] Biörnstad, Margareta (2015) *Kulturminnesvården i efterkrigstid – med Riksantikvarieämbetet i centrum*, KVHA:s handlingar, antikvariska serien 51, s. 80–85, 215 ff. Under efterkrigstiden och i synnerhet under 1960-talet kom, genom diverse organisatoriska reformer, tyngdpunkten inom kulturminnesvården att ligga på så kallad fornminnes- och monumentvård. Genom att fornminnesinventeringen kopplades till den ekonomiska kartan fick de arkeologiska frågorna en tydlig förankring inom den fysiska planeringen och samma sak kom att gälla för de byggnadshistoriska frågorna som genom den fysiska riksplaneringen på 1970-talet också fick en tydlig förankring i samhällsutvecklingen. Kulturminnesvården fick vid denna tid även en viss fördel av miljörörelsens framväxt.

[65] Fagerström, Linda (2014) ”Modernistisk konst i kyrkan – varken konstvetenskapligt forskningsfält eller kyrkligt kulturarv”, s. 120 ff.

kreativa processen och gränsen mellan konst och arkitektur kom inte längre att vara lika tydlig inom modernismen som tidigare, då byggnadsverken ibland antog formerna av allkonstverk.[66]

Statens konstråd, i egenskap av beställare av offentlig konst, samt införandet av enprocentregeln 1937, var avgörande för denna utveckling i Sverige. Den politiska satsningen på en offentligt finansierad konst banade väg för ett etablerat arbetssätt mellan arkitekt och konstnär i en tid när välfärdssamhället tog form och det offentliga byggandet expanderade. Kungl. Byggnadsstyrelsen som hade ett övergripande ansvar för den statliga förvaltningens byggande hade en uttalad vision att projektering och uppförande skulle ske i en anda av medeltida byggnadshytta där hantverksskicklighet och kvalitet var ledord för ett lyckat resultat.[67] Flera av de ledande svenska arkitektkontoren hade därmed fleråriga samarbeten med några av landets främsta konstnärer och konsthantverkare.

Konstnären Sven X-et Erixsons fresk *Liv, död, liv* (1938–1940) i Heliga korsets kapell på Skogskyrkogården i Stockholm utgör ett tidigt exempel på denna typ av nya konstsatsningar där muralmåleri ännu utgjorde ett viktigt konstnärligt medium. Skogskyrkogården räknas som ett av den svenska 1900-talsarkitekturens främsta verk och räknat i ekonomiska termer var såväl byggnaderna, begravningsplatsen som konsten ett av de mest kostbara projekten som färdigställdes under krigsåren.[68] Konstnären Alf Munthes gestaltning av andaktsrummet på Karolinska sjukhuset i Solna, med titeln *Ljusbrytning* (1940), är ett annat tidigt exempel på hur konst och arkitektur samspelar till en helhet. Torsten Billmans fresk *Samhällsutveckling* (1947) i Folket hus i Gävle är vidare ett av de tydligaste exemplen på hur den byggnadsanknutna offentliga konsten syftade till att ge uttryck för de sociala och politiska idéer som var bärande för utvecklingen av det svenska välfärdssamhället.[69]

Under 1950-talet förändrades de konstnärliga uttrycken hos flera av de konstnärer som verkade i Sverige. Konkretismen var exempelvis en rörelse som fick stor påverkan på konsten och arkitekturen då konsten tilläts att ta större plats i den byggda miljön.[70] Konstnärer som Randi Fisher, Lennart Rodhe, Arne Jones och Pierre Olofsson, vilka samtliga tillhörde den konkretistiska rörelsen, utförde flera uppdrag för både offentliga och privata beställare med placering i offentliga miljöer. Vidare fick modernismen under 1950-talet en ökad spridning i hela landet, något som understöddes av organisationer som Konstfrämjandet (grundat 1947) samt grundandet av Moderna Museet (invigt 1958).[71]

---

[66] Exempel där arkitektur och konst samspelar under modernismen i Sverige, se bland annat Geijer, Mia ”Bergslagens bruksorter. Moderna stadsmiljöer som kulturarv” i *Bebyggelsehistorisk tidskrift 2011:62,* s. 25 ff. Se även Karlsmo, Emilie (2005) *Rum för avsked: begravningskapellets arkitektur och konstnärliga utsmyckning i 1900-talets Sverige*, Konstvetenskapliga inst. Uppsala universitet, diss., s. 177–209, 210–223. Se även Örn, Johan ”Bakom den moderna fasaden. Offentliga interiörer söker sin historia” i *Bebyggelsehistorisk tidskrift 2011:62,* s. 46 ff. Örn beskriver bland annat problemen med gränsöverskridande gestaltningar.

[67] Hermerén & Orrje (2014) s. 29.

[68] Ibid s. 50.

[69] Se bland annat publikationen Stensman & Tranaeus (red.) (1987).

[70] Termen *konkret konst* syftar på konst som inte eftersträvar att avbilda eller abstrahera verkligheten. Konstverket utgör sin egen konkreta verklighet genom bland annat material, form och färg. Den konkreta konsten är därmed befriad från alla föreställande och symboliska inslag.

[71] Se http://konstframjandet.se/om/konstframjandets-historia/ (tillgänglig 2019-05-21) och https://www.modernamuseet.se/stockholm/sv/2015/01/04/historia/ (tillgänglig 2019-05-21).

1950-talet var också en mycket expansiv fas i byggandet av välfärdssamhället och konstnärerna fick därmed nya och framträdande roller i byggandet och gestaltningen av bland annat bostadsområden, lekplatser och skolor.

Under 1960-talet fick enprocentregeln en storskalig betydelse för den byggnadsanknutna offentliga konsten och allt fler konstnärer fick uppdrag av offentliga och privata beställare. 1960-talet kom också att bli en banbrytande tid inom svensk konst där de traditionella konstbegreppen åter omprövades. Den byggnadsanknutna offentliga konsten präglades under dessa år av en stor experimentlusta och lekfullhet. I byggnader som Garnisonen och Kaknästornet i Stockholm fick exempelvis konstnärer som Elis Eriksson, Agneta Flock och Walter Bengtsson stor frihet att tillföra olika konstnärliga uttryck i form av färgsättningar, textila inslag och entrégestaltningar. Vidare var 1970-talet en tid då politik och sociala frågor än mer än tidigare påverkade konstens utveckling både i Sverige och internationellt – så även den byggnadsanknutna offentliga konsten. Konstnären Siri Derkert var en föregångare inom den politiska och socialt engagerande konsten och hennes konstnärliga gestaltningar finns bland annat representerade i Östermalms T-banestation och i det så kallade Sverigehuset i Stockholm. Under 1960- och 70-talen blev också textila konstnärliga gestaltningar framträdande i det offentliga rummet, vilket också möjliggjordes av att flera textila ateljéer i Sverige specialiserade sig på konst i offentlig miljö.[72] Ett exempel på textila byggnadsanknutna offentliga konstverk från denna tid är Kaisa Melantons gobeläng i Västerås stadshus *Det fria ordet* (1963).

Det politiska intresset bland konstnärer ledde även till banbrytande satsningar på byggnadsanknuten offentlig konst i miljöer som tidigare inte hade ingått i definitionen av offentliga miljöer. Konstnären Jörgen Fogelquist hade redan 1967 gjort en färgsättning av fabriksinteriören i Frans Suell-tobaksfabriken i Malmö. Under 1970- och 1980-talen följdes denna satsning av uppdrag till konstnärer som gällde andra typer av industriella miljöer som postsorteringshallar, som exempelvis Tomteboda postterminal i Solna, men även lokverkstäder, kulvertsystem och likande arbetsmiljöer.[73] Konsten i kyrkorummen följde en likartad utveckling som den som skissats ovan och Barbro och Robert Nilssons verk i Markuskyrkan i Björkhagen utanför Stockholm, bland annat i form av två vävnader, en relief i tegel samt en bronsplatta utgör ytterligare ett exempel på vikten av samspel mellan arkitektur och konst.

Under 1980- och 90-talen påverkades den offentliga konsten av postmodernismens förändrade konstsyn som bland annat betonade vikten av det kontextuella och ett ifrågasättande av förekomsten av konstanta värden. Ulrik Samuelssons konst vid Kungsträdgårdens tunnelbanestation i Stockholm (1978) är ett illustrativt exempel på hur konsten i enlighet med postmodernismens idéer på ett lekfullt vis knyter an till platsens historia. Utvecklingen av den byggnadsanknutna offentliga konsten i vår egen samtid är komplex och påverkas inte minst av en ökad internationalisering av samtidskonsten.[74]

[72] Bland dessa kan nämnas Handarbetets vänner (HV) och Alice Lund textiler, vilka båda har utfört ett stort antal textila byggnadsanknutna offentliga konstverk i hela Sverige. Se även Martin, Edna, Sydhoff, Beate (1979) *Svensk textilkonst*.
[73] Se Stensman, Mailis (1984) ”Konsten på väg in i fabrikerna”.
[74] Några tendenser i samtidskonsten är exempelvis det gränsöverskridande, stundom tillfälliga eller flyktiga. Nässjös och Mariestads kommuners satsningar på graffitikonst är exempel på samtida investeringar på byggnadsanknuten offentlig konst. En annan tendens idag kan sägas vara att den

Arkitekturbunden konst har alltså som företeelse en mycket lång historia, men med modernismens genombrott kom, som framgår av ovan, helt nya förutsättningarna för hur konst och arkitektur kunde samverka. Värt att notera i sammanhanget är att det redan under senare delen av 1800-talet förekom att föreningar eller enskilda personer bidrog till finansiering av konst för offentliga platser och miljöer.[75] Genom den tydliga statliga satsning som enprocentregeln innebar i Sverige, kom konsten emellertid att bli en mer integrerad del av det offentliga byggandet under 1900-talet.[76] Den offentliga konsten fick därmed också en tydlig roll i samhällsbyggandet som bland annat relaterar till frågor om demokrati, folkbildning och normer. Konsten kan sägas vara *ett* uttryck bland flera vad gäller välfärdssamhällets föreställningar och bärande grundtankar i formandet av det som benämns ”folkhemmet”. Grundandet av Skissernas museum 1934 var vidare ett utslag av att den offentliga konsten från 1900-talet relativt tidigt blev etablerad och erkänd som ett särskilt fält.[77]

Det förändrade arkitekturideal, som till synes helt bröt mot ett mer traditionellt byggande[78], i kombination med det modernistiska konstnärsidealet bidrar till att den arkitekturbundna moderna konsten från 1900-talet och framåt därmed skiljer sig från äldre arkitekturbunden offentlig konst. Detta tydliggörs även av att den byggnadsanknutna offentliga konsten, genom inrättandet av Statens konstråd, fick en institutionaliserad hantering avseende beställning, finansiering och utförande. Landsting (idag regioner) och kommuner kom tidigt, efter statlig förebild, också att finansiera offentlig konst vilken därmed fick stor spridning i landet. Även företag, i synnerhet i svenska bruksorter, har runt mitten av 1900-talet bidragit till konstnärliga gestaltningar av offentliga rum och platser.[79]

Detta motiverar sammantaget till att just den arkitekturbundna offentliga konsten från 1900-talet beskrivs inom ramen för ett mer specifikt begrepp – *byggnadsanknuten offentlig*

offentliga konsten fungerar som ett slags marknadsföring av platsen eller staden, se exempelvis Akademiska Hus konstnärliga satsningar på Borås högskola. Ny teknik skapar vidare digital konst i form av rörliga bilder alternativt ljudkonstverk. Exempel på det är *Lev* i en gång-/cykeltunnel i Umeå samt Tania Ruiz Gutiérrez verk på Malmö Central. Flera offentliga verk vill även väcka frågor och problematisera som exempelvis Charlotte Gyllenhammars skulptur på temat pilgrim placerad på golvet i Linköpings domkyrka. Se vidare Fagerström, Linda & Haglund, Elisabet (red.) (2010) *Plats, poetik och politik: samtida konst i det offentliga rummet*.

[75] Se Hermerén & Orrje (2014) s. 14, 28.

[76] I de kyrkor och kapell som uppfördes under 1900-talet finns också tydligt kontinuitet mellan arkitektur och konst i samverkan. Flera av de konstnärer och arkitekter som var verksamma inom det profana byggandet inom välfärdssamhället var samtidigt även verksamma inom det kyrkliga. Se Karlsmo (2005) s. 335–350.

[77] Konstnären Georg Pauli sa i sitt invigningstal 1933: ”En inventering borde göras nu med detsamma av vårt monumentalmåleri, innan det blir för sent”. Josephson, Ragnar (1965) (red.), *Bilden på muren: studier i Arkiv för dekorativ konst i Lund*. Arkivet för dekorativ konst tillkom även för att inspirera beställare och konstnärer samt ger uttryck för Josephsons idéer om möjligheten att i sådant arkiv få möjlighet att analysera den kreativa processen. Om Skissernas museum se även Qvarnström, Ludwig (2010) *Vigselrummet i Stockholms rådhus och det tidiga 1900-talets monumentalmåleri: Historia, reception, historiografi,* Acta Universitatis Upsaliensis, Ars Suecia 22, s. 297–305.

[78] Den representativa funktion med anspråk på monumentalitet som funnits i tidigare byggande överfördes till modernismens formspråk och på så vis finns en tydlig kontinuitet med äldre arkitektur.

[79] Se bland annat Vikström, Eva (1998) *Bruksandan och modernismen: brukssamhälle och folkhemsbygge i Bergslagen 1935–1975*, Nordiska museets handlingar 126.

konst.[80] Begreppet är relativt nytt och har sitt ursprung i det administrativa behovet att på myndighetsnivå, inom ramen för Statens konstråds verksamhet, kunna särskilja den fast förankrade och intentionsbundna, det vill säga den platsspecifika konsten, från den lösa, så kallad *stafflikonst*.[81] Vid sidan av att begreppet redan är etablerat på myndighetsnivå finns även en pedagogisk poäng att synliggöra att 1900-talets byggnadsanknutna offentliga konst utgör ett område där det krävs särskild sakkompetens, vilket framgår av redovisade identifierade utmaningar i inledningen av detta kapitel.[82]

2.3 Det moderna kulturarvet och den offentliga konsten

Som kulturarv betraktat har 1900-talets arkitektur och byggda miljöer en kortvarig historia. Även om modernismen och senare epokers arkitekturströmningar har följts av en samtida historieskrivning med tillhörande kanonbildning var det först under 1900-talets sista decennier som modernismens miljöer kom att betraktas i termer av kulturarv.[83] Då påbörjades internationellt en bred kunskapsproduktion som syftade till att etablera den moderna arkitekturen inom det arkitekturhistoriska fältet och därmed även i förlängningen inom kulturmiljösektorns arbete.

Den internationella kunskapsuppbyggnaden om det ”moderna kulturarvet” fick ett mycket snabbt genomslag i Sverige. Här var modernismens arkitektur, och särskilt dess koppling till byggandet av välfärdssamhället, redan ett etablerat forskningsfält.[84] Forskningen om svensk modernism, som tog fart på 1980-talet, spelade stor roll för etableringen av att betrakta modernismens tidiga byggnader som kulturarv under 1990-talet.[85] Kulturmiljövårdens satsningar på ”det moderna samhällets” utveckling och dess materiella spår har bland annat resulterat i satsningar på industrisamhällets och välfärdssamhällets kulturarv.[86] Fler av projekten har syftat till att belysa dessa kulturmiljöers potential som resurser för en hållbar samhällsutveckling.

---

[80] Se 1.4.1 Begreppsdefinitioner.
[81] Hermerén & Orrje (2014) s. 365 f.
[82] Se 1.1 Identifierade utmaningar.
[83] Edman, Victor, 2011, ”Nittonhundratalet går till historien. Om etableringen av ett nytt kulturarv”, s. 78 ff.
[84] Se exempelvis Rudberg, Eva (1999) *Stockholmsutställningen 1930: modernismens genombrott i svensk arkitektur,* Caldenby, Claes (1998) *Att bygga ett land: 1900-talets svenska arkitektur,* Rörby, Martin (2002) *David Helldén: modernistisk visionär på traditionens grund,* Söderqvist, Lisbeth (1999) *Rekordår och miljonprogram. Flerfamiljshus i stor skala: en fallstudiebaserad undersökning av politik, planläggning och estetik,* Eriksson, Eva (2000) *Mellan tradition och modernitet: arkitektur och arkitekturdebatt 1900–1930* m fl.
[85] Det finns en ökad medvetenhet inom kulturmiljövården om detta och det finns idag allt fler kunskapsunderlag som behandlar det sena 1900-talets kulturmiljöer. Men problematiken hör ihop med kulturmiljövårdens behov av längre tidsperspektiv avseende värdering och urval.
[86] Riksantikvarieämbetet var bland annat drivande i Storstadens arkitektur och kulturmiljö, Det moderna samhällets kulturarv, Malmfälten – kulturarv, samhällsförändringar, dokumentationen av Kiruna stad inför flytten m.fl. Arbetet med det moderna samhällets kulturarv har även drivits på internationellt plan och inom ramen för det så kallade östersjösamarbetet, Baltic Region Heritage Committee. Inom Bergslagssatsningen anordnades under sex år seminarieserien Modernismen i Bergslagen. Se Geijer, Mia & Isacson, Maths (red.) (2016) ”Modernism i Bergslagen – resandeseminarium i en nära förflutenhet” i *Bergslagshistoria*, 2016:28. Flera länsstyrelser och länsmuseer har gjort länsvisa satsningar på modernismens kulturarv. Bland dessa kan nämnas Västernorrlands satsning på efterkrigstidens miljöer och minnen, se Sundborg, Peter (2005) *Glimtar av en guldålder: arkitektur och bebyggelse i Västernorrland 1945–1965* samt projektet

En av de stora utmaningarna är emellertid det stora beståndet av byggnader, i synnerhet från efterkrigstiden, samt deras bristande fysiska kondition.[87] Detta medför att frågor kring kunskapsuppbyggnad genom inventering och dokumentation samt värdering och urval ständigt är centrala i synnerhet vad gäller det moderna kulturarvet. Det faktum att kunskapen om det moderna kulturarvet ännu är under uppbyggnad, i kombination med dessa byggnaders ibland bristande tekniska och materialmässiga egenskaper, får konsekvenser för antalet skyddade byggnader och miljöer. Få byggnader från 1900-talet åtnjuter idag lagligt skydd i form av byggnadsminnen enligt kulturmiljölagen (1988:950) eller statliga dito, och inte heller genom skyddsbestämmelser i detaljplan.[88] Därtill är endast ett mindre urval av landets kyrkor uppförda efter 1940 skyddade.[89]

Den offentliga konsten har vidare endast i ringa utsträckning beaktats inom ramen för dessa satsningar på 1900-talets kulturmiljöer.[90] Detta beror sannolikt bland annat på att kunskap och dokumentation om den offentliga konsten är under utveckling, men även på att den antikvariska praktiken inte alltid har ansett sig kunna beakta de specifika konstnärliga värden som 1900-talets offentliga konst tillskrivs.[91] En förklaring till detta är att kulturmiljösektorn saknar tillräcklig sakkunskap inom konstområdet i samband med värderings- och urvalssituationer vad gäller byggnadsanknuten offentlig konst. En annan förklaring är att den offentliga konsten sällan ingår i beställningen för antikvariska förundersökningar. Det förekommer därför att byggnadsantikvarier utelämnar inventering och värdering av byggnadsanknuten offentlig konst exempelvis i samband med antikvariska förundersökningar inför planerade ombyggnationer som kan behövas.[92] Det får som resultat att fastighetsägarna inte får ett adekvat underlag inför planerad ombyggnad. Därmed riskerar värden kopplade till byggnadsanknuten offentlig konst att gå förlorade.

I de intervjuer som hållits inom ramen för utredningen framkom förslag att en särskild kunskapsplattform borde utvecklas på myndighetsnivå för frågan.[93] Inom

modernismen i Västmanland samt landstinget Västmanland (2014) *Kartläggning av den offentliga konsten i Västmanlands kommuner 2011 och 2014*.

[87] Även den demografiska situationen påverkar situationen för dessa byggnader då de kan bli övertaliga, jmf kyrkorna.

[88] Riksantikvarieämbetet (2017b) *Nya byggnadsminnen: en utvärdering om länsstyrelsernas förutsättningar att bilda nya byggnadsminnen* samt RAÄ:s förteckning över statliga byggnadsminnen. Se även Thornberg Knutsson, Agneta (2007) *Byggnadsminnen – principer och praktik: den offentliga kulturmiljövårdens byggnadsminnesverksamhet: beskrivning och utvärdering,* diss., Göteborgs universitet. Resurser har saknats för att uppdatera beståndet i den takt som det vidgade synsättet på kulturarv etablerats. Även kulturfastighetsutredningen visar en motsvarande brist på representation av många typer av miljöer som skulle öka relevansen för fler medborgare. Vissa kategorier av statligt ägda kulturfastigheter är underrepresenterade, särskilt det som speglar 1900-talet. Bergström, Ulrika, Geijer, Mia ”Kulturfastighetsutredningen – kan man välja ett kulturarv?”, s. 87–100, Statens fastighetsverk (2009) *Kulturfastighetsutredningen,* del 1–2.

[89] Samtliga kyrkor uppförda före 1940 är skyddade enligt 4 kap. KML men endast ett urval kyrkor uppförda efter 1940.

[90] Ett undantag utgör bland annat Landstinget i Västmanland (2014).

[91] Kunskapen och forskningen kring den offentliga konsten pågår men är ännu under utveckling. Fagerström (2014) s. 117 f. Emilie Karlsmos (2005) avhandling utgör dock ett värdefullt bidrag på området om den sakrala 1900-talskonsten liksom Ludwig Qvarnströms (2010) forskning om vigselrummet i Stockholms rådhus samt monumentalmåleriet under tidigt 1900-tal i Sverige.

[92] Intervjuperson 1, juni 2018. Jmf även med exemplet Rindö, Vaxholm i Hermerén & Orrje (2014) s.192 ff.

[93] Intervjuperson 4, juni 2018.

universitetsvärlden har man uppmärksammat behovet av ökad kunskap och några institutioner inom konstvetenskap har idag kurser om byggnadsanknuten offentlig konst som kulturarv.[94] Dessa kurser syftar till att öka kunskapen om området för offentlig konst inom ämnesområdet konstvetenskap men har även till syfte att verka tvärvetenskapligt såtillvida att kurserna möter upp behovet av en ökad kunskap även från andra professioner som berörs av området såsom byggnadsantikvarier, samhällsplanerare och ingenjörer.

Kunskapen om samt värderingen av den byggnadsanknutna offentliga konsten är helt centrala för att kunna förstå och fånga de offentliga miljöernas estetiska och symboliska kvaliteter i sin helhet. Att utreda förutsättningarna för en förbättrad tillsyn och förvaltning av den byggnadsanknutna offentliga konsten som kulturarv handlar därmed inte bara om att följa upp hur offentliga investeringar i konst förvaltas. Tillsyn och förvaltning påverkas också av större och mer komplexa strukturförändringar i samhället. För att kunna uppnå en långsiktigt hållbar tillsyn och förvaltning fordras därför även en övergripande kunskap om förståelse för utvecklingen av välfärdssamhällets och det offentliga rummets gestaltning – från en borgerlig offentlighet, via en medborgaroffentlighet, fram till dagens offentlighet som präglas av en tilltagande privatisering vad gäller såväl ägande som gestaltning av människors gemensamma livsmiljöer.[95]

2.4 Kulturmiljövårdens processer för värdering och urval

För att kunna hantera den byggnadsanknutna offentliga konsten utifrån ett helhetsperspektiv krävs inte endast att kunskapen om densamma byggs upp inom respektive område – konst och kulturmiljö – utan det krävs även ett ökat tvärsektoriellt samarbete över professionsgränserna mellan aktörer verksamma inom dessa båda områden i syfte att åstadkomma en samordnad värderings- och urvalsprocess. Kulturmiljöfrågorna har i vår samtid kommit att ingå i alltmer komplexa sammanhang då fler aktörer, bland annat till följd av ökat medborgarinflytande, är involverade i kulturarvsprocessen. Detta ställer i sin tur krav på ett delvis förnyat förhållningssätt i arbetet med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturmiljöarbetet.[96]

Även om allmänhetens perspektiv på kulturarv har breddats så är det den offentliga kulturmiljövården och dess institutioner som ytterst ansvarar för värdering och urval av de kulturmiljöer vilka bedöms ha ett bredare allmänintresse. I egenskap av sakkunniga har den offentliga kulturmiljövården samhällets, och därmed medborgarnas, uppdrag att göra sådana bedömningar.[97] De kulturhistoriska värderingar och det urval som görs inom ramen för den offentliga kulturmiljövården, och som utgör grund för myndighetsbeslut, följer

[94] Konstvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet, driver exempelvis kursen *Offentlig konst som framtidens kulturarv*. Kursen på halvfart under 10 veckor riktar sig till konstvetare, samhällsplanerare, byggnadsantikvarier, samhällsvetare och kulturgeografer. Intervjuperson 2, juni 2018. För övriga utbildningar på området se not 11.
[95] 1700-talets upplysningstänkande sågs, enligt Jürgen Habermas, som avgörande för den moderna förståelsen av offentligheten. Habermas kopplar samman offentligheten med den framväxande borgarklassen och menar att i och med detta uppstod det en ny samhällssfär vilket lade grunden för en diskursiv demokrati. Denna demokratimodell präglas av idén om det förnuftiga samtalet som medel för att skapa ett bättre samhälle, se vidare Habermas, Jürgen (1984) *Borgerlig offentlighet: kategorierna ”privat” och ”offentligt” i det moderna samhället*.
[96] För kunskap om kulturhistoriska värderingar se Riksantikvarieämbetet (2015b).
[97] Ibid s. 17.

därmed en process för att säkerställa en rättssäker tillämpning av desamma. I syfte att göra den kulturhistoriska värderings- och urvalsprocessen tydlig och transparent är det alltid av stor vikt att klarlägga vilka ställningstaganden och på vilka kriterier värderingen baseras. Brist på resurser eller det faktum att andra aspekter av samhällsutvecklingen värderas högre vid en sammanvägd slutgiltig bedömning i ett specifikt ärende är exempelvis faktorer som kan medföra att den kulturhistoriska aspekten får stå tillbaka trots att de kulturhistoriska aspekterna värderats högt.

Inom kulturmiljöområdet föreligger ett antal förhållningssätt som var för sig innebär olika aspekter av värdering. Dessa är, förutom de kulturhistoriska, även estetiska, sociala, ekologiska och ekonomiska aspekter. Bedömningen av ett objekts, eller en företeelses, kulturhistoriska egenskaper innebär medvetna och kvalificerade ställningstaganden med utgångspunkt i expertkunskaper inom exempelvis ämnena historia, arkeologi, arkitektur- och bebyggelsehistoria, etnologi, konst, konstvetenskap samt kulturgeografi. En bedömning av exakt vilka kulturhistoriska egenskaper som ska lyftas fram för värdering och vidare hantering i form av bevarande är emellertid inte statisk. Förändrade synsätt avseende värdering samt förnyade kunskaper medför krav på och möjligheter att dynamiskt och löpande lägga till och justera i tidigare ställningstaganden, men även att välja bort eller avskriva vissa objekt eller företeelser.[98] Detta medför exempelvis att något som värderats högt utifrån kulturhistoriska aspekter och utifrån historiskt och arkeologiskt perspektiv kan komma att värderas annorlunda utifrån estetiska aspekter.

Att ett och samma övergripande kulturhistoriska utvecklingsförlopp kan beskrivas och förstås utifrån olika synsätt medför att motiven för värdering och urval kan variera över tid. Detta kan förklaras av att de till stor del är beroende av den kulturhistoriska inriktning man *väljer* att utgå ifrån. En sådan urvalsprocess förutsätter ett öppet och rörligt förhållningssätt till värdering och kategorisering av kulturmiljöer samt att val och ställningstaganden tydligt redovisas och förklaras avseende underliggande skäl, kunskaper och kompetens.[99]

Viktigt att understryka i sammanhanget är därmed att processen för kulturhistorisk värdering och urval måste vara transparent. Detta bidrar till man med förändrade synsätt kan problematisera, värdera och omvärdera ett objekt eller en företeelse. Vad gäller området offentlig konst ställs denna typ av frågor än mer på sin spets. Här måste värderings- och urvalsprocessen även beakta aspekter som exempelvis konstnärens intention kring beständighet samt frågor om materialens egenskaper. Vad gäller konstnärens, eller ibland byggherrens/ägarens, intention bör man beakta att vissa verk varken kan eller ska bevaras. Inom konstområdet förekommer därför termen *brukskonst* för just sådan konst som av skilda förklaringar visas under bestämd tid eller som på andra sätt är ”ändliga”.[100] I andra fall handlar det om det faktum att vissa material eller medium varken är ämnade eller lämpade att bevaras annat än under en viss tidsrymd. Dessa aspekter är därmed viktiga att

[98] Riksantikvarieämbetet (2015b) s. 20 ff. Vad som värderas högt i vår samtid kan ha värderats lägre tidigare och vice versa. Frågor om värdering måste därför ständigt problematiseras. Detta gäller för samtliga uttryck, såväl materiella som immateriella objekt och företeelser, som tillskrivits kulturhistoriska och till dem hörande övriga värden.
[99] Ibid s. 20 ff.
[100] Brukskonst används som benämning på offentlig konst som inte hanteras utifrån ett musealt bevarandeperspektiv.

ta hänsyn till redan i ett tidigt skede då de anger förutsättningarna om konstverk alls ska vara föremål för en mer långsiktig värderings- och urvalsprocess.

2.5 Estetiska aspekter och kulturhistoriska och konstnärliga värden

Ansatser till att betrakta den offentliga byggnadsanknutna konsten som del av kulturarvet gjordes redan under 1900-talets sista decennier, men tiden var då ännu inte riktigt mogen för att frågan skulle kunna hanteras utifrån antikvariskt perspektiv.[101] När Nationalmuseum fick i uppgift att göra en översyn samt klassificering av den statligt ägda byggnadsanknutna offentliga konsten i samband med Byggnadsstyrelsens avveckling 1993 gjordes värderingen främst utifrån konstnärliga värden. Förståelse för den byggnadsanknutna offentliga konstens kulturhistoriska värden ökade emellertid successivt under 1990- och tidigt 2000-tal.[102]

Vilka aspekter bör då beaktas vid värdering av byggnadsanknuten offentlig konst och vilken sakkunskap bör man utgå ifrån vid en kulturhistorisk värderings- och urvalsprocess? Den offentliga byggnadsanknutna konsten representerar flera olika värden. Hermerén och Orrje (2014) lyfter bland annat de konstnärliga, kulturhistoriska och ekonomiska värdena.[103] De konstnärliga värdena kan i sin tur bedömas utifrån konstvetenskapliga värden. Vidare kan ett specifikt konstverk bedömas utifrån sociala aspekter. Vad som betraktas som vackert eller mindre vackert är i hög grad något subjektivt och alla kan därmed ha en uppfattning om en byggnads eller ett konstverks arkitektoniska eller konstnärliga värden. Alla har emellertid inte djupare kunskaper inom sakområdet arkitektur eller konst eller erfarenhet av att göra kvalificerade bedömningar av en byggnads eller ett konstverks estetiska kvaliteter. För att kunna göra rättvisande sådana bedömningar fordras djup kunskap inom bland annat ämnena arkitektur- och bebyggelsehistoria, konstvetenskap, estetik eller kulturhistoria och hög detaljkännedom om värderings- och urvalsprinciper.[104]

I en given värderings- och urvalssituation är det emellertid viktigt att understryka att det kan förekomma något man skulle kunna benämna som ”konflikter” mellan de skilda aspekter som ska beaktas vid kulturhistorisk värdering. Konflikt kan som nämnts ovan uppstå då de kulturhistoriska, estetiska, sociala, miljömässiga och ekonomiska aspekterna vägs mot varandra och där en eller flera aspekter väger tyngre än de övriga vid en samlad bedömning och på så vis blir utslagsgivande i processen. Därtill kan olika ämnesområden, som exempelvis det konstnärliga, konstvetenskapliga eller kulturhistoriska området, företräda olika perspektiv eller uppfattningar i samband med en värderings- och urvalsfråga. Även detta kan leda till ett slags konflikt då det parallellt kan förekomma olika tolkningar av en och samma företeelse. Vad gäller den byggnadsanknutna offentliga konsten kan det exempelvis förekomma verk som idag uppfattas representera förlegade

[101] Ansökan om byggnadsminnesförklaring och att nyttja medel ur kulturmiljövårdsanslaget till Alf Munthes och Greta Gahns doprum på Karolinska sjukhuset gjordes 1988, men fick avslag från länsstyrelsen. Se Hermerén & Orrje (2014) s. 136 ff.
[102] Intresset för den offentliga konsten som kulturarv sammanfaller med ett ökat fokus på samhällets moderna kulturmiljöer inom kulturmiljöområdet. Definition av kulturhistoriskt värde, se Riksantikvarieämbetet (2015b) s. 12.
[103] Hermerén & Orrje (2014) s. 282. Värt att notera är att kulturmiljövården sällan tillskriver kulturmiljön ekonomiska värden.
[104] Otero-Pailos, Jorge, Gaiger, Jason & West, Susie (red.) (2010) ”Heritage values”, s. 55 f.

idéer eller som anses ha motiv som kan uppfattas som stötande. Den kulturhistoriska värderings- och urvalsprocessen ska beakta olika tolkningar och förändrade synsätt. Av den anledningen är det av stor vikt att i värderingsprocessen inta en problematiserande hållning. Det stärker förutsättningarna att värderingen grundas i medvetna ställningstaganden vilket i sin tur blir styrande för urvalet.[105]

Den byggnadsanknutna offentliga konsten bedöms även, vid värderings- och urvalsprocesser, utifrån ekonomiska värden. Då den byggnadsanknutna konsten som regel utgör del av själva byggnaden, eller är ämnad för en varaktig specifik placering på offentlig plats eller miljö, har den inte riktigt samma förutsättningar[106] att säljas på konstmarknaden som exempelvis sådan konst som utgörs av löstagbara målningar, skulpturer etc. Därför måste andra ekonomiska värderingsprinciper tillämpas än för sådana konstverk som med ett enkelt handgrepp kan flyttas. Här utgör det specifikt konstnärliga värdet, det vill säga verkshöjden, en viktig aspekt liksom en rikare kulturhistorisk kontext och antikvarisk dokumentation som kan förtydliga vilken tidsanda, eller tillkomsttid, som präglat konstnären vid skapandet av konstverket. Därtill görs de ekonomiska värderingarna utifrån gängse jämförelser med priser i auktionskataloger, utställningskataloger med mera.[107]

En ökad kunskap om de samlade värden som den byggnadsanknutna offentliga konsten representerar, i kombination med en ökad medvetenhet om kulturmiljösektorns processer för värdering och urval, utgör därmed grund för hur den offentliga konsten kan inlemmas i kulturmiljöarbetet kring det moderna kulturarvet.[108]

2.6 Internationell jämförelse

I den internationella enkät som skickades till representanter för statliga aktörer i Finland, Norge, England, Frankrike och Tyskland hösten 2018 var en utgångspunkt dessa länders tradition av statliga beställningar av byggnadsanknutna offentliga konstverk. En fråga ställdes därför i vilken grad konstverk i offentliga byggnader och miljöer kan sägas representera det moderna samhällets kulturarv och utifall dessa utgör ett etablerat verksamhetsområde inom den statliga kulturmiljövården i dessa länder. Samtliga länder bekräftade att byggnadsanknuten offentlig konst idag utgör en etablerad del av denna.

På motsvarande sätt som i Sverige tillämpas den så kallade enprocentregeln i olika former även internationellt. I den enkät som företrädarna för utredningen skickade till representanter för statliga aktörer i Finland, Norge, England, Frankrike och Tyskland hösten 2018 svarade samtliga, förutom England, att nyproduktion av statlig byggnadsanknuten offentlig konst helt eller delvis finansieras med statliga offentliga

[105] Riksantikvarieämbetet (2015b) s. 31 ff.
[106] Den byggnadsanknutna offentliga konsten är inte ämnad för försäljning utan definieras just utifrån det faktum att den har en varaktig placering.
[107] Hermerén & Orrje (2014) s. 285. För en utvidgad diskussion kring värdering av den modernistiska konsten i Svenska kyrkan, se exempelvis Fagerström (2014). Enstaka auktionspriser och värderingar från senare år visar dock på stigande ekonomiska värden för vissa offentliga konstverk, se till exempel värderingen 2016 av John-E Franzéns målning *Cadillac Eldorado* på Lunds Tekniska högskola som uppgick till 15 mkr. Statens konstråds årsredovisning 2016, s. 42.
[108] Intervjuperson 4, juni 2018.

medel.[109] I England har man inte en renodlad statlig offentlig finansiering utan istället flera olika finansieringsmodeller som kombinerar offentliga och privata medel. Även i Frankrike kombineras offentlig och privat finansiering vid beställningar och nyproduktion av statlig byggnadsanknuten offentlig konst.

Ett övergripande problemområde som utredningen har sett behov av att undersöka genom enkäten är i vilken grad det finns etablerade former för värderings- och urvalsprocesser av byggnadsanknuten offentlig konst som kulturarv och vilka aktörer som i så fall ansvarar för sådana processer. Frågan är viktig eftersom en bred och djup kunskap om den byggnadsanknutna offentliga konstens värden i det moderna samhällets kulturmiljöer är nödvändig för att kunna göra väl underbyggda och långsiktiga prioriteringar kring strategiska bevarandeinsatser. I Finland, Frankrike, Tyskland och England finns det värderings- och urvalsprocesser på statlig nivå. I Tyskland och England upplevs situationen gällande värdering och urval samt prioriteringar för bevarandeinsatser som tillfredsställande. I Frankrike utförs dessutom sådana processer av till exempel regionala museer och kommunala förvaltningar. Norge har svarat att det inte finns någon form av värderings- och urvalsprocesser för statlig byggnadsanknuten offentlig konst. I linje med detta har Norge, och dessutom Finland, svarat att de anser att formerna för värderings- och urvalsprocesser samt prioriteringar för bevarandeinsatser är undermåliga.

2.7 Förslag för ökad samverkan inom politikområdet gestaltad livsmiljö

Av detta kapitel framgår att den byggnadsanknutna offentliga konsten under senare år i allt högre utsträckning har kommit att betraktas som en del av kulturarvet. Detta regeringsuppdrag ger ytterligare tyngd åt detta synsätt och likaså ger den internationella jämförelsen en bild av att byggnadsanknuten offentlig konst utgör en vedertagen del av kulturmiljöområdet i våra nordiska grannländer samt i Frankrike, England och Tyskland. Detta innebär en vidgad förståelse av det som brukar betecknas som det moderna kulturarvet, och som huvudsakligen omfattat 1900-talets arkitektur och bebyggelse. Utvecklingen har gått mot ett mer övergripande helhetsperspektiv där värderingen av offentliga miljöer även kan omfatta de estetiska och symboliska kvaliteter som den byggnadsanknutna offentliga konsten representerar. Genom att införliva delar av den byggnadsanknutna offentliga konsten i hanteringen av kulturarvet ökar vår möjlighet att förstå det offentliga rummets estetiska och symboliska värden, men för att åstadkomma detta krävs större kunskap på området.

Utifrån de utmaningar som har presenterats (se 1.1) avseende det ökade behovet av kunskap inom fältet samt behovet av ökad samverkan och tvärdisciplinärt utbyte mellan olika yrkesgrupper, lämnar utredningen ett *förslag till kunskapshöjande åtgärd*.

[109] Enkäten besvarades av följande statliga organisationer: Statens konstverkskommission (Finland), KORO – Kunst i offentlige rom (Norge), Bundesamt für Bauwesen und Raumordnung (Tyskland), Ministère de la Culture (Frankrike) och Historic England (England). Enkäten skickades även till Statens kunstfund (Danmark).

Förslag till kunskapshöjande åtgärd
Utredningen föreslår en intensifierad samverkan mellan ansvariga myndigheter på statlig nivå, samt ett ökat samarbete med berörda aktörer på regional och kommunal nivå vad gäller den byggnadsanknutna offentliga konsten som kulturarv inom ramen för politikområdet gestaltad livsmiljö.

Bedömning
Utredningen har identifierat ett stort behov av att samordna kunskapshöjande insatser inom området offentlig konst som kulturarv med statliga myndigheters arbete inom det nya politikområdet gestaltad livsmiljö. Förslaget syftar till att på ett generellt plan öka medvetenheten om området byggnadsanknuten offentlig konst som kulturarv på statlig, regional och kommunal nivå samt på ett konkret plan öka kunskapen och kompetensen hos ansvariga aktörer och beslutsfattare inom områdena offentlig konst och kulturmiljö.

Att betrakta byggnadsanknuten offentlig konst som kulturarv ställer krav på att företrädare för konst- respektive kulturmiljöområdet har förståelse och kunskap för varandras kompetenser i syfte att kunna göra olika typer av kunskapsunderlag som kan ligga till grund för långsiktiga och väl grundade värderingar och prioriteringar. Utredningens bedömning, som baseras på intervjuer, nätverksmöten och referensgruppsmöten, är att det på kulturmiljöområdet idag saknas tillräcklig konstnärlig och konstvetenskaplig kunskap, utifrån ett mer kritiskt eller problematiserande perspektiv i samband med hantering av byggnadsanknuten offentlig konst som del av 1900-talets kulturarv. På motsvarande vis saknas tillräcklig kunskap hos aktörer verksamma inom området offentlig konst om kulturmiljösektorns arbetsprocesser och metodik baserad på byggnadsantikvarisk och arkitekturhistorisk kompetens.

Bristen på samverkan och kontinuerlig kunskapsöverföring över professionsgränserna mellan aktörer verksamma inom konst- och kulturmiljöområdet bedöms leda till bristfälliga inventeringar och undermåliga antikvariska dokumentationer på grund av att man inte utgår från en sammanvägd bedömning som beaktar båda perspektiven. Detta riskerar i sin tur att leda till att kunskapen om den byggnadsanknutna offentliga konsten som kulturarv inte hanteras utifrån en samordnad kulturhistorisk värderings- och urvalsprocess där transparens baserat på tydliga ställningstaganden utgör grunden för vad som bör prioriteras i den långsiktiga tillsynen och förvaltningen.

Otillräcklig samverkan mellan ansvariga myndigheter på statlig nivå, samt med berörda aktörer på regional och kommunal nivå, har medverkat till att frågor som berör byggnadsanknuten offentlig konst hanteras på olika nivåer utan gemensam avstämning. Den låga graden av samverkan mellan och inom statlig, regional och kommunal nivå leder fortsatt till att de samlade värden som den byggnadsanknutna offentliga konsten tillskrivs inte synliggörs i den grad de borde och därmed riskerar att påverkas negativt och i vissa fall även gå förlorade i samband med ägarbyten, ombyggnader, expansiva stadsutvecklingsprojekt samt rivningar.

Förslaget att intensifiera samverkan ligger i linje med att det i alla statliga myndigheters allmänna uppgifter ingår att ”verka för att genom samarbete med myndigheter och andra ta

till vara de fördelar som kan vinnas för enskilda samt för staten som helhet".[110] Samverkan är således en obligatorisk uppgift för statliga myndigheter men hur detta bör organiseras mellan berörda myndigheter för att de facto stärka förutsättningarna för bevarande av det moderna samhällets kulturmiljöer i allmänhet och den byggnadsanknutna offentliga konsten i synnerhet är upp till berörda statliga myndigheter att hantera. En utveckling som dock talar för ökad tvärdisciplinär samverkan mellan aktörer inom områdena arkitektur, form, design samt konst och kulturmiljö är den nya politiken för gestaltad livsmiljö som godkändes av riksdagen 2018.[111] Politiken understryker nämligen vikten av att stärka samverkan mellan aktörer som ansvarar för ovan nämnda områden där även den byggnadsanknutna konsten ingår.

Genom samverkan inom politikområdet gestaltad livsmiljö kan förslaget till kunskapshöjande insatser bidra till en ändamålsenlig tillsyn och förvaltning av den byggnadsanknutna offentliga konsten i samhällets gemensamma miljöer. Det nya nationella målet för arkitektur, form och design, där även hänsyn tas till konst och kulturmiljö, ska bidra till ett hållbart, jämlikt och mindre segregerat samhälle med omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer.[112] Den byggnadsanknutna offentliga konsten, liksom välfärdssamhällets och övriga delar av 1900-talets bebyggelse, utgör självklara delar av vår gemensamma miljö och bör därmed få ett starkt genomslag i den nya politiken. Det ökade tvärdisciplinära samarbetet på nationellt plan som politikområdet gestaltad livsmiljö syftar till kan även få positiva effekter för den byggnadsanknutna konsten på regional och kommunal nivå. Inom ramen för det nya politikområdet ska Boverket, Statens konstråd, Riksantikvarieämbetet och Statens centrum för arkitektur och design (ArkDes) samverka utifrån sina särskilda regeringsuppdrag inom gestaltad livsmiljö och utifrån sina myndighetsuppgifter.

Om förslaget realiseras förväntas effekterna av detta leda till att området byggnadsanknuten offentlig konst som kulturarv inte bara får ett ökat kunskapsmässigt genomslag inom berörda statliga myndigheter utan även på regional och kommunal nivå och civilsamhälle. En ökad myndighetssamverkan kring frågan förväntas även bidra till att kunskapsnivån i frågan ökar såtillvida att byggnadsantikvarier och handläggare inom kulturmiljöområdet samt intendenter, projektledare, konstkonsulter och övriga berörda expertkompetenser och handläggare inom konstområdet tar större hänsyn till och nyttjar varandras kompetenser i samband med inventering, antikvariska dokumentationer och i processen för kulturhistorisk värdering och urval.

Konsekvens

De insatser som ska göras av respektive statlig myndighet inom ramen för gestaltad livsmiljö har påbörjats under 2018 och flera av insatserna ska avrapporteras under 2020 medan andra insatser ska fortgå löpande. Genom att föreslå att utvecklingen av området för offentlig konst som kulturarv ska samordnas med insatserna i myndighetssamverkan om gestaltad livsmiljö bedömer utredningen att genomförandet av förslaget inte påverkar respektive myndighets personella resurser eller anslag.

[110] *Myndighetsförordning* (SFS 2007:515) 6 §.
[111] Prop. 2017/18:110, *Politik för gestaltad livsmiljö.*
[112] Ibid s. 1.

Fallstudie: Försvarsmaktens högkvarter – pilotprojekt för ökad samverkan

Inom området offentlig konst som kulturarv samverkade Statens konstråd och Riksantikvarieämbetet för första gången 2016 i ett pilotprojekt som gällde det statliga fastighetsbolaget Specialfastigheters förvaltning av Fortifikationsförvaltningens före detta huvudkontor i Stockholm.[113]

Sedan 1994 inrymmer byggnaden Högkvarteret för Försvarsmaktens högsta ledning. Byggnaden uppfördes 1968–1970 och ritades av arkitekt Bengt Gate och utgör ett typiskt exempel på de statliga högkvalitativa satsningar som genomfördes under 1960- och 1970-talen på nya, moderna kontorsbyggnader för statliga myndigheter.[114] I dessa offentliga miljöer utgjorde konst ett medvetet och viktigt inslag i strävan att skapa attraktiva livs- och arbetsmiljöer med olika stimulerande estetiska uttryck.[115]

Högkvarterets norra innergård, Pierre Olofsson, *Utan titel*, 1971, kv. Kavalleristen, Stockholm. Arkitekt: Bengt Gate.

Högkvarterets byggnad utgör ett nästan kvadratiskt kvartersblock och är uppfört i en för tiden avancerad byggnadsteknik där samtliga delar består av prefabricerade element. Den stora skalan och den mycket långt drivna enhetligheten med prefabricerade tegelelement var en metod som tidigare hade använts bland annat i Sovjetunionen.[116] Två stora innergårdar möjliggör dagsljus för

[113] Statens konstråd (2016) *Statens konstråds årsredovisning 2015*, s. 39.
[114] Bengt Gate var då verksam vid Ancker Gate Lindegren Arkitekter, konstruktör var Jacobsson & Widmark. Örn, Johan (2015) *Antikvarisk förundersökning och konsekvensanalys. Kavalleristen 3*. AIX Arkitekter, s. 4.
[115] Statens konstråd (2017) *Varsam renovering av konst i en modern kulturmiljö*. https://statenskonstrad.se/article/varsam-renovering-av-konst-i-en-modern-kulturmiljo/ (tillgänglig 2019-04-16).
[116] Örn (2015) s. 4 f.

de utrymmen som ligger djupast inne i byggnadskroppen. Dessa innergårdar är omsorgsfullt gestaltade såtillvida att konst, arkitektur och grön växtlighet bildar en helhet. Den norra innergården, som ligger i anslutning till högkvarterets hörsal, gestaltades konstnärligt av Pierre Olofsson och den södra innergården av Folke Truedsson. Byggnaden är idag arbetsplats för ca ett tusen anställda inom Försvarsmakten och gårdarna utnyttjas dagligen.

Pierre Olofsson var en av förgrundspersonerna i rörelsen för den konkreta konsten och företrädde en nonfigurativ konst där olika geometriska former ofta bildar illusion av rörelse och där han utnyttjade starka färgkontraster för att skapa rumsverkan. Olofsson fullföljde konkretisternas tanke att konsten skulle samordnas med vårt dagliga liv och han hade därför ett särskilt intresse för gestaltning av det moderna samhällets offentliga rum. Ett av de mer okända offentliga konstverken, trots den stora skalan och den långt drivna syntesen mellan arkitektur och konst, är just hans gestaltning av norra innergården på Försvarsmaktens högkvarter.[117] Konstverket är en helhetsgestaltning utan titel och består av både fristående skulpturala verk och murala målningar på hörsalens ytterväggar i sgraffito.[118] Konstverket omfattar även hörsalens tak som är belagt med en 400 kvadratmeter stort konstverk i marmorterrazzo.[119] Konstverket är upplyst kvällstid och kan ses både på nära håll och från de korridorer och hundratals kontorsrum som omgärdar innergården.

Under förra delen av 2010-talet fick man återkommande problem med läckande tätskikt i hörsalens takkonstruktion vilket föranledde att den ansvariga statliga fastighetsägaren Specialfastigheter gjorde en större översyn vad gällde nödvändiga reparationer. Specialfastigheter tog år 2015, efter samråd med Statens konstråd och Riksantikvarieämbetet, beslutet att genomföra en antikvarisk förundersökning i syfte att kartlägga innergårdens konstnärliga, arkitektoniska, kultur- och samhällshistoriska värden.[120] Förundersökningen visade sig vara avgörande som beslutsunderlag när Specialfastigheter senare skulle väga för- och nackdelar kring nödvändiga tekniska och materiella åtgärder för att långsiktigt täta taket och rekonstruera delar av Olofssons verk. Samverkan mellan berörda parter utgjorde därmed grunden för en konstruktiv process där alla inblandade nådde en samsyn kring konstverkets höga konstnärliga och kulturhistoriska värden.

Efter två års arbete nyinvigdes Olofssons verk 2017 efter en genomgripande och varsam renovering. Projektet är unikt i sin omfattning såväl tekniskt, ekonomiskt som konstnärligt. Men det utgör samtidigt ett viktigt pilotprojekt, eller referens, som demonstrerar hur berörda statliga parter kan samverka och uppnå konsensus kring processen för hur man kan och bör bevara det viktiga kulturarv som ett urval av 1970-talets byggnadsanknutna offentliga konstverk och moderna kulturmiljöer utgör exempel på.

[117] Statens konstråd (2017).
[118] Sgraffito eller sgraffitomålning är en teknik att dekorera en putsad väggyta, eller keramik, genom att i det övre av två olikformade skikt rista in dekor eller mönster innan materialet har torkat och blivit hårt. På så vis framträder mönstret med det underliggande skiktets färgsättning.
[119] Terrazzo är en av världens äldsta tekniker för golv i naturliga stenmaterial. Se även Örn (2015) s. 7 f.
[120] Johan Örn gjorde för AIX Arkitekter förundersökningen på uppdrag av Specialfastigheter och i samråd med Statens konstråd, Riksantikvarieämbetet, Rebecka Forsberg Arkitektkontor samt Åsa Olofsson, konstnärens dotter.

3 Roller och ansvar för byggnadsanknuten offentlig konst

I följande kapitel beskrivs översiktligt områden inom vilka byggnadsanknuten offentlig konst hanteras, samt de aktörer som på något sätt har direkt eller indirekt ansvar för konsten. Aktörerna med olika ingångar i och verktyg för produktion och förvaltning av offentlig konst återfinns på såväl nationell, regional som lokal nivå, liksom inom privat regi och inom civilsamhället. Respektive aktör behandlas endast med avseende på deras roll vad gäller byggnadsanknuten offentlig konst och därmed ges inte en uttömmande beskrivning av deras verksamheter. Sammantaget framkommer en komplex bild av hur roller och ansvar för den byggnadsanknutna offentliga konsten ser ut idag. I kapitlet beskrivs såväl aktörer med ett formellt tillsyns- eller förvaltningsansvar som aktörer med mer indirekta uppgifter att verka kontrollerande eller stödjande för den byggnadsanknutna offentliga konsten och det moderna samhällets kulturmiljöer.

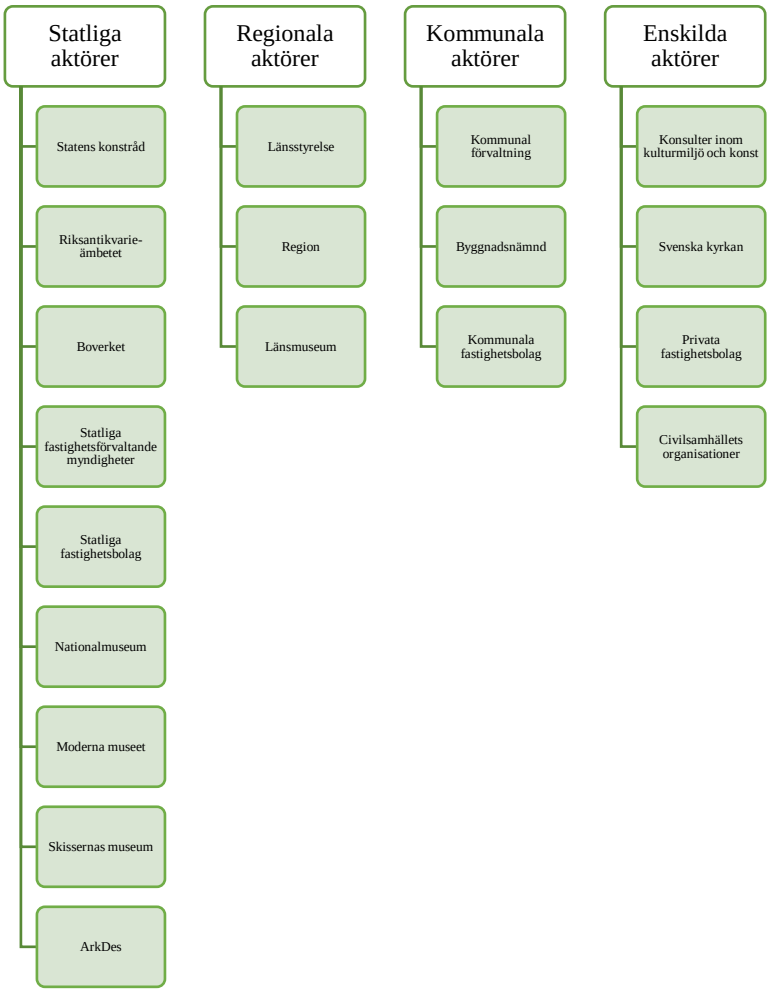

Fig. 1. Schematisk illustration över de aktörer som hanterar byggnadsanknuten offentlig konst och som behandlas i rapporten. Riksantikvarieämbetet (2019).

Föreliggande kapitel om roller och ansvar för den byggnadsanknutna offentliga konsten är intimt kopplat till hur de juridiska och ekonomiska styrmedlen för området är reglerade. I utredningen avhandlas emellertid de två ämnena – roller och ansvar respektive juridiska

och ekonomiska styrmedel – i två separata kapitel. Detta görs framför allt med anledning av att kartan med aktörer respektive styrmedel för området är relativt svåröverskådlig, vilket motiverar att de båda områdena delas upp i två separata kapitel för större tydlighet. Av nödvändighet finns därmed vissa upprepningar från kapitel 3 i nästföljande kapitel 4 som behandlar juridiska aspekter.

3.1 Nationella offentliga aktörer

Statens konstråd har i uppdrag att verka för att konsten blir ett betydelsefullt inslag i samhällsmiljön. Statens konstråd ska därtill utveckla och sprida kunskap inom området offentlig konst och gestaltning av gemensamma miljöer. Själva tillblivelsen av myndigheten 1937 kan på ett tydligt sätt kopplas till införandet av rekommendationen om att minst en procent av byggkostnaderna i statliga byggprojekt skulle avsättas till konst.[121] Verksamheten har sedan starten innefattat projektbaserade samarbeten med statliga fastighetsförvaltande myndigheter kring konstnärlig gestaltning av byggnader och miljöer med statliga verksamheter. Projekten har genomförts i form av uppdrag till konstnärer för permanent, byggnadsanknuten offentlig konst vid ny-, om- och tillbyggnader av byggnader och miljöer i hela Sverige och i vissa fall på Sveriges utlandsmyndigheter. Sedan avvecklingen av Byggnadsstyrelsen 1993 innefattar Statens konstråds verksamhet för permanent konst i miljöer med statliga verksamheter, samarbeten med både fastighetsförvaltande statliga myndigheter och bolag. Därutöver innefattas samarbeten med kommunala, regionala och privata fastighetsägare som hyr ut lokaler till statliga myndigheter. Sedan 1997 ingår även i myndighetens uppdrag att verka för att konst tillförs andra gemensamma miljöer än sådana där det finns statlig verksamhet. Exempel på sådana gemensamma miljöer är kommunala skolor, torgmiljöer, idrottsanläggningar och bostadsområden. De senaste två decennierna har omkring 300 byggnadsanknutna offentliga konstverk färdigställts genom samarbeten i sådana ickestatliga miljöer.[122]

Inom ramen för denna utredning har det varit angeläget att analysera vilket mandat Statens konstråd har att utöva tillsyn över olika tillsynsobjekt, i form av statliga myndigheter och bolag, vad gäller vård av byggnadsanknuten offentlig konst. Förordningen (1990:195) om vård av statens konst reglerar Statens konstråds tillsyn över statliga *myndigheters* vård av sitt innehav av statlig konst, både konst som utgör lös egendom och konst som utgör tillbehör till fast egendom.[123] Förordningen (2007:1188) med instruktion för Statens konstråd reglerar tillsynen över ”hur *statliga organ* vårdar konstverk som tillhör staten och som är fast anbringade” (utredningens kursivering).[124] Tillsynsobjekt för Statens konstråds tillsyn är således statliga *myndigheter* och *statliga organ* och nedan redogörs för vilka gränsdragningar detta medför för tillsynsverksamheten.

[121] Enprocentregeln tillämpades av Statens konstråd mellan 1937 och 1947, därefter har myndigheten haft ett årligt anslag. Se Konstnärsnämnden (2013). Statens konstråd har 2018–2020 regeringens uppdrag att utarbeta ett metodstöd för hur upp till en procent av budgeten av statliga byggprojekt kan avsättas för konstnärlig gestaltning (Ku2018/01350/KO).
[122] Uppgiften är hämtad från Statens konstråds samlingsregister RiwArt.
[123] I fråga om konst som staten får låna från annan än statlig instans finns bestämmelser bland annat i *Förordning (SFS 1984:535) om statliga myndigheters lån av konstföremål för lokalutsmyckning*. För de juridiska begreppen fast och lös egendom, se 4.1.1.
[124] Innehållet i förordningen (1990:195) om vård av statens konst utöver det som rör tillsyn, behandlas närmare i 4.1.4.

Tyngdpunkten i Statens konstråds tillsyn vad gäller statlig konst har legat på myndigheter som tillsynsobjekt och deras vård av statlig konst som utgör lös egendom. En förklaring till detta fokus är att Statens konstråds mandat utifrån förordningen (1990:195) om vård av statens konst skiljer sig åt när det gäller tillsyn över myndigheternas vård av den så kallade lösa respektive fasta konsten. Tillsynen över statligt ägd byggnadsanknuten offentlig konst är inte detaljreglerad i förordningen på motsvarande sätt som vård av konst som utgör lös egendom.[125] Statens konstråd har därför i högre grad etablerat rutiner för tillsynen över myndigheternas vård av konst som utgör lös egendom än den byggnadsanknutna offentliga konsten.[126] Den lösa konsten är avsedd att kunna återlämnas eller omplaceras i samband med att statliga verksamheter flyttar eller förändrar sina lokaler, medan den byggnadsanknutna offentliga konsten är utformad för en platsspecifik och permanent placering.[127] Men även om avsikten med byggnadsanknuten offentlig konst är att den ska vara permanent placerad förekommer det att fastighetsägaren både flyttar och återlämnar konstverk i samband med ombyggnationer och rivningar. Detta får konsekvenser för såväl tillsyn som förvaltning av byggnadsanknuten offentlig konst (se även 4.1.4).

För tillsynen över statlig byggnadsanknuten offentlig konst har Statens konstråd utvecklat en praxis där både statliga myndigheter och statliga bolag innefattas av tillsynsverksamheten, med fokus på kunskapsutveckling, rådgivning och konkreta bevarandeinsatser.[128] De myndigheter som har ansvar för vård av statlig byggnadsanknuten offentlig konst är primärt Fortifikationsverket, Statens fastighetsverk och Trafikverket. Bland de statliga fastighetsförvaltandebolag som Statens konstråd har utvecklat kontakter med inom tillsynsverksamheten kan nämnas Akademiska Hus, Jernhusen, Specialfastigheter och Swedavia.[129] Tillsynen över statlig byggnadsanknuten konst är övergripande organiserad så att de statliga fastighetsförvaltande myndigheterna och bolagen utser formellt konstansvariga för sina respektive organisationer. Dessa personer får riktat stöd och information av Statens konstråd och ansvarar för att genom inventeringar och kartläggningar förebygga, upptäcka och åtgärda skador och förluster. Statens konstråd saknar egna antikvarier och konservatorer och vid behov anlitas externa konsulter vid utredningar av skador eller andra problem. Tidigare har den kunskapsutvecklande delen av tillsynsverksamheten i första hand varit riktad till fastighetsägare, konstnärer och aktörer inom området offentlig konst men de senaste tio åren har denna del av verksamheten även haft som målsättning att stärka kontakterna med aktörer inom kulturmiljövården.[130]

[125] Problematiken kring tillsyn av den byggnadsanknutna konsten har tidigare uppmärksammats i arbetet med projekten Wahlström (red.) (2008) och Hermerén & Orrje (2014).
[126] Tillsynen över statlig konst som utgör lös egendom omfattar i nuläget drygt 200 statliga myndigheter.
[127] Se 1.4 Begreppsdefinitioner.
[128] Statens konstråds har baserat denna praxis på att de statliga bolagen kan definieras som offentligt styrda organ, vilket har bedömts som närliggande begreppet statliga organ i förordning (2007:1188) med instruktion för Statens konstråd. Denna tolkning framgår av myndighetens årsredovisningar.
[129] De statliga fastighetsförvaltande bolagen uppgår till ett tiotal. Till den statligt ägda fast anbringade, byggnadsanknutna offentliga konsten räknas både konstverk i byggnader som är statliga byggnadsminnen och konstverk i ej skyddade byggnader i statlig ägo.
[130] Som exempel kan nämnas deltagande i konferenser och Statens konstråds FoU-projekt *Offentlig konst – ett kulturarv* 2011–2013.

Trots att Statens konstråd sedan 2004[131] har inkluderat statliga bolag i tillsynsverksamheten har utredningen emellertid klarlagt att den *inte kan* innefatta byggnadsanknuten offentlig konst som ägs av fastighetsägare i form av statliga bolag. Begreppet *statliga organ* som återfinns i Statens konstråds instruktion innefattar både beslutsfattande politiska församlingar (riksdagen) och statliga myndigheter. Men i tillsynsutövningen ska begreppet tolkas som att tillsynsobjekt endast kan vara myndigheter då en statlig myndighet inte kan utöva tillsyn över riksdagen. I förordningen (1990:195) om vård av statens konst används endast begreppet myndigheter för att definiera tillsynsobjekt. Denna förordning ger inte heller stöd för att tillsynen kan innefatta privaträttsliga rättssubjekt som statliga aktiebolag.

Statens konstråd har sedan 1993 i avtal reglerat de statliga fastighetsbolagens ansvar för vård och förvaltning av byggnadsanknutna offentliga konstverk som sedan detta år är beställda och bekostade av Statens konstråd. Men även om avtalen ger viss garanti att bolagen har ett vårdansvar för konstverken är det inte detsamma som att det finns en myndighet som utövar tillsyn över deras vård av konstverken. Utredningens vidare bedömning är att ovan nämnda förordningar inte ger Statens konstråd formellt mandat att utöva tillsyn över de statliga bolagen. Om sådan tillsyn ska utföras måste den regleras i lag eftersom bolagen är privaträttsliga rättssubjekt och inte offentligrättsliga organ.[132] En konsekvens av detta är att de nya byggnadsanknutna offentliga konstverk som beställs av Statens konstråd i samarbete med statliga bolag saknar ansvarig tillsynsmyndighet.

Vidare medger inte nuvarande förordning Statens konstråd att utöva tillsyn över byggnadsanknuten offentlig konst där fastigheten sålts till annan än statlig aktör. Detta leder till att uppsikten över och inflytandet över konst finansierad av allmänna medel försvinner vid försäljningar.[133] En jämförelse kan här göras med Riksantikvarieämbetets tillsyn av statliga byggnadsminnen. Detta tillsynsansvar sträcker sig till fastigheter som förvaltas av statliga myndigheter, som Fortifikationsverket, Statens fastighetsverk och Trafikverket för att nämna några. Vid en försäljning av fastigheten till annan statlig aktör än en myndighet *eller* till en privat aktör, övergår lagskyddet från byggnadsminne enligt förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen, till byggnadsminne enligt kulturmiljölagen (1988:950). Ansvarig tillsynsmyndighet övergår samtidigt från Riksantikvarieämbetet till länsstyrelsen.

Från flera av de nätverksgrupper som har hörts inom ramen för utredningen, lyfts nyttan med en ansvarig tillsynsmyndighet för den byggnadsanknutna offentliga konsten.[134] Tillsynens möjlighet att sätta ljus på behovet av att vårda och underhålla konsten har av flertalet deltagare i nätverksgrupperna lyfts som önskvärt. Vissa nätverksgruppsdeltagare uttryckte det i termer av att det behövs direktiv ”uppifrån” för att ägaren av konsten ska ta förvaltaransvaret. Men som framgår av ovan kan inte Statens konstråds tillsynsansvar möta detta behov.

[131] Då tillsynsansvaret övergick från Nationalmuseum till Statens konstråd.
[132] Utredningens bedömning har gjorts med stöd av 8 kap. 2 § och 9 kap. 8 § regeringsformen (1974:152) och efter muntlig kontakt med kansliråd Tanja von Brünken på Kulturdepartementet 2019-03-22.
[133] Ett exempel på ett tidigare statligt bolag är fastighetsbolaget Vasakronan som staten avyttrade 2008 och som därmed inte omfattas av tillsynsverksamheten. Även Akademiska Hus, Specialfastigheter, Statens fastighetsverk och flera andra statliga fastighetsförvaltande bolag och myndigheter har löpande avyttrat ett flertal f.d. statliga fastigheter med byggnadsanknuten konst.
[134] Detta gäller främst nätverksgruppsmötet med fastighetsägare och -förvaltare, se bilaga 2.

En ytterligare problemställning är att det råder en delvis oklar ansvarsfördelning mellan Statens konstråd och Riksantikvarieämbetet vad gäller tillsynen över byggnadsanknuten offentlig konst som utgör del av statliga byggnadsminnen. De båda tillsynsmyndigheternas uppdrag är också till viss del överlappande. Statens konstråds tillsyn syftar till att konsten ska vårdas väl, medan Riksantikvarieämbetets tillsyn syftar till att de kulturhistoriska värdena som tillskrevs objektet vid byggnadsminnesförklaringen ska vidmakthållas. Det kan dock argumenteras för att detta är en oren uppdelning i tillsynsansvaret som inte är resurseffektiv. Frågan kan också lyftas vilka konsekvenserna skulle kunna bli om de bägge tillsynsmyndigheterna gör olika bedömningar av samma objekt.

Utredningen har noterat att i förordning (2007:1188) med instruktion för Statens konstråd avgränsas Statens konstråds tillsyn till att gälla under ”förutsättning att dessa samlingar eller konstverk inte står under tillsyn eller vård av någon annan myndighet eller inrättning som har betryggande sakkunskap i fråga om sådan konst”. Denna skrivning har generellt tolkats av Statens konstråd som att den syftar på myndigheters vård av statliga konstverk som är utlånade av, och som övervakas av, de statliga museerna. Skrivningen har vidare tolkats som att tillsynen inte gäller sådana myndigheter som har egen sakkunskap inom konstområdet, till exempel statliga museer och lärosäten med egna museisamlingar.[135] Det har dock, under utredningens gång, blivit tydligt att skrivningen i Statens konstråds instruktion även bör ses i ljuset av de statliga kulturarvsmyndigheternas tillsynsroller och inte enbart utifrån ett musealt perspektiv. En sådan vidare närläsning av instruktionen väcker frågan om ansvaret för tillsyn över byggnadsanknuten offentlig konst i statliga byggnadsminnen ska vila på både Statens konstråd och Riksantikvarieämbetet, eller om Riksantikvarieämbetet ensamt bör ansvara för tillsynen över byggnadsanknuten offentlig konst i statliga byggnadsminnen i enlighet med förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen.

Riksantikvarieämbetet har det övergripande ansvaret för frågor om kulturmiljö och kulturarv.[136] Allteftersom har antalet verksamhetsområden som myndigheten verkar inom breddats, detta i takt med att kulturmiljövården i stort har utvecklats till en allt mer tvärsektoriellt inriktad verksamhet. Myndigheten fördelar även flera bidrag, bland annat kulturmiljövårdsbidraget som länsstyrelserna i sin tur fördelar till olika insatser.[137]

Riksantikvarieämbetets hantering av ärenden som rör byggnadsanknuten offentlig konst kan i dagsläget främst kopplas till de processer som rör tillståndsprövning och tillsyn av statliga byggnadsminnen.[138] Vidare har myndigheten ett överinseendeansvar över kulturmiljöarbetet i landet. Med detta menas att Riksantikvarieämbetet granskar hur

[135] Exempelvis Uppsala universitets museum Gustavianum, och Lunds universitets Skissernas museum.
[136] Riksantikvarieämbetet har det nationella ansvaret för frågor om kulturlandskap, kulturmiljöer, kulturminnen, kulturföremål och museer. Förordning 2014:1585.
[137] Kulturmiljövårdsanslaget, vilket i dagsläget uppgår till ca 270 miljoner kronor per år, regleras genom *Förordning (SFS 2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer*.
[138] Antalet tillsynsobjekt för Riksantikvarieämbetet halverades vid bolagiseringen fram till 1993. Under avvecklingen av Byggnadsstyrelsen överfördes ett knappt hundratal statliga byggnadsminnen till byggnadsminnen enligt kulturmiljölagen. De kom alltså inte längre att förvaltas av statliga myndigheter (som jämförelse fanns vid utgången av 1994, då avvecklingen var fullbordad, 214 statliga byggnadsminnen). I sammanhanget kan nämnas att antalet tillsynsobjekt åter har stigit under de senaste åren.

länsstyrelsen hanterar, bedömer och prövar bestämmelserna i kulturmiljölagen (1988:950) med tillhörande förordning och föreskrifter.[139] Riksantikvarieämbetet har på olika sätt även fokuserat på kunskapsuppbyggnad om välfärdssamhällets bebyggelsemiljöer genom olika projekt.[140] Den byggnadsanknutna offentliga konsten har emellertid endast i begränsad omfattning behandlats inom ramen för dessa satsningar.

Boverket är den myndighet som ansvarar för frågor om samhällsplanering, byggande och boende. I detta ingår bland annat sådant som rör fysisk planering och förvaltning av bebyggelse.[141] Myndigheten har ett omfattande bemyndigande att ta fram föreskrifter till plan- och bygglagen (2010:900) och plan- och byggförordningen (2011:338). Utöver framtagandet av föreskrifter ger myndigheten ut allmänna råd och Boverkets byggregler, vilka tillsammans samlas i Boverkets författningssamling.

Tillsynsansvaret enligt plan- och bygglagen (2010:900) är fördelat på flera aktörer – regeringen, Boverket, länsstyrelsen och de kommunala byggnadsnämnderna (för länsstyrelsens och byggnadsnämndernas tillsynsansvar se nedan).[142] Boverket har den allmänna uppsikten över plan- och byggnadsväsendet nationellt.[143] Boverkets uppsikts- och tillsynsansvar ligger i deras uppdrag att ge råd och stöd, följa upp samt analysera tillämpningen av plan- och bygglagstiftningen.[144] Boverket är således den aktör som har störst befogenhet att uttolka och sprida kunskap om tillämpningen av plan- och bygglagen, den lagstiftning som i sin tur har störst inverkan på utvecklingen av den byggda miljön samt därigenom även på den byggnadsanknutna offentliga konsten. Det myndighetsgemensamma arbetet inom politik för gestaltad livsmiljö samordnas av Boverket.[145]

De statliga fastighetsförvaltande myndigheterna och bolagen har sitt ursprung i Byggnadsstyrelsen, vilket fram till 1993 var det statliga verk som under närapå hela 1900-talet ansvarade för merparten av den statliga fastighetsförvaltningen.[146] I början av 1990-talet genomfördes radikala förändringar i förvaltningsstrukturen för statens fastighetsinnehav, med marknadsanpassningar genom bolagsbildningar.[147] Genom

[139] Kulturmiljölagen (1988:950) 1 kap. 2 §. Riksantikvarieämbetet har därutöver ett ansvar och mandat att förtydliga tillämpningen av kap. 2–4 kulturmiljölagen genom att utfärda verkställighetsföreskrifter och allmänna råd. Riksantikvarieämbetet kan även överklaga de flesta beslut som fattas av länsstyrelsen.
[140] Se 2.3.
[141] *Förordning (SFS 2012:546) med instruktion för Boverket*.
[142] *Plan- och bygglag* (SFS 2010:900) 11 kap 3 §. Boverket, 2015, PBL Kunskapsbanken, *Tillsyn*, https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/lov--byggande/tillsyn/ (tillgänglig 2018-11-21). Av förarbetena till lagen framgår att tillsynen över plan- och byggväsendet i första hand ska vara framåtsyftande. Den direkta tillsynen är begränsad och framför allt inriktad mot att motverka avarter i lagtillämpningen. Riksrevisionen, 2005:12, *Uppsikt och tillsyn i samhällsplaneringen – intention och praktik*, s. 23.
[143] Prop. 1985/86:1, *Med förslag till ny plan- och bygglag*, 1 kap. 8 §. Boverket hette vid propositionens tillkomst Statens planverk.
[144] Boverket (2015) PBL Kunskapsbanken, *Roller och ansvar*, https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/lov--byggande/tillsyn/ (tillgänglig 2018-11-21).
[145] *Uppdrag att förstärka arbetet med arkitektur och gestaltad livsmilj*ö, N2018/02273/SPN, N2017/03879/SPN.
[146] Tidigare Kungl. Byggnadsstyrelsen som i sin tur bildades 1918 och har sin bakgrund i Överintendentsämbetet.
[147] SOU 2013:55 s. 264 ff.

fastighetsreformen omstrukturerades statens fastighetsinnehav i grunden och stora delar bolagiserades alternativt såldes till privata eller ickestatliga aktörer i syfte att få till stånd en mer renodlad förvaltnings- och ägandestruktur. Två premisser för reformen var att den statliga fastighetsförvaltningen ska vara skild från brukandet och att förvaltningen ska bedrivas med marknadsmässiga avkastningskrav.[148]

När Byggnadsstyrelsen avvecklades övergick det ansvar som kvarstod i den statliga förvaltningen till bland annat nybildade förvaltningsmyndigheten Statens fastighetsverk och de statliga fastighetsbolagen Vasakronan och Akademiska Hus.[149] Statens fastighetsverk förvaltar statens fastigheter med höga kulturhistoriska värden, vissa i form av statliga byggnadsminnen, och är den myndighet som har störst expertis för förvaltning av värdefulla kulturhistoriska byggnader. Varken de statliga fastighetsbolagen eller de övriga statliga fastighetsförvaltande myndigheterna har det tydligt uttalade uppdrag som Statens fastighetsverk har, nämligen att förvalta kulturhistoriska värden.[150] Däremot förvaltar de övriga statliga bolagen tillsammans med de statliga fastighetsförvaltande myndigheterna en stor mängd offentligt finansierad byggnadsanknuten konst. Ägandeskapet för den byggnadsanknutna offentliga konsten, i form av tillbehör till fast egendom, övergår vid placeringen från Statens konstråd till fastighetsägaren. Genom avtal mellan fastighetsägaren och Statens konstråd regleras även förvaltningsansvaret för konsten, och i det fall fastighetsägaren är en statlig myndighet har detta ansvar stöd i förordning (1990:195) om vård av statens konst.[151] Det saknas dock utpekat vårdansvar genom förordningen om vård av statens konst för fastighetsförvaltande statliga bolag. Vid försäljning av statliga fastigheter med byggnadsanknuten konst övergår, i sin tur, ägandeskapet och förvaltningsansvaret för konsten till den nya fastighetsägaren.[152] Detta innebär i regel alltså att det inte längre finns någon part som har tillsyn över byggnadsanknuten offentlig konst i dessa fastigheter, förutsatt att det inte finns något juridiskt skydd för fastigheten.

De statliga fastighetsförvaltande myndigheterna och bolagen bekostar vård och underhåll av byggnadsanknuten offentlig konst inom ramen för sin underhållsbudget. Till skillnad från de fastighetsförvaltande myndigheterna ska de statliga fastighetsförvaltande bolagen bedriva verksamhet som genererar ekonomisk avkastning för staten, det vill säga med långsiktigt värdeskapande som övergripande mål. Vissa av bolagen kan även ha av riksdagen särskilt beslutade samhällsuppdrag.[153] Underhåll av byggnadsanknuten offentlig konst finansieras i regel via den årliga budgeten för planerat fastighetsunderhåll om det inte handlar om akuta skador. Med god framförhållning kan underhåll av konst finansieras inom

[148] SOU 2013:55 s. 59–60.
[149] Andra statliga fastighetsbolag som kan nämnas i sammanhanget är Jernhusen som förvaltar fastigheter knutna till järnvägsnätet och Specialfastigheter som förvaltar fastigheter med höga säkerhetskrav, som kriminalvårdsfastigheter. Vasakronan såldes 2008 av staten till AP-fastigheter.
[150] Bland dessa kan nämnas Akademiska Hus, Fortifikationsverket, Naturvårdsverket, Sjöfartsverket och Trafikverket.
[151] ”Varje myndighet som har konst placerad hos sig skall vårda den väl. I fråga om konst som utgör tillbehör till fast egendom ankommer dock vården på den myndighet som förvaltar byggnaden”. Förordning 1990:195, 2 §.
[152] Detta gäller då berörda parter inte har avtalat om annat. Wahlström (2008) s. 7.
[153] Se Regeringskansliet (2016) *Statens ägarpolicy och riktlinjer för bolag med statlig ägande 2017*, Näringsdepartementet.

ramen för övrigt planerat fastighetsunderhåll och vara ett sätt att bidra till att uppfylla målen för långsiktigt värdeskapande.

Akademiska Hus, som är det statliga bolag som äger flest byggnadsanknutna offentliga konstverk, har lyft fram det ekonomiska perspektivet i samband med prioritering av framtida bevarandeinsatser. Inom campus Frescati i Stockholm har Akademiska Hus tillämpat en ny finansieringsmodell genom att avsätta en procent av den årliga budgeten även för planerat underhåll för insatser som gäller konst som utgör tillbehör till fast egendom. Investeringsbudgeten, det vill säga den budget som används för att genom enprocentregeln avsätta medel för produktion av ny konst vid ny- eller ombyggnader, kompletteras här alltså med en motsvarande avsättning för framtida vård och drift. Den årliga underhållsbudgeten inom campus Frescati uppgår till ca 100 kr per kvadratmeter vilket betyder att ca 1 krona per kvadratmeter och år avsätts för bevarandeinsatser gällande byggnadsanknuten offentlig konst.[154] Akademiska Hus metod att matcha enprocentregeln med en motsvarande budget för underhåll är troligen unik då utredningen inte har fått kännedom om motsvarande tillämpningar inom andra statliga myndigheter, statliga bolag, kommuner eller regioner. Långsiktiga finansieringslösningar för underhåll av byggnadsanknuten offentlig konst är avgörande för att motverka kortsiktiga och i längden kostsamma underhållsåtgärder. Den beräkningsmodell som Akademiska Hus har utvecklat kan betraktas som ett gott exempel vad gäller finansieringslösning för underhåll.

Både *Nationalmuseum* och *Moderna museet* är statliga myndigheter med museiuppdrag. Nationalmuseum har i uppdrag att levandegöra och verka främjande på konstområdet, med tyngdpunkt på de äldre konstformerna.[155] Moderna museets uppgift är att samla, bevara, visa och förmedla 1900- och 2000-talskonsten i alla dess former samt att verka för att dess verksamhet ska vara en angelägenhet för alla människor i samhället.[156] När tillsynsansvaret fram till 2004 vilade på Nationalmuseum koncentrerades tillsynen till den lösa konsten.[157] I och med att tillsynen övergick till Statens konstråd har Nationalmuseum inte längre något formellt ansvar för den byggnadsanknutna offentliga konsten.[158] Moderna museets ansvars- och samlingsområde innefattar alla uttrycksformer från tiden efter 1900, men den offentliga konsten är inte en direkt del av museets ansvarsområde. Även om Moderna museet inte har ett direkt ansvar för verksamhetsområdet offentlig konst äger museet unika expertkunskaper om 1900-talskonst och dess bevarande samt innehar strategiska resurser i form av konservatorskompetens som har varit värdefull i samverkansprojekt rörande byggnadsanknuten offentlig konst.[159]

---

[154] Intervjuperson 3, juni 2018.
[155] I Nationalmuseums uppdrag ingår exempelvis även att pröva utförseltillstånd av konstföremål.
[156] *Förordning (SFS 2007:1177) med instruktion för Moderna museet*, 1 §. Moderna museet har även placerat ett antal verk ur sin samling i offentlig miljö i Stockholm och Malmö.
[157] Mellan 1992 och 1993 genomförde dock myndigheten en kartläggning av den byggnadsanknutna konsten i Byggnadsstyrelsens bestånd. Detta med anledning av den stundande ombildningen av Byggnadsstyrelsen till flera statliga fastighetsbolag. Denna kartläggning var intressant genom att den representerade ett tidigt försök till att värdera, kategorisera och skydda den byggnadsanknutna konsten mot förändringar och rivningar. Hermerén & Orrje (2014) s. 308.
[158] Statens konstråd har emellertid regelbundna kontakter med Nationalmuseum kring depositioner och långtidslån på statliga myndigheter och statliga konstverk som med stöd av förordningen (1990:195) om vård av statens konst införlivas med Nationalmuseums samling.
[159] Moderna museet har samverkat med Statens konstråd som stöd i konserveringsinsatser. Bland dessa kan nämnas konserveringen av flera byggnadsanknutna offentliga konstverk och konstnärligt gestaltade rum i FN-byggnaden i New York. Projektet leddes av en samrådsgrupp där

Utöver de offentliga aktörer som agerar på den nationella nivån och som har redogjorts för ovan, bör även ArkDes och Skissernas museum nämnas.[160] Ingen av dessa har formellt ansvar att verka för bevarande av byggnadsanknuten offentlig konst men bidrar ändå till detta genom förmedling av samlingar och kunskapshöjande insatser för att stärka områdets utveckling. Skissernas museum grundades 1933, det vill säga före tillkomsten av Statens konstråd och den så kallade enprocentregeln. Museet, vilket har Lunds universitet som huvudman, har världens största samling av skisser, modeller och förlagor till svensk och internationell offentlig konst.

3.2 Regionala offentliga aktörer

Länsstyrelsen har enligt kulturmiljölagens (1988:950) inledande bestämmelser ansvar för det statliga kulturmiljöarbetet i länet. Inom detta ansvar ryms bland annat länsstyrelsens roll som tillståndsprövande samt tillsynande instans över byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen enligt kulturmiljölagen.[161] Den byggnadsanknutna offentliga konst som återfinns i byggnadsminnen och skyddade kyrkor kan därmed bli föremål för både prövning och tillsyn utförd av länsstyrelsen. Utöver kulturmiljölagen har länsstyrelsen även tillsynsansvar enligt plan- och bygglagen (2010:900). Detta genom att ge råd och stöd till byggnadsnämnderna, men även att följa upp deras tillämpning av lagstiftningen. Länsstyrelsen bör därmed ha viss insyn i hur kommunerna hanterar exempelvis hänsyns- och varsamhetskraven som har bäring på byggnadsanknuten offentlig konst (se vidare 4.1.3).[162] Länsstyrelsen har därtill ett tillsynsvägledande ansvar för plan- och bygglagen och är första överprövande instans för överklaganden för planer och bygglov enligt samma lag.[163]

---

representanter från Statens konstråd, Utrikesdepartementet, Riksantikvarieämbetet och Moderna museet ingick i en grupp kring renoveringen av offentlig konst i FN-byggnaden i New York 2008–2013. Därutöver har Statens konstråd och Moderna museet haft löpande kontakter i ärenden kring överförande av statliga offentliga konstverk till Moderna museet samling. Konstverk som med stöd av 12 § förordning (1990:195) om vård av statens konst, har överförts från Statens konstråd till Moderna museet.

[160] Statens centrum för arkitektur och design (ArkDes) är en statlig förvaltningsmyndighet och ett museum med ansvar för att verka kunskapshöjande och främjande i frågor om arkitektur, form och design. *Förordning (SFS 2013:71) med instruktion för Statens centrum för arkitektur och design*.

[161] Kulturmiljölagen (1988:950) 1 kap. 2 § 2 st., Riksantikvarieämbetet (2015c) *Översyn av regelverket om de kyrkliga kulturminnena. Redovisning av Ku2013/1343/KA*, s. 22–23.

[162] *Plan- och byggförordning (SFS 2011:338)* 8 kap. 18 §. Huvudparten av tillsynsärendena sker genom de plansamråd som sker vid framtagande av ny detaljplan alternativt vid ändring och upphävande av densamma. Detta samråd resulterar i ett skriftligt yttrande till kommunen. Riksrevisionen (2005:12) *Uppsikt och tillsyn i samhällsplaneringen – intention och praktik*, s. 25. Länsstyrelsen ska ge besked till kommunen om huruvida hanteringen av de statliga intressena i planen är godtagbar. Boverket (2017) PBL Kunskapsbanken, *Länsstyrelsens tillsyn*, https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/detaljplan/lansstyrelsens-tillsyn/ (tillgänglig 2018-11-27). Länsstyrelsen har inom sitt tillsynsansvar även möjlighet att genom överprövning upphäva beslut om att anta detaljplaner som inte tillräckligt beaktar de statliga intressena. Av de så kallade ingripandegrunder på vilka länsstyrelsen kan upphäva beslut om att anta en detaljplan är det troligen enbart om ett riksintresse för kulturmiljövården inte beaktas som är aktuellt i fallet byggnadsanknuten offentlig konst. Boverket (2017) PBL Kunskapsbanken, *Länsstyrelsens tillsyn*, https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/planering/detaljplan/lansstyrelsens-tillsyn/ (tillgänglig 2018-11-27).

[163] Länsstyrelsens tillsyn av bygglov kan medföra att bygglovsgivningen inom ett visst geografiskt område överlåts från kommunen till länsstyrelsen om tillsynen visar att allmänna intressen kommit till skada genom att de negligerats i kommunens bygglovshantering. Detta kräver dock att skadan är av större omfattning.

Länsstyrelsen arbetar även med kunskapsutveckling inom kulturmiljöområdet. 1900-talets bebyggelsemiljöer och den byggnadsanknutna offentliga konsten har ingått i flera utvecklingsprojekt som länsstyrelsen under senare år har drivit i samverkan med andra aktörer.[164] Länsstyrelsen handlägger även, efter Riksantikvarieämbetets nyckeltalsfördelning, det statliga kulturmiljövårdsanslaget som i några få fall har beviljats för insatser på byggnadsanknuten offentlig konst.[165]

Regionerna ansvarar för de övergripande kulturfrågorna i varje län[166] och arbetar såväl med offentlig konst som kulturmiljöfrågor genom främst museiverksamhet.[167] Regionerna är själva såväl beställare som förvaltare av offentlig konst. Länens infrastruktur för kultur finns beskriven i den kulturplan som finns för varje region.[168] I och med införandet av kultursamverkansmodellen har regionerna kommit att bli ytterligare en regional aktör inom det offentliga kulturmiljöarbetet, om än i varierande grad.

Utöver de statliga medlen till regional kulturverksamhet fördelar regionerna egna regionala medel till kulturområdet och i viss mån till offentlig konst. Detta sker främst genom enprocentregeln men även delvis genom kultursamverkansmodellen (se 4.2.1). Många regioner tillämpar idag enprocentregeln i samband med uppförande av till exempel sjukhus, resecentrum och andra byggnader för regionala offentliga verksamheter. Detta innebär att en stor andel av den byggnadsanknutna offentliga konsten i Sverige är producerad och finansierad av regionerna och att vården av konsten därmed också hanteras av dessa.[169]

På motsvarande sätt som inom den statliga fastighetsförvaltningen är regionernas finansiering av underhåll av konst som utgör tillbehör till fastigheter en utmaning. Detta dels på grund av att de är stora ägare av konstverk inom denna kategori, dels på grund av att medlen för underhåll av fastigheter och konstverk som utgör tillbehör till dessa generellt sett är ansträngda. Sveriges kommuner och landsting (SKL) publicerar regelbundet statistik för regionerna som fastighetsförvaltare, där kostnaderna för underhåll redovisas i form av nyckeltal per kvadratmeter och år. Sammantaget uppgår kostnaderna inom regionerna för både skötsel, felhjälpande underhåll samt planerat underhåll av lokaler till 188 kronor per kvadratmeter och år. Av detta belopp uppgår 67 kronor per kvadratmeter och år till planerade underhållsåtgärder som i princip även ska täcka underhåll av byggnadsanknuten offentlig konst.[170]

Om regionerna idag skulle tillämpa motsvarande modell som Akademiska Hus på campus Frescati i Stockholm (se 3.1), och avsätta en procent av budgeten för planerat underhåll (ej

[164] Se till exempel projekten Modernismen i Bergslagen och Modernismen i Västmanland.
[165] Se vidare 4.2.2.
[166] Sedan den 1 januari 2019 är samtliga landsting regioner.
[167] Riksantikvarieämbetet (2016b) *Kulturmiljöarbetets genomslag inom kultursamverkansmodellen*, s. 18 f.
[168] I kulturplanen, som gäller för en period om 3–4 år, anges de regionala prioriteringarna för länets kultur och dess förhållande till de nationella kulturpolitiska målen. De regionala kulturplanerna ligger till grund för Statens kulturråds beslut om nivån på statliga medel till varje region, vilka i sin tur beslutar om fördelningen till regional kulturverksamhet genom den så kallade kultursamverkansmodellen. Fördelningen regleras genom förordningen (2010:2012) om fördelning av vissa statsbidrag till regional kulturverksamhet.
[169] Enprocentregelns tillämpning i kommuner och regioner är beskriven i rapport utgiven av Konstnärsnämnden (2013).
[170] Sveriges kommuner och landsting (2018) *Fastighetsnyckeltal 2017*.

investeringsbudget) för konst, skulle det innebära 67 öre per kvadratmeter och år i genomsnitt. Detta kan verka blygsamt men ska ses i relation till att regionerna förvaltar mycket stora lokalytor som till exempel sjukhusanläggningar. Värt att notera i detta sammanhang är att trots att budgeten för planerat underhåll i regionerna generellt är ansträngd har de genomsnittliga fastighetsinvesteringarna per år för byggnader och mark ökat från ca 3 miljarder kronor 1997 till ca 11 miljarder kronor 2017, en ökning på ca 500 procent.[171] De stora investeringarna i byggnader och mark genererar genom enprocentregeln medel till nya satsningar på byggnadsanknuten offentlig konst men det är däremot mer osäkert om den långsiktiga förvaltningen av dessa konstverk kan finansieras inom ramen för ordinarie planerat underhåll.

Många regioner har upprättat så kallade konstpolicys där både beställningar och vård av offentlig konst regleras.[172] Regionernas konstpolicys reglerar en rad olika områden som berör både inköp av lös konst och beställningar av fast konst. Förvaltningen av byggnadsanknuten offentlig konst är ett sådant område där policydokumentet ger övergripande råd och riktlinjer för till exempel inventeringar, konservering, urval och värdering samt gallring. Vissa regioner har utformat sina konstpolicys så att de även utgör ett stöd och vägledning för kommunernas framtagande av egna konstpolicys. Konstpolicyn är i regel ett fristående styrdokument och har inte några direkta samband med de strategiska dokument för kulturmiljö som upprättas i regioner och kommuner.[173]

Ansvaret för vård och bevarande är i regel delat mellan regionernas kulturförvaltningar och de regionala offentliga fastighetsförvaltande bolagen. Även om det inte finns en motsvarande tillsyn för den offentliga konsten inom regionerna av det slag som finns inom staten, bedriver dessa i regel en proaktiv verksamhet för att stärka förutsättningarna för bevarande av byggnadsanknuten offentlig konst. En viktig regional aktör i sammanhanget är de konstkonsulenter som fungerar som en slags nod på det regionala konstområdet.[174] Det förekommer att bevarandeinsatser av befintlig byggnadsanknuten offentlig konst finansieras genom medel från enprocentregeln i samband med om- och tillbyggnader av äldre byggnader och miljöer.[175] Vid de nätverksmöten som har arrangerats inom ramen för utredningen har deltagarna emellertid bekräftat bilden av att bevarande av byggnadsanknuten offentlig konst inte är prioriterat i regionerna, utan att verksamhet som syftar till bevarande har utvecklats på egna initiativ av de tjänstemän som arbetar med den offentliga konsten och utifrån ett ökande behov av insatser på detta område. Den otydlighet som präglar roller och ansvar på regionalt plan för bevarande av byggnadsanknuten offentlig konst får som konsekvens att verksamheten delvis blir personbunden och får svårt att verka långsiktigt.

Länsmuseer och andra museer med regionalt uppdrag[176] kan sägas utgöra den tredje parten, utöver länsstyrelsen och regioner, som agerar inom kulturmiljöområdet på regionalt

[171] Sveriges kommuner och landsting (2018).
[172] Se till exempel Regionförbundet i Kalmar län (2015) *Offentlig konst i Kalmar län – policy och riktlinjer*.
[173] Exempelvis kulturmiljöstrategier och kulturmiljöprogram.
[174] Konstkonsulenter har till uppgift att stärka, främja och utveckla konstområdet i sina län och regioner.
[175] Se till exempel Nya Karolinska sjukhuset i Solna där flera äldre konstverk har konserverats eller åtgärdats med finansiering genom enprocentmedel.
[176] Hädanefter benämnda *länsmuseer*.

plan. Till skillnad från de andra två regionala aktörerna har länsmuseerna ett mer uttalat publikt, pedagogiskt och kunskapsutvecklande uppdrag. Det står länsmuseerna fritt att själva bestämma vilka verksamhetsområden de ska verka inom, men offentlig konst och kulturmiljö är två vanligt förekommande områden. Länsmuseerna har en formell ingång i kulturmiljöarbetet genom 2 § kulturmiljöförordningen (1988:1188), enligt vilken länsstyrelsen inom ramen för sitt ansvar för kulturmiljöarbetet i länet ska samverka med bland andra länsmuseerna. Samverkan, såväl arvoderad sådan som i form av uttalat uppdrag, mellan länsmuseer och kommuner sker även i många fall, bland annat i form av funktionen som remissinstans i planärenden och arbete med inventeringar och framtagande av planeringsunderlag för kulturmiljö.[177] Bland dessa ärenden kan byggnadsanknuten offentlig konst ingå. Därutöver agerar länsmuseerna på den fria konsultmarknaden för antikvariska uppdrag. Länsmuseernas roll inom kulturmiljöarbetet står således på två ben – den kunskapsbyggande och den konsulterande rollen. Länsmuseiverksamheten ingår därutöver i kultursamverkansmodellen. Museerna har inte något utpekat uppdrag i och med kultursamverkansmodellen, men erhåller genom den statsbidrag för sin verksamhet.

Som nämnts i föregående kapitel har länsmuseerna inom ramen för det moderna samhällets kulturarv direkt bidragit till kunskapsutveckling inom området offentlig konst.[178] Flera länsmuseer har dessutom kartlagt den byggnadsanknutna offentliga konsten i sitt län och verkar aktivt för att sprida kunskap om offentlig konst till både allmänhet och yrkesgrupper.[179] Genom tillgängliggörande av information om den offentliga konsten bidrar länsmuseerna till att medvetandegöra den offentliga konstens betydelse i det moderna samhällets kulturmiljöer.

3.3 Kommunala aktörer

Sveriges 290 kommuner har ett stort inflytande över den byggnadsanknutna offentliga konsten genom sina olika roller som fastighetsägare, förvaltare och beställare av offentlig konst. De har även ett kommunalt planeringsansvar och prövar bygg- och rivningslov enligt plan- och bygglagen (2010:900).[180] Som kommunal myndighet har byggnadsnämnderna också ett tillsynsansvar enligt plan- och bygglagen. Sammantaget är Sveriges kommuner i särklass de största offentliga aktörerna inom beställning, vård och bevarande av byggnadsanknuten offentlig konst och äger tiotusentals konstverk av detta slag.[181]

Vård och förvaltning av byggnadsanknuten offentlig konst hanteras i regel av *kommunala förvaltningar*, såsom kulturförvaltning, stads- eller samhällsbyggnadsförvaltning, teknisk förvaltning eller av fastighetsförvaltande enheter och bolag, det vill säga den kommunala instans som förvaltar konstverken.[182] I många kommuner är konstverk som till synes kan framstå som byggnadsanknutna, till exempel monumentala skulpturer, i praktiken

[177] Riksantikvarieämbetet (2015) *Länsmuseernas och motsvarande museers kulturmiljöarbete. Kartläggning och redovisning av förutsättningarna för samverkan och verksamhetsutveckling på regional nivå*, s. 42.

[178] Se exempelvis Landstinget Västmanland (2014) *Kartläggning av den offentliga konsten i Västmanlands kommuner 2011 och 2014*.

[179] Se exempelvis Stockholms läns museum, Örebro läns museum och Västmanlands läns museum.

[180] Det kommunala planeringsansvaret uttrycks i *Plan- och bygglag* (2010:900) 1 kap. 2 §.

[181] Hermerén & Orrje (2014) s. 14.

[182] Ibid s. 299.

definierade som lös egendom (se 4.1.1) och ingår i en kommunal samling med till exempel ett stads- eller konstmuseum som samlingsansvarig.[183] Inom kommunerna finns inte regelverk motsvarande de statliga som styr vilka parter som har tillsyns- respektive vårdansvar.[184] I vissa kommuner upprättas dock separata avtal och överenskommelser med kommunala bolag och privata fastighetsägare angående vård av kommunal byggnadsanknuten offentlig konst. I andra kommuner förvaltas endast offentlig konst placerad på allmän platsmark av den kommunala förvaltningen.[185] I de fall det saknas sådana avtal eller överenskommelser, är det verktyg som den kommunala verksamheten främst kan utnyttja, när det gäller bevarande av offentlig konst, bestämmelser i plan- och bygglagen (2010:900) (se 4.1.3). Därtill kan det finnas strategiska dokument som arkitektur-, gestaltnings-, kulturmiljöprogram och konstpolicys samt rådgivande funktioner som skönhetsråd och antikvarisk kompetens.

I flertalet kommuner praktiseras den så kallade enprocentregeln för produktion av offentlig konst och administreras av kommunens kulturförvaltning i samverkan med exploaterings- eller stadsbyggnadskontor. För bevarande av byggnadsanknuten offentlig konst saknas däremot en generell finansieringsmodell. Att de kommunala förvaltningarna tar ansvar för offentlig konst är, enligt en av utredningens intervjupersoner, avhängigt av att resurser avsätts för att arbeta med frågan.[186] Enstaka kommuner avsätter idag egna medel för vård av byggnadsanknuten offentlig konst men detta sker alltså endast undantagsvis bland Sveriges kommuner.[187]

Byggnadsnämnden utgör den del av den kommunala förvaltningen som ska fullgöra kommunens uppgifter enligt plan- och bygglagen (2010:900). Nämnden har därtill ett tillsynsansvar enligt plan- och bygglagen.[188] Byggnadsnämndens tillsyn tar sig uttryck i att nämnden har en skyldighet att ingripa i händelse av att bestämmelser i lagen med tillhörande föreskrifter, domar eller andra beslut inte följs.[189] Exempelvis är en fastighetsägare ansvarig för att följa lagkravet på att hålla ett byggnadsverk i vårdat skick. Underhållet ska anpassas till byggnadsverkets värde utifrån historisk, kulturhistorisk,

[183] Exempel på detta är Stockholms stad där Stadsmuseet har samlings- och bevarandeansvar och Lunds kommun där Lunds konsthall har motsvarande ansvar för den kommunala byggnadsanknutna offentliga konsten samt Norrköpings kommun där Norrköpings konstmuseum har ansvar för offentlig konst.
[184] Jmf förordningen (1990:195) om vård av statens konst och förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen. Se även 3.1.
[185] Se exempelvis Stockholms stad där offentliga konstverk på allmän platsmark förvaltas av Stockholms stadsmuseum medan konstverk i skolbyggnader förvaltas av det kommunala bolaget Skolfastigheter i Stockholm AB (SISAB).
[186] Intervjuperson 1, juni 2018.
[187] Se Helsingborgs stads system för vård av offentlig konst. Lindbom & Hermerén (2014).
[188] Det finns olika fördelar med om tillsynsmyndigheten finns på central eller lokal nivå, till exempel inom kommunen. Argument för den centralt utförda tillsynen är en större chans till rättssäkerhet och effektivitet, då komplexa tillsynsområden kan behöva större organisationer som utför tillsynen. Ett annat argument är den minskade risken för jäv. Argument för lokalt utförd tillsyn, å andra sidan, är att kännedomen om lokala förhållanden är större samt att ett helhetsperspektiv, snarare än ett sektorsperspektiv, kan vara enklare att anlägga genom exempelvis kommunen som tillsynsmyndighet. Riksrevisionen (2018) *Bädda för bättre tillsyn*, s. 8–9.
[189] Boverket (2017) PBL Kunskapsbanken, *Exempel: Ovårdade eller förfallna byggnadsverk*, https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/lov--byggande/tillsyn/exempel-pa-tillsynsarenden/ovardade-och-forfallna-byggnadsverk/ (tillgänglig 2018-11-21).

miljömässig och konstnärlig synpunkt.[190] Om byggnadsverket därtill är särskilt värdefullt ur dessa synpunkter, exempelvis genom de värden som den byggnadsanknutna konsten tillför, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.[191]

De kommunala fastighetsbolagen utgör i egenskap av ägare och förvaltare av stora fastighetsbestånd, inte minst 1900-talets bostadsmiljöer och skolbyggnader, viktiga aktörer med hög relevans för bevarande av byggnadsanknuten offentlig konst.[192] De kommunala fastighetsbolagen innefattas vanligen bland de aktörer som ska tillämpa enprocentregeln vid ny-, om-, eller tillbyggnader i de kommuner som har fattat politiska beslut om att tillämpa en sådan regel. Det hör dock till undantagen att kommunala fastighetsbolag har tillgång till egen antikvarisk eller konstnärlig kompetens för underhåll och konservering av konstnärliga och kulturhistoriska värden. De kommunala bolagens samverkan med kommunens specialiserade förvaltningar inom kultur, kulturmiljö och stadsbyggnad är varierande. Därtill kan kommunala bolag vara beställare av tjänster inom den privata sektorn som antikvariska förundersökningar samt program för fastighetsutveckling och ny offentlig konst.[193]

Utöver enprocentregeln, som har tillämpats i många kommuner sedan 1950-talet, har det statliga stöd till konstnärlig utsmyckning av bostadsområden som infördes 1962 bidragit till det stora antal byggnadsanknutna offentliga konstverk som idag finns i hela Sverige.[194] Detta statliga bidrag fick formen av ett tillägg i underlaget för statliga lånemedel för uppförande av bostäder med hyres- och bostadsrätter och ersattes 1997 av Statens konstråds så kallade vidgade uppdrag genom vilket myndigheten 1997–2009 samarbetade med många kommunala byggherrar vid beställningar av nya offentliga konstverk.[195] Många av dessa konstverk som producerades med stöd av Statens konstråd är idag i behov av större eller mindre vårdinsatser och Statens konstråd har sedan flera år haft som praxis att fungera rådgivande gentemot de kommunala och privata fastighetsbolag som äger konstverk producerade inom det vidgade uppdraget.

Denna roll är därmed en konsekvens av att staten genom åren både har medfinansierat offentlig konst i ickestatliga miljöer, men den har även utvecklats genom att staten har

[190] I plan- och bygglagen definieras underhåll som ”en eller flera åtgärder som vidtas i syfte att bibehålla eller återställa en byggnads konstruktion, funktion, användningssätt, utseende eller kulturhistoriska värde.” (2010:900) 1 kap. 4 §.
[191] Ibid 8 kap. 4, 14 §. Om nämnda krav inte uppfylls kan byggnadsnämnden ingripa genom föreläggande av åtgärder eller rivning, samt förena dessa med vite. Genomförs inte åtgärderna, får byggnadsnämnden besluta om ingripande. (2010:900) 11 kap. 19, 21, 37 §. Byggnadsnämnden kan också vid vissa andra överträdelser av plan- och bygglagen ta ut byggsanktionsavgifter, besluta om förelägganden och förbud. Se Boverket (2015) PBL Kunskapsbanken, *Tillsyn*, https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/lov--byggande/tillsyn/ (tillgänglig 2018-11-02).
[192] Kommunerna kan också äga och förvalta fastighetsbestånd utan bolagsbildning, till exempel genom kommunala bostadsföretag.
[193] Några större kommunala bolag har under de senaste åren genomfört egna projekt för att kartlägga behoven av konservering av byggnadsanknuten offentlig konst i sitt fastighetsbestånd. Under 2016 anställde exempelvis fastighetsbolaget HIGAB, vilket ägs av Göteborgs stad, en konservator för att inventera behoven av konservering av byggnadsanknuten offentlig konst. HIGAB äger flera konstverk ursprungligen beställda av Statens konstråd efter det att Akademiska Hus sålt byggnader inom Göteborgs universitets fastighetsbestånd.
[194] SOU 1995:18, *Konst i offentlig miljö*, s. 57.
[195] Under perioden 1997–2009 var det möjligt för kommunala byggherrar att ansöka om samarbete för byggnadsanknuten offentlig konst. Konstnärsnämnden (2013) s. 12.

avyttrat före detta statliga fastigheter till ickestatliga aktörer (se även 3.1). Rent formellt innefattas rådgivningen till ickestatliga fastighetsägare inte av Statens konstråds tillsynsverksamhet utan har snarare setts som en del av myndighetens uppdrag att verka för kunskapsspridning inom området offentlig konst. Behovet av råd och vägledning gällande bevarandeinsatser för offentlig konst i kommunala fastighetsbestånd har ökat på senare år.

De kommunala fastighetsbolagens löpande underhåll av byggnadsanknuten offentlig konst finansieras generellt sett inom ramen för budgeten för planerat fastighetsunderhåll. I samband med mer genomgripande renoveringar och ombyggnader av fastigheter förekommer det även att underhåll av befintlig byggnadsanknuten offentlig konst finansieras inom ramen för projektets byggkostnader, det vill säga investeringsbudgeten.[196] Årsbudgetarna för planerat underhåll av fastigheter i Sveriges 290 kommuner varierar åtskilligt.[197] Detta utgör en utmaning för i synnerhet mindre kommuner som står inför finansiering av mer kostnadskrävande bevarandeinsatser. Det finns exempel på kommuner som har fattat separata beslut, utanför den årliga budgeten för planerat underhåll, gällande mer krävande och kostsamma underhållsinsatser.[198] Detta är dock mer undantag än regel.

3.4 Privata aktörer och Svenska kyrkan

Den bolagisering som har realiserats av det statliga fastighetsinnehavet från 1990-talet och framåt, kan generellt sett även iakttas för fastighetsförvaltningen inom regioner, samt inom kommunala förvaltningar. Detta är en utveckling som fortsatt pågår där det offentliga säljer fastigheter till privata aktörer, men där även det omvända sker. Det finns därför många exempel på byggnader som har uppförts för offentlig verksamhet, men som idag innehåller privata verksamheter, som till exempel före detta posthus, domstolar och skolor. I många av dessa lokaler finns det, trots förändrade verksamheter, många gånger kvar betydelsefulla konstnärliga och kulturhistoriska värden i form av byggnadsanknuten offentlig konst. I vissa fall har de byggnader som sålts uppmärksammats och skyddats genom bestämmelser i detaljplan.[199] Men sådana fall är troligen mer undantag än regel då det vanligen varken finns skydds- eller varsamhetsbestämmelser för byggnader eller konstverk. Detta innebär höga risker för att miljöer förvanskas och att kulturhistoriska och konstnärliga värden går förlorade.

I arbetet med utredningen har det varit viktigt att lyfta fram den centrala roll som den privata sektorn har i sammanhanget. En stor del av det operativa arbetet med antikvariska förundersökningar, bedömningar av konstverks tillstånd, kulturhistorisk värdering och urval samt framtagande av projekteringsunderlag i relation till byggnadsanknuten offentlig konst och moderna kulturmiljöer utförs av *privata aktörer*. De yrkesgrupper som arbetar

[196] Till exempel renoveringen 2018 av Gunnar Larsons konstverk i Tekniska nämndhuset i Stockholms stad.
[197] I rapporten *Fastighetsnyckeltal 2017* framgår det att budgeten för totalt planerat underhåll i vissa regioner kan vara mycket begränsad och uppgå till 8 kr per kvadratmeter och år. Sveriges kommuner och landsting (2018).
[198] Ett sådant exempel är renoveringen 2019 av Bengt Lindströms skulptur Y:et i Timrå kommun som kommer finansieras av kommunen med miljonbelopp.
[199] Ett exempel är byggnadsanknuten konst i Tomteboda postterminal för vilken Solna stad infört skyddsbestämmelser i detaljplan. Se fallstudie i kapitel 4. För skyddade kyrkobyggnader och statliga byggnadsminnen följer emellertid skyddet med objektet vid försäljning till enskild aktör. Se vidare 4.1.2.

på dessa företag spänner över flera kompetenskategorier som arkitekter, bebyggelseantikvarier, curatorer, konstkonsulter, konstnärer och konservatorer.[200] Såväl privatpraktiserande antikvariska konsulter liksom länsmuseerna kan agera antikvarisk medverkande under planering- och byggprocesser vid ändring av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse samt därtill hörande byggnadsanknuten offentlig konst.

Tillgången till privatpraktiserande konsulter varierar dock stort över landet och den främsta tillgången till dessa finns i storstadsregionerna.[201] En konsekvens av att de privata konsulterna idag utför en stor del av arbetet med offentlig konst och kulturmiljöer är att kunskapsproduktionen från deras erfarenheter främst finns inom de privata verksamheterna och inte alltid kommer det allmänna till del. Detta har lett till att kunskapen är fragmentiserad, vilket leder till svårigheter att uppnå en nationell helhetsbild vad gäller utveckling av beståndet av den byggda miljön. Det leder även till att kunskapen om enskilda objekts löpande vård och underhåll inte alltid sprids till berörda förvaltare och beslutsfattare.

Enligt plan- och bygglagen (2010:900) finns bestämmelser om att byggherren vid en bygg- eller rivningsåtgärd ska ha tillgång till relevant kompetens eller vid behov ska anlita sådan. Krav på antikvarisk medverkan kan ställas av den kommunala byggnadsnämnden vid ärenden som regleras av plan- och bygglagen (då i form av certifierade sakkunniga kontrollanter avseende kulturvärden), av länsstyrelsen vid ärenden som regleras av kulturmiljölagen (1988:950) samt av Riksantikvarieämbetet vid ärenden som regleras genom förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen. Antikvarisk medverkan utförs i stor utsträckning av privata konsulter. För denna yrkesgrupp är det ofta oklart var de idag kan söka information, råd och riktlinjer för bevarande av offentlig konst. Detta kan leda till svårigheter att få fram nödvändiga kunskapsunderlag kring byggnadsanknutna offentliga konstverk och att beslut fattas utan hänsyn till dessa i samband med stadsomvandling, fastighetsutveckling, löpande underhåll, renoveringar och rivningar.

Svenska kyrkan är en av Sveriges största fastighetsförvaltare. Samfundet upphörde att vara ett offentligrättsligt reglerat subjekt i samband med relationsändringen mellan staten och Svenska kyrkan år 2000.[202] Äganderätten till de kyrkliga kulturminnena, samt vården av dessa, tillföll därmed församlingarna.[203] Det är också på församlingarna som det största ansvaret vilar att vårda och underhålla de kyrkliga kulturminnena i enlighet med 4 kap. kulturmiljölagen (1988:950) och därmed även den byggnadsanknutna offentliga konsten i dessa kyrkomiljöer (se även 4.1.2). Vid relationsändringen mellan stat och kyrka träffades en överenskommelse mellan de båda parterna om upprätthållande av de kulturhistoriska

[200] Konstkonsulter arbetar med offentliga konstprojekt och ska inte förväxlas med konstkonsulenter.
[201] Se bland annat Vinnova (2016) och kapitel 4.1 ”Konsultföretag är ett storstadsfenomen”.
[202] Vissa undantag i Svenska kyrkans nya ställning efter relationsändringen kan dock noteras, där det tydligaste troligen är *Lag om Svenska kyrkan* (SFS 1998:1591). I och med relationsförändringen är Svenska kyrkans församlingar och stift juridiskt sett enskilda rättssubjekt som omfattas av det grundläggande egendomsrättsliga skyddet enligt 2 kap. 15 § regeringsformen (SFS 1974:152). Bexhed, Jan-Mikael (2017) ”Kulturmiljölagen i rättspraxis” i *Förvaltningsrättslig tidskrift*, s. 490.
[203] Samfundet Svenska kyrkan organiseras i tre nivåer – en central nivå som består av Kyrkokansliet och Kyrkostyrelsen, en regional nivå bestående av landets 13 stift, samt på lokal nivå genom församlingar och pastorat.

värdena i de kyrkor som tillhör Svenska kyrkan.[204] De förfogandeinskränkningar som Svenska kyrkan påförts genom 4 kap. kulturmiljölagen kompenseras till stor del av den kyrkoantikvariska ersättningen.[205] Medlen ska gå till merkostnader för vård och underhåll av kulturhistoriskt värdefull egendom.[206] Trossamfundet har sedan separationen från staten byggt upp tillgången till antikvarisk kompetens inom sin organisation. Länsstyrelsen är tillståndsprövande och tillsynande myndighet för de kyrkliga kulturminnena enligt kulturmiljölagen. Förvaltningen av den byggnadsanknutna offentliga konst som återfinns i kyrkomiljöerna har därmed goda förutsättningar att utföras på ett tillfredsställande sätt utifrån juridiskt, kompetensmässigt samt ekonomiskt hänseende.

Det finns vidare en rad offentliga lokaler som har uppförts av *civilsamhällets organisationer*, till exempel dem som hör till Folkets Hus och Parkers verksamhet runt om i Sverige och som drivs och förvaltas av lokala föreningar. Till skillnad från den offentliga sektorn saknar i regel civilsamhället resurser i form av antikvarisk eller konstnärlig kompetens för att kunna hantera bevarandefrågor kring byggnadsanknuten offentlig konst och moderna kulturmiljöer.[207] Kombinationen av ofta låg kännedom om konstnärliga och kulturhistoriska värden och begränsade ekonomiska resurser innebär sammantaget en påtaglig risk för de byggnadsanknutna offentliga konstverk som återfinns i de miljöer och byggnader som civilsamhället äger och förvaltar.

3.5 Internationell jämförelse

De frågor som i den internationella enkätundersökningen har berört ansvar och roller och syftar till att göra en internationell jämförelse utifrån ett statligt perspektiv.[208] En viktig problemställning i utredningen är behovet av ökad samverkan mellan området offentlig konst och kulturmiljövården för att stärka förutsättningarna för bevarande av den offentliga konsten i det moderna samhällets kulturmiljöer. En grundläggande fråga i enkätundersökningen var därför om det i berörda länder finns etablerade samarbetsformer mellan olika statliga aktörer inom detta område. Enkätsvaren visade att det i alla svarande länder förutom Norge finns utvecklade samarbeten på statlig nivå mellan både området offentlig konst och kulturmiljövården. I England deltar flertalet aktörer i strategisk samverkan, såsom kulturmiljöområdet, museiområdet, akademin och fastighetsägare. Även

[204] Bland annat avtalades att Svenska kyrkan har ansvar för att ha tillgång till erforderlig kompetens i frågor som rör förvaltningen av de kyrkliga kulturminnena och att de kyrkliga kulturminnena fortsatt ska vara tillgängliga för en allmänhet i samma utsträckning som före relationsändringen. Ku2000/470/Ka, *Överenskommelse mellan staten och Svenska kyrkan i frågor som rör de kulturhistoriska värdena i Svenska kyrkan*.
[205] Kulturmiljölagen (1988:950) 4 kap. 16 §. Statsanslag 7:3 Kyrkoantikvarisk ersättning har betalats ut till Svenska kyrkan sedan 2002. Sedan 2009 uppgår anslaget till 460 miljoner kronor per år, vilket utgör nästan hälften av de nuvarande statliga anslagen till kulturmiljövård. Prop. 2017/18:1, *UO17*.
[206] Medel får därför beviljas för kulturhistoriskt motiverade kostnader för åtgärder på kyrkobyggnader, begravningsplatser, kyrkotomter och kyrkliga inventarier. Det är Svenska kyrkan som fattar beslut om fördelningen av den kyrkoantikvariska ersättningen. Kulturmiljölagen (1988:950) 4 kap. 1, 16 §, Svenska kyrkan, 2013, *Villkor för kyrkoantikvarisk ersättning. Version 1.1*. I fördelningsprocessen ska, enligt 4 kap. 16 §, 3 st. kulturmiljölagen, Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen ges tillfälle att yttra sig över fördelningen nationellt, respektive regionalt.
[207] Dessa aktörer är således hänvisade till kontakter med myndigheter och många gånger beroende av det statliga kulturmiljövårdsanslaget för att upprätthålla de kulturhistoriska värdena.
[208] I enkätundersökningen har det inte varit möjligt att göra en regional och lokal internationell jämförelse.

i Frankrike finns en utvecklad samverkan mellan dessa parter och därtill finns en samverkan med politiska beslutsfattare. I Tyskland sker samarbetena främst mellan området offentlig konst, kulturmiljöområdet och fastighetsägare.

I Finland regleras tillsyn av statlig byggnadsanknuten offentlig konst i förordningen för bland annat Finlands Nationalgalleri och Statens konstverkskommission, som sedan 1956 har anskaffat konstverk till statens offentliga byggnader.[209] Regelverket är huvudsakligen inriktat på samlingsförvaltning av motsvarande slag som i Sverige.[210] Tyskland har reglerat tillsynen för den byggnadsanknutna offentliga konsten i nationella riktlinjer för offentlig konst i arkitektur vilket ger en tydlig samverkan mellan samlingsförvaltning och kulturmiljövård.[211] England har svarat att tillsyn av den byggnadsanknutna offentliga konsten främst regleras genom skyddsbestämmelser i kulturarvslagstiftning.[212] Englands svar bör sättas i relation till att den part som har besvarat enkäten är Historic England.[213] Frankrike har inte uppgett om tillsynen är reglerad men däremot svarat att konsten är skyddad i lag.

3.6 Förslag för tydligare roll- och ansvarsfördelning

Den kartläggning som har genomförts inom ramen för denna utredning visar att de aktörer som har ett ansvar för frågor om byggnadsanknuten offentlig konst är många. Aktörerna återfinns på nationell, regional och kommunal nivå samt på den privata marknaden. Denna komplexitet leder till otydligheter gällande vilka aktörer som har formella uppdrag, genom tillsyn eller annan form av prövning av enskilda ärenden, samt vilka aktörer som ska verka för skydd och bevarande av byggnadsanknuten offentlig konst. Utifrån ett förvaltar- och bevarandeperspektiv är detta en försvårande omständighet.

Utredningen kan konstatera att förvaltning av offentlig konst inom regioner och kommuner, där huvuddelen av byggnadsanknuten offentlig konst återfinns, är beroende av politiska beslut eller upparbetad praxis. På kommunal nivå är inte heller tillsyn av konsten en tydligt formaliserad uppgift. Bilden av hur regioner och kommuner arbetar med byggnadsanknuten offentlig konst har berikats av möten i de nätverksgrupper som har hållits inom utredningen. Hemvisten för arbetet med den offentliga konsten varierar ofta inom de regionala och kommunala organisationerna, men gemensamt är att arbetet kräver samverkan mellan förvaltningarna. Exempelvis kan kulturförvaltningen, teknisk förvaltning, stads- eller länsmuseum och den fysiska planeringen behöva samverka i större utsträckning för att åstadkomma en tillfredsställande förvaltning av den byggnadsanknutna offentliga konsten.

Den internationella jämförelsen har visat att tillsynen över byggnadsanknuten offentlig konst i de tillfrågade länderna antingen är reglerad i särskilda förordningar och riktlinjer

[209] Se http://kokoelmat.fng.fi/vttk/app?lang=se (tillgänglig 2019-05-13).
[210] Jmf med förordningen 1990:195 om vård av statens konst.
[211] Se https://www.bbr.bund.de/BBR/DE/Bauprojekte/KunstAmBau/leitfaden_KunstamBau.html (tillgänglig 2019-05-13).
[212] Se https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1990/9/contents (tillgänglig 2019-05-13).
[213] Organisationen Arts UK tillfrågades även om de kunde besvara enkäten men hänvisade vidare till Historic England.

som avser konst och arkitektur eller genom kulturarvslagstiftning. Tillsynen fungerar tillfredsställande i samtliga länder förutom Norge.

Utifrån de utmaningar som har presenterats avseende roller och ansvar (se 1.1) för den byggnadsanknutna offentliga konsten, samt den empiri som redovisats i detta kapitel, gör utredningen *tre iakttagelser* (A–C). Som framgår av rapportens inledning (se 1.6) gör utredningen iakttagelser i de fall det inte varit möjligt att formulera konkreta förslag men där iakttagelsen likväl bedömts ha stor betydelse för att kunna åstadkomma en positiv utveckling av området.

A. Iakttagelse
Det har hittills inte funnits någon tydlig rågång mellan Statens konstråds och Riksantikvarieämbetets ansvarsområden vad gäller tillsyn, vilket har medfört att det i vissa fall har utförts dubbel tillsyn vad gäller statliga byggnadsminnen.

Bedömning
Tillsyn är ett viktigt styrinstrument, som framför allt används av offentliga institutioner på statlig, regional och kommunal nivå. I regeringens skrivelse 2009/10:79 *En tydlig, rättssäker och effektiv tillsyn* definieras tillsyn som ”självständig granskning av att tillsynsobjekt uppfyller krav som följer av lagar och andra bindande föreskrifter …”.[214] På en generell nivå syftar tillsyn till regelefterlevnad, men i förlängningen även till att upprätthålla allmänhetens förtroende för samhällsinstitutionerna genom att allmänna intressen tas till vara. Tillsyn kan innefatta såväl främjande som kontrollerande åtgärder, men tillsynsmyndigheten ska inte gå längre än de befogenheter som ges genom aktuellt regelverk.[215] För en effektiv och rättssäker tillsyn krävs att regelverken är kända för tillsynsobjekt och tillsynsmyndighet, vilket därigenom ger en förutsägbarhet i granskningen. Det ska även finnas tydliga och rimliga mål med och ambitionsnivå för den operativa tillsyn som står i proportion till det regelverk som styr tillsynen.

Ovan beskrivna idealläge motsvarar inte dagens praxis bland tillsynsmyndigheterna Riksantikvarieämbetet och Statens konstråd. Den praxis som råder i nuläget är att Statens konstråd tar ett större ansvar än vad som medges enligt myndighetsinstruktion och förordning. Myndighetens tillsyn har nämligen inbegripit även sådan konst som rimligtvis borde omfattas av Riksantikvarieämbetets tillsyn av statliga byggnadsminnen. Detta kan inte anses vara en resurseffektiv hantering. Vidare riskerar de överlappande

[214] Skr. 2009/10:79, *En tydlig, rättssäker och effektiv tillsyn*, s. 14. I början av 2000-talet tillsatte regeringen en utredning med uppdrag om att utreda hur en offentlig tillsyn kunde bli ett tydligare och mer effektivt förvaltningspolitiskt instrument. Detta gjordes med anledning av att det ansågs finnas problem, bland annat användes begreppet tillsyn i olika författningar med olika betydelser, vilket skapade otydlighet angående begreppets innebörd och syfte. Utredningens slutbetänkande lämnades 2004, och 2009 lämnade regeringen i sin tur en skrivelse med generella bedömningar till stöd för det fortsatta arbetet med sektorslagar som innefattar tillsyn och som utgångspunkt för när kommande tillsynsregleringar tas fram. Se även Riksrevisionen (2018) *Bädda för bättre tillsyn*, s. 9–10.
[215] SOU 2017:63, *Miljötillsyn och sanktioner – en tillsyn präglad av ansvar, respekt och enkelhet*.

tillsynsverksamheterna att skapa otydlighet gentemot fastighetsförvaltarna avseende vilken myndighet som har tillsynsansvar.

Utredningens bedömning är därmed att Riksantikvarieämbetets tillsyn av statliga byggnadsminnen även bör omfatta den byggnadsanknutna offentliga konsten och därigenom även värdering av konstnärliga och kulturhistoriska värden. En tydligare uppdelning i tillsynsansvar hos respektive myndighet åstadkoms lämpligen genom att Riksantikvarieämbetet och Statens konstråd i sina register över statliga byggnadsminnen respektive offentlig konst tydliggör ansvarig tillsynsmyndighet för de byggnadsanknutna offentliga konstverk som återfinns i statliga byggnadsminnen. För vissa av konstverken torde samråd mellan de båda myndigheterna krävas för att utröna huruvida de omfattas av skyddet som statligt byggnadsminne, samt om de är att betrakta som byggnadsanknutna eller som lösa konstverk.

Ovan nämnda anpassning av Statens konstråds och Riksantikvarieämbetets tillsynsverksamheter bedöms skapa en mer resurseffektiv och ändamålsenlig tillsyn över byggnadsanknuten offentlig konst i statliga byggnadsminnen. Detta gäller såväl myndigheternas hantering av tillsynsärenden gällande denna kategori konstverk i statliga byggnadsminnen som de fastighetsförvaltande myndigheters hantering av frågor som rör dessa konstverk i statliga byggnadsminnen.

Konsekvens
Riksantikvarieämbetet bör ensamt ha tillsynsansvaret för sådan byggnadsanknuten offentlig konst som ingår i statliga byggnadsminnen. Iakttagelsen får praktiska konsekvenser i form av att Riksantikvarieämbetet därmed bör utveckla kompetensen avseende byggnadsanknuten offentlig konst. Iakttagelsen får även konsekvenser i form av att Statens konstråds tillsyn avgränsas till att inte gälla byggnadsanknuten offentlig konst som finns i statliga byggnadsminnen. Antalet tillsynsobjekt som Statens konstråd ansvarar för, minskar således. Anpassning av tillsynsverksamheten inom Riksantikvarieämbetet respektive Statens konstråd kommer behöva hanteras under en övergångsperiod genom att Statens konstråd bistår Riksantikvarieämbetet med information om vilka byggnadsanknutna konstverk som finns i de statliga byggnadsminnena. Uppskattningsvis kan det ändrade arbetssättet tillämpas med start från och med år 2020.

B. Iakttagelse
Statliga fastighetsförvaltande bolag som äger byggnadsanknuten offentlig konst har inte något utpekat vårdansvar enligt förordningen (1990:195) om vård av statens konst och innefattas inte heller av Statens konstråds tillsynsverksamhet.

Bedömning
Det är tydligt att rådigheten över statligt beställd konst inte längre finns inom den statliga sfären på samma sätt som före bolagiseringen av det statliga fastighetsinnehavet 1993. Denna förändring har lett till en drastisk minskning av antalet tillsynsobjekt. Därtill har de statliga fastighetsförvaltande bolagen inte längre något utpekat vårdansvar för konsten.

Utredningen har kunnat konstatera att vårdansvaret och tillsynen över den byggnadsanknutna offentliga konsten, som är reglerad genom dels förordningen (1990:195) om vård av statens konst, dels förordningen (2007:1188) med instruktion för Statens konstråd, gäller statliga myndigheter, men inte statliga fastighetsbolag då dessa är privaträttsliga rättssubjekt.

Det har tidigare varit oklart om statliga bolag ska ingå i Statens konstråds tillsyn av byggnadsanknuten offentlig konst. Denna oklarhet har lett till att Statens konstråd likväl har utövat tillsyn över statliga bolag. Grundförutsättningen för att en statlig myndighet ska kunna utöva tillsyn över de statliga fastighetsförvaltande bolagens vård av byggnadsanknuten offentlig konst är dock att denna tillsyn i så fall regleras i lag. Statens konstråds begränsade rådighet över byggnadsanknuten offentlig konst som ägs av statliga bolag och sådana konstverk som ingår i fastigheter som staten har sålt är inte möjlig att åtgärda genom insatser i form av tillägg eller förändringar av de förordningar som reglerar Statens konstråds tillsyn.

Denna iakttagelse innebär att endast ca 300 av de totalt ca 1 600 byggnadsanknutna offentliga konstverk som är beställda av Statens konstråd sedan 1937 formellt omfattas av Statens konstråds tillsynsverksamhet.[216] Dessa återfinns främst i tre statliga myndigheters fastighetsinnehav – Statens fastighetsverk, Fortifikationsverket och Trafikverket. Av dessa 1 600 ägs ca 900 byggnadsanknutna offentliga konstverk av statliga fastighetsbolag som alltså inte omfattas av Statens konstråds tillsyn. I detta sammanhang bör det också understrykas att inte heller de omkring 400 konstverk som finns i före detta statliga fastigheter som idag ägs av privata fastighetsbolag omfattas av Statens konstråds tillsyn.[217] Sammantaget innebär iakttagelsen att det idag saknas styrmedel för att motverka skador och förluster av byggnadsanknutna offentliga konstverk som såväl statliga bolag som övriga aktörer inom offentlig och privat sektor äger och förvaltar. Statens konstråd har därmed även förlorat möjligheten att alls ha något inflytande över en lejonpart av den konst som ursprungligen är finansierad av allmänna statliga medel.

Konsekvens

Iakttagelsen kommer få praktiska konsekvenser för Statens konstråd och under en omställningstid finns behov att tydliggöra att tillsynsverksamheten över byggnadsanknuten offentlig konst endast innefattar myndigheter och inte statliga bolag. De praktiska konsekvenserna blir även att Statens konstråd inte längre kommer kunna anmoda statliga fastighetsbolag att genomföra inventeringar, registerföring, löpande förvaltning, antikvariska förundersökningar samt värdering och urval. Det mandat som återstår för Statens konstråd är istället kunskapsspridande insatser.[218]

[216] Denna siffra kan jämföras med att Statens konstråd har hög rådighet över konst som utgör lös egendom där tillsynen omfattar drygt 200 myndigheter som tillsammans innehar ca 100 000 statliga konstverk. Siffrorna baseras på Statens konstråds tillsynsregister och samlingsregister.
[217] Se Wahlström (red.) (2008).
[218] Genom att ”utveckla och sprida kunskap inom området offentlig konst och gestaltning av gemensamma miljöer”. Förordningen (2007:1188) 1 § p. 1.

C. Iakttagelse

Det finns behov av en tydligt utpekad nationell instans med uppgift att bedriva rådgivning gentemot såväl statlig som regional och kommunal nivå i förvaltningsfrågor gällande byggnadsanknuten offentlig konst.

Bedömning

En central grupp aktörer som i stor utsträckning är i behov av råd och stöd i frågor som rör förvaltning av byggnadsanknuten offentlig konst är offentliga och privata fastighetsägare och -förvaltare. Dessa har i olika utsträckning kontakt med kulturmiljö- eller konstvårdande myndigheter. Formaliserad kontakt mellan dessa parter äger endast rum i prövningsprocesser exempelvis vid tillståndsprövning enligt kulturmiljölagen (1988:950), förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen eller genom den kommunala bygglovsprövningen. Därutöver har dessa grupper marginella möjligheter till råd och stöd genom kulturmiljö- och konstvårdande myndigheter när det gäller vård och underhåll av konst. Även privatpraktiserande aktörer inom konst- och kulturvårdsfältet utgör idag en stor andel av den grupp som på olika sätt yrkesmässigt kommer i kontakt med byggnadsanknuten offentlig konst. Många gånger har konsulter uppgiften att ta fram underlag inför åtgärder eller exploateringar, vilket kan inkludera värderingar och urval som ligger till grund för beslut som rör konsten, och de har då behov av stöd och vägledning inom området. I utredningens kontakter med nätverksgrupper och referensgrupp har behovet av en rådgivande nationell instans i enskilda ärenden uttryckts som mycket angeläget. Det identifierade behovet av en nationell rådgivande instans i förvaltningsfrågor för stöd och vägledning gäller alla de frågor som normalt uppstår vid exempelvis inventeringar och kartläggningar av byggnadsanknuten offentlig konst samt vid rivningar, om- och tillbyggnader av byggnader och miljöer där sådana konstverk påverkas.

Statens konstråd har i sitt myndighetsuppdrag, utöver uppgiften att utöva tillsyn över myndigheters vård av statens konst, även till uppgift att utveckla och sprida kunskap inom området offentlig konst och gestaltning av gemensamma miljöer. Denna sistnämnda uppgift är inte begränsad till specifika målgrupper. Det är emellertid att göra en alltför vidlyftig tolkning av myndighetsinstruktionen att denna kunskapsspridande uppgift kan innefatta rådgivning i enskilda ärenden. I tillägg till det ordinarie myndighetsuppdraget har Statens konstråd likväl uppdraget *Kunskapsnav offentlig konst*, som löper 2018–2020 som en tillfällig förstärkning av myndighetens kunskapsspridande uppdrag.[219] I detta uppdrag är förvaltningsperspektivet *ett* utvecklingsområde bland flera.[220] Eftersom uppdraget är begränsat i tid kan det dock inte möta det identifierade behovet av en statlig rådgivande instans som kan verka kontinuerligt och långsiktigt i förvaltningsfrågor kring byggnadsanknuten offentlig konst. Riksantikvarieämbetets verksamhetsinriktning medför

[219] Uppdraget beskrivs i Statens konstråds regleringsbrev för 2018 under rubriken *Kunskapsutveckling för offentlig konst och gestaltning av gemensamma miljöer*.

[220] Kunskapsnavet är utformat ”för att stödja dig som jobbar eller vill jobba med konst i gemensamma miljöer” och ”målet med kunskapsnavet är att du ska kunna hitta konkret information i olika frågor som rör allt från hur man startar ett konstprojekt till hur man förverkligar det och hur man förvaltar det” (utredningens understrykning). https://www.statenskonstrad.se/utveckla-konsten/kunskapsnav-offentlig-konst/, (tillgänglig 2019-02-01).

inte rådgivning och vägledning i enskilda ärenden och kan därför heller inte möta det identifierade behovet.

Avsaknaden av en nationell rådgivande instans i förvaltningsfrågor inom detta område utgör risk för en godtycklig hantering av den offentliga konsten som kulturarv. Detta kan i sin tur leda till irreparabla skador på, och totalförluster av, betydelsefulla konstnärliga, kulturhistoriska och ekonomiska värden, vilket direkt motverkar den offentliga konstens syfte att komma allmänheten till del.

Konsekvens
För att kunna etablera en nationell rådgivande instans krävs särskild resurstilldelning och utpekat uppdrag för berörd myndighet.

Fallstudie: Kvarteret Rosenbad – exempel på otydliga roller

Kvarteret Rosenbad är centralt beläget vid Stockholm ström, mittemot Riksdagshuset, och består av fyra byggnader som samtliga är uppförda mellan 1895 och 1902. Rosenbad utgör ett statligt byggnadsminne med Statens fastighetsverk som förvaltare. Ferdinand Boberg ritade de delar av kvartersbyggnaderna som vetter mot Strömgatan och som är uppförda i en arkitekturstil med venetianska influenser. Den motsatta sidan av fastigheten, mot hörnet av Drottninggatan och Fredsgatan, ritades av Gustav Wickman för Skånes Enskilda bank. Flera förändringar har gjorts sedan kvarteret omvandlades till regeringsbyggnader varav särskilt kan nämnas den större ombyggnad som utfördes av Tengboms arkitektkontor under slutet av 1970-talet. I samband med denna ombyggnad uppfördes även flera byggnadsanknutna offentliga konstverk beställda av Statens konstråd för dåvarande fastighetsägaren Byggnadsstyrelsen och Regeringskansliets verksamhet.[221]

Lars Millhagen, *Utan titel*, 1983, målat trä och rödkrita. Byggnadsanknutet konstverk beställt för plan sju i Rosenbad (väntrum utanför statsministerns tjänsterum). Tengboms arkitektkontor. Konstverket kommer under 2020 att flyttas till entréplan på grund av ombyggnader.

Statens fastighetsverk och Regeringskansliet påbörjade omkring 2015 planeringen av en större och genomgripande ombyggnad av regeringskvarteret Rosenbad. Pågående ombyggnad innebär förändringar av entréer, trapphus och planlösningar och har beviljats tillstånd av Riksantikvarieämbetet som ansvarig tillståndsprövande myndighet. Vad som dock varken hade uppmärksammats av Statens fastighetsverk, Riksantikvarieämbetet eller av de byggnadsantikvarier och arkitekter som hade haft i uppdrag av Statens fastighetsverk att utföra antikvariska förundersökningar, var att ombyggnaden även påverkade flera väggar med byggnadsanknuten offentlig konst.[222]

[221] Se publikationen *Statens konstråd 5/6*, Statens konstråd (1983).
[222] Ahrbom & Partner arkitektkontor ansvarar för ombyggnaden.

Ombyggnaden är så pass genomgripande att två byggnadsanknutna konstverk av konstnärerna Lars Millhagen och Jörgen Fogelqvist delvis rivs och flyttas. Detta problem uppmärksammades av konstnärernas släktingar i slutskedet av projekteringen och de kontaktade då Statens konstråd. Statens konstråd i sin tur informerade Statens fastighetsverk och ansvariga arkitekter om konstverkens värden och gällande regelverk.

Jörgen Fogelqvist (1927–2005) räknas till de abstrakta expressionisterna i den svenska efterkrigskonsten. Han är representerad i flera museisamlingar och har gjort ett antal storskaliga byggnadsanknutna offentliga konstverk runtom i Sverige, som till de bemålade kakelplattorna i Stockholms T-centrals västra biljetthall, utförda dels 1957–1962 och dels 2000. Målningen *Årtag* i Rosenbad utförde han 1981 i stucco lustro, en mycket gammal och tidskrävande teknik för muralmåleri. Jörgen Fogelqvist har beskrivit målningen som en skildring av människorna i förhållande till de system som hon befinner sig i på jorden och ytterst som en del i universum.[223]

Lars Millhagen (1936–1996), skulptör och tecknare, är representerad på ett flertal museer och har gjort ett antal offentliga konstverk i Sverige. Hans konstnärskap har under senare år kommit att förknippas med 1900-talets internationella strömningar inom konceptuell och minimalistisk konst.[224] Hans konstverk på plan sju i Rosenbad är utfört som en skulptural relief och med teckningar i rödkrita direkt på väggen. Lars Millhagen själv har berättat att konstverket refererar till de skisser som Leonardo da Vincis ofta utförde i rödkrita för att visualisera en antydan av ”fantasins mest storartade lösningar…”.[225]

Bevarandet av de byggnadsanknutna konstverken som berörs av ombyggnaden i Rosenbad har under 2018 säkerställts av Statens fastighetsverk och ansvarigt arkitektkontor i samråd med berörda släktingar utifrån deras upphovsrätt. Konservatorskompetens har även knutits till ombyggnadsprojektet. Sammantaget har det krävts betydande omprojektering för att uppnå lösningar som uppfyller de krav som gäller såväl för byggnadsanknuten offentlig konst som för det statliga byggnadsminnets skyddsbestämmelser.

Ärendet har synliggjort att de skyddsbestämmelser som fastigheten har i form av statligt byggnadsminne inte per automatik reglerar konstnärliga värden i form av byggnadsanknuten konst från 1900-talet. Det har vidare synliggjort att det ansvar som Riksantikvarieämbetet har över statliga byggnadsminnen idag inte tillämpas i tillräcklig utsträckning för att garantera skydd av byggnadsanknuten offentlig konst. Därutöver har ärendet visat att Statens konstråd enligt praxis har utövat tillsyn över statliga byggnadsminnen trots att Riksantikvarieämbetet har detta ansvar. Omvänt har ärendet också visat att Riksantikvarieämbetet inte har innefattat den byggnadsanknutna offentliga konsten i sin tillståndsgivning. Ytterst belyser denna fallstudie utredningens iakttagelse att det finns behov av att arbeta fram en tydlig rågång mellan Statens konstråds och Riksantikvarieämbetets ansvarsområden vad gäller tillsyn och tillståndsgivning.

[223] Statens konstråd (1983) s. 7.
[224] Se Moderna museets utställning Molnen mellan oss (2006).
[225] Statens konstråd (1983) s. 10.

4 Juridiska och ekonomiska styrmedel för byggnadsanknuten offentlig konst

I följande kapitel beskrivs de lagar och förordningar som på ett eller annat sätt reglerar den byggnadsanknutna offentliga konsten. De lagstiftningar som behandlas i avsnitt 4.1 är jordabalken (1970:994), kulturmiljölagen (1988:950), förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen, förordningen (1990:195) om vård av statens konst, plan- och bygglagen (2010:900), miljöbalken (1998:808), samt upphovsrättslagen (1960:729). I avsnitt 4.2 beskrivs de ekonomiska styrmedel som kan komma i fråga för byggnadsanknuten offentlig konst. Kapitlet avslutas med förslag och bedömningar för att stärka en positiv utveckling för den byggnadsanknutna offentliga konsten.

4.1 Juridiska styrmedel för byggnadsanknuten offentlig konst

Genom lagstiftning regleras kulturmiljö- och kulturvärden som ett av flera allmänna intressen. Allmänintresset preciseras i flera lagstiftningar. I plan- och bygglagen (2010:900) anges kulturvärden som ett allmänt intresse av flera som kommunen ska ta hänsyn till inför en förändrad mark- och vattenanvändning. Även miljöbalken (1970:994) ger uttryck för detta – i de fall kulturvärden bedöms ha betydelse ur allmän synpunkt ska de beaktas vid tillämpning av till exempel miljöbalkens hänsynsregler. I kulturmiljölagens (1988:950) portalparagraf anförs att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön och att ansvaret för kulturmiljön delas av alla.[226]

4.1.1 Kulturegendomsrättsliga principer

Kulturegendomsrätt avser de nationella och internationella rättsregler som har särskild betydelse för skyddet, förvaltningen och handeln med kulturegendom.[227] Den lagstiftning som har inverkan på kulturegendom kan, förenklat uttryckt, reglera händelser eller åtgärder på egendom genom tre sätt.[228] Ett av dessa är genom *förbud mot åtgärd på objektet*, till exempel att i enlighet med plan- och bygglagen i detaljplan ange rivningsförbud för en byggnad som är särskilt värdefull på grund av dess kulturhistoriska eller konstnärliga värde. Lagstiftning som reglerar *tillståndsplikt för åtgärder* på kulturegendom är ett annat sätt att inverka på kulturegendom. Detta till exempel i form av tillståndsprövning av åtgärder på byggnadsminnen eller kyrkliga kulturminnen. En mer ovanlig inverkan på kulturegendom är genom *prövning av var ett objekt fysiskt bör vara lokaliserat*. Syftet med sådana anspråk på egendomen skulle kunna sägas vara att skydda objektets fysiska kontext. Detta görs exempelvis genom 5–8 kap. kulturmiljölagen om utförsel ur landet av kulturföremål, eller enligt 4 kap. samma lag, då länsstyrelsen tillståndsprövar flytt av kyrkliga inventarier.

[226] Kulturmiljölagen (1988:950) 1 kap. 1 §.
[227] På europeisk nivå återfinns skyddet för äganderätten i Europakonventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna, vilken gäller som svensk lag sedan 1995. I korthet innebär konventionstexten att en stats inskränkningar i förfoganderätten till en enskilds egendom inte får vara oproportionerliga gentemot honom eller henne.
[228] De tre sätt vilka lagstiftning huvudsakligen inverkar på kulturegendom, och som utredningen har fokuserat på, grundar sig i huvudsak på Adlercreutz, Thomas (2001) *Kulturegendomsrätt – med en kommentar till kulturminneslagen*.

De grundläggande egendomsrättsliga principerna återfinns i *regeringsformen* (1974:152).[229] Där återfinns även grunderna för inskränkningar i förfogandet av egendom. Det är *jordabalken* (1970:994) som reglerar rättsförhållanden rörande fast egendom.[230] Fast egendom är jord som indelas i olika fastigheter. Det som inte är fast egendom är lös egendom. Av jordabalken följer att det till en fastighet hör fastighetstillbehör och att det till en byggnad hör byggnadstillbehör.[231] Fastighetstillbehör kan till exempel vara byggnader, ledningar, stängsel eller annat som har anbragts fastighet för stadigvarande bruk.[232] En byggnad är således ett fastighetstillbehör och kan ha byggnadstillbehör. Fastighetstillbehör ska ha anbragts fastigheten för stadigvarande bruk och ha *direkt anknytning* till marken.

Till byggnadstillbehör räknas fast inredning och annat som byggnaden blivit försedd med om det är ägnat till stadigvarande bruk för denna, och som har en *indirekt anknytning* till marken via en byggnad.[233] Byggnadstillbehör delas in i fast inredning och annat som byggnaden blivit försedd med om det är ägnat för stadigvarande bruk. Fast inredning kan till exempel vara hissar eller ledstänger. Vilka byggnadstillbehör som *inte* utgör fast inredning är svårare att definiera, men det ska vara fråga om sådana typiska inredningsdetaljer som man kan anta att en ny ägare med samma huvudsakliga inriktning på byggnadens användning har stadigvarande bruk för. Värt att notera är att sådant som enligt jordabalkens bestämmelser räknas till fast egendom kan vara lätt att flytta, och sådant som räknas som lös egendom kan istället vara mycket svårflyttat.[234]

Rekvisitet *stadigvarande bruk* fungerar som en avgränsning för fastighetstillbehör gentemot lös egendom, och ska förstås som att det ska finnas ett objektivt ändamålssammanhang mellan föremål, fastighet och byggnad. Exempel på sådant som i praxis setts som byggnadstillbehör i bostadshus är till exempel handfat. Ett handfat har ett ändamålssamband med byggnaden eftersom en ny ägare som använder byggnaden på ungefär samma sätt kan förväntas ha nytta av det, och byggnaden har samtidigt försetts med det eftersom det är fäst i väggen. Fastighetstillbehör och byggnadstillbehör följer, i motsats till lösa saker, med när fastigheten eller byggnaden säljs om parterna inte särskilt har avtalat om annat.[235]

[229] *Kungörelse om beslutad ny regeringsform* (SFS 1974:152) 2 kap. 18 §.
[230] Begreppet *fast egendom* i jordabalken (1970:994) används i två betydelser; dels i fråga om konkreta fysiska objekt, dels för att tala om äganderätten till sådana objekt. Beckman, Lars K., Bäärnhielm, Mauritz & Cederlöf, Joakim m.fl. (2012) *Jordabalken: en kommentar till JB och anslutande författningar*, s. 15.
[231] Jordabalken (1970:994) 2 kap. 2–3 §.
[232] Med *byggnad* avses i jordabalken (1970:994) ”… förutom vad man menar med byggnader i allmänhet … alla slags uppbyggda konstruktioner.” Beckman, Lars K., Bäärnhielm, Mauritz & Cederlöf, Joakim m.fl. (2012) s. 26.
[233] Klargörandet mellan fastighets- och byggnadstillbehör i bemärkelsen omedelbara (direkt anknytning till marken) och medelbara (indirekt anknytning till marken) är hämtade från Beckman, Lars K., Bäärnhielm, Mauritz & Cederlöf, Joakim m.fl., (2012) s. 26.
[234] Exempelvis kan en ridå utgöra tillbehör till fast egendom trots att den är lätt att flytta. Omvänt kan en tung bronsskulptur placerad på ett torg utgöra lös egendom trots att den i praktiken är svår att flytta.
[235] Jfr till exempel ärendet gällande Skärva herrgård i Blekinge, Växjö förvaltningsrätt dom 2014-07-16, mål nr 994-14.

Statens konstråd och andra beställare av byggnadsanknuten offentlig konst under 1900-talet har som regel definierat dessa konstverk som tillbehör till fast egendom. När en byggnad emellertid får en förändrad funktion ställs rekvisitet stadigvarande bruk på sin spets. Detta kan leda till att ett konstverk som vid beställningen har betraktats som byggnadsanknutet, juridiskt klassificeras som lös egendom. Ett exempel på detta är en aula som omvandlas till att inhysa annan verksamhet och där en konstnärligt gestaltad ridå inte längre har ett ändamålssammanhang och därmed inte uppfyller rekvisitet stadigvarande bruk. I de tillfällen konst inkluderas i en fastighet eller byggnad kan det funktionsinriktade perspektivet med ändamålssammanhang mellan fastighet eller byggnad och konst te sig svårmotiverat då konst sällan är funktionell på samma sätt som exempelvis en handledare i en trappa eller tekniska installationer såsom vattenledningar. Byggnadsanknuten offentlig konst kan dock anses fylla en funktion, till exempel i form av att konsten kommer fler människor till del i en offentlig miljö, eller i form av upplevelsen av estetiska och rumsliga kvaliteter. Det är dock troligen svårt att finna stöd för ett sådant resonemang sett till bestämmelserna om ändamålssammanhang i jordabalken (1970:994).

Internationell utblick I: Palais Stoclet, Bryssel

Ett internationellt exempel på byggnadsanknuten offentlig konst som i juridiskt avseende är intressant att jämföra med, är Palais Stoclet i Bryssel. Hanteringen av kulturegendom i form av lös egendom i denna byggnad är diametralt motsatt praxisen för lös och fast egendom inom kulturegendomsrätten i Sverige.

I samtliga av de tre regionala lagstiftningarna[236] i Belgien inkluderas inventarier och inredning[237] i skyddet av byggnader och monument. Detta helhetsskydd – benämnt *ensamble protection* på engelska – har relativt nya domslut klargjort omfattningen av. Ett av dessa fall rörde Palais Stoclet i Bryssel, ett påkostat privatpalats ritat av arkitekt Josef Hoffman och färdigställt 1911. Palatset är ett så kallat allkonstverk där arkitekturen samspelar med bland annat beställda bronsskulpturer, möblemang, samt mosaiker av konstnären Gustav Klimt. I syfte att juridiskt skydda palatset i sin helhet, fastställde regionen i Bryssel 2006 att inventarier och inredning utgör en ”oskiljbar länk” till den redan skyddade fastigheten. Detta trots att den belgiska grundlagen endast möjliggör skydd av fast egendom och inte lös sådan. Fallet kom att prövas i samtliga instanser i domstolen utan annorlunda utfall. ”Ensamble-skyddet” har därutöver inte bedömts medföra något intrång i äganderätten och därför har arvingarna till privatpalatset inte heller beviljats någon ersättning.[238]

Interiör Palais Stoclet.

[236] Den belgiska lagstiftningen för kulturegendom är uppdelad i två segment; för fast och för flyttbart kulturarv (*movable* och *immovable cultural heritage*). Olika lagstiftningar för de två segmenten finns vidare för de tre belgiska federala gemenskaperna – den flamländska, den franska och den tyskspråkiga gemenskapen. Clippele, Marie-Sophie de, Lambrecht, Lucie (2015) ”Art Law & Balances. Increased Protection of Cultural Heritage Law vs. Private Ownership: Towards Clash or Balance?” i *International Journal of Cultural Property*. 2015:22: 261.

[237] På engelska *fixtures and fittings*.

[238] Clippele, Marie-Sophie de, Lambrecht, Lucie (2015) 2015:22: 268–270.

Internationell utblick II: Villa Korsmo, Oslo

Ett annat internationellt exempel som är relevant att jämföra utifrån juridiskt hänseende är Villa Korsmo i Oslo, Norge. Villan är ritad 1954 av arkitekten Arne Korsmo i nära samarbete med hans hustru, designern Grete Prytz Kittelsen, där de kombinerat hem, studio och workshop.[239] Även i detta exempel är hanteringen av kulturegendom, i form av lös egendom, helt annorlunda jämfört med svensk praxis.

Arkitekten Arne Korsmo räknas som en av Norges mest framstående arkitekter och Villa Korsmo betraktas idag som en ikon inom den skandinaviska modernistiska arkitekturen. Villan var utformad för att inrymma flera olika funktioner och var, förutom att fungera som hem för arkitekten och hans hustru, även en arbetsplats, undervisningslokal och mötesplats för kreativa sammankomster. Villans arkitektur, kombinerat med villans interiöra fasta och lösa inredning, har tillskrivits synnerligen höga kulturhistoriska värden.

Interiör Villa Korsmo.

Ett förslag till skydd av såväl villans exteriör och interiör, liksom skydd av inventarier och inredning, utfärdades av kommunala myndigheter 2010 och fastställdes av Riksantikvaren 2014, Norges nationella kulturarvsmyndighet.[240] Den administrativa processen genomfördes inom ramen för Norges motsvarighet till kulturmiljölagen.[241] Syftet med skyddet var att bevara byggnadens arkitektoniska och historiska värden samt därtill bevara hela byggnadskomplexet som ett privathem där även delar av den lösa egendomen ingick i skyddet.[242]

Den lösa egendomen i form av stolar, bord, kuddar, arbetsbord, sovbänkar med mera tillskrevs nämligen stor betydelse för förståelsen av villans multipla funktioner.[243] Villan ägs idag av privatpersoner och avtal har tecknats mellan de nya ägarna och kulturmiljömyndigheterna vilket stipulerar hur byggnaden fortsatt kan fungera som ett hem, men där villans kulturhistoriska värden som är utpekade i beslutet likväl kan bevaras för framtiden.

---

[239] Steen, Olaf (2017) ”The Korsmo House, Oslo, Norway. How to Protect a Designer and Architec’s combined Home, Workshop and Studio from the 1950:s” i *Modern Heritage – Identifying, Assessing and Managing its Protection and Conservation, Heritage for Future 1 (4) 2017*, Acts from the conference: International Scientific Committee for Theory and Philosophy of Conservation and Restoration ICOMOS, Romualdo Del Bianco Fondazione, ICOMOS Poland, Florence–Warszawa (2017) s. 1. Även arkitekten Christian Norberg-Schulz var involverad i arbetet med villan.
[240] Protection Order of Planetveien 10A, 12 and 14 of 7 January 2014. The Norwegian Directorate of Cultural Heritage. Steen (2014) s. 7.
[241] The Norwegian Cultural Heritage Act (§ 22) of June 1978 No. 50 Concerning the Cultural Heritage. Ministry of Climate and Environment, Norway.
[242] Ibid. Se även för jmf Fechner, Frank G, s. 384: ”National laws and international conventions should not tolerate or even encourage a tearing apart of cultural entities. A judicial means of linking an object to a certain place might be to treat cultural objects as immovables, even if they are movable in fact”.
[243] Steen (2014) s. 7 f.

4.1.2 Skyddslagstiftningar för kulturmiljöer och kulturföremål

Kulturmiljölagen (1988:950) är den centrala skyddslagstiftningen inom kulturmiljösektorn. Lagen reglerar framför allt skydd mot fysiska åtgärder som minskar det kulturhistoriska värdet hos specifikt utpekade objekt och kulturmiljöer. Bestämmelserna i lagen riktar sig främst till enskilda fastighetsägare, även om dess portalparagraf slår fast att ansvaret för kulturmiljön delas av alla. De objekt och miljöer som omfattas av skyddet anges antingen direkt i lagtexten, eller genom myndighetsbeslut med stöd i lagen. För byggnadsminnen krävs sådant särskilt beslut om byggnadsminnesförklaring. När det gäller kyrkliga kulturminnen finns istället ett generellt skydd enligt lagen. För såväl byggnadsminnen som kyrkliga kulturminnen, får länsstyrelsen i sin tillståndsprövning av ändringar av objektet ställa de villkor och krav på dokumentation samt antikvarisk medverkan som behövs.[244]

Byggnader, bebyggelseområden, parker, trädgårdar och andra anläggningar med synnerligen höga kulturhistoriska värden kan förklaras som *byggnadsminne* enligt 3 kap. kulturmiljölagen (1988:950).[245] För byggnadsminnen ska länsstyrelsen genom individuellt utformade skyddsbestämmelser ange på vilket sätt det ska underhållas och på vilka sätt det inte kan ändras. Endast de objekt som enligt jordabalken (1970:994) klassificeras som tillbehör till fast egendom (fastighets- eller byggnadstillbehör) kan omfattas av byggnadsminnets skyddsbestämmelser.[246] För byggnadsminnena gäller även att det enbart är själva byggnaden, inklusive dess fasta inredning, som kan ingå i ett beslut om sådant skydd.[247] Det finns inget hinder i lagstiftningen att fatta beslut om att byggnadsminnesförklara en byggnad och att utforma tillhörande skyddsbestämmelser enbart för en del av byggnaden.[248] Vidare finns ingenting som säger att ett byggnadsanknutet konstverk som står fritt inte kan betraktas som anläggning och därmed omfattas av skyddet.[249] För de byggnader eller bebyggelseområden som har skyddats som byggnadsminnen är det totalt sett en liten andel som utgörs av objekt eller miljöer från 1900-talet, där den byggnadsanknutna offentliga konsten återfinns.[250]

[244] Kulturmiljölagen (1988:950) 3 kap. 14 §, 4 kap. 3 §.
[245] Antal byggnadsminnen enligt kulturmiljölagen uppgick 2019 till drygt 2 400. Se https://www.raa.se/hitta-information/bebyggelseregistret-bebr/forteckning-over-statliga-byggnadsminnen/ (tillgänglig 2019-04-17).
[246] Bexhed (2017) s. 483. Vidare måste den byggnadsanknutna offentliga konsten ägas av samma person som äger fastigheten varpå konsten finns placerad, för att den ska kunna inkluderas i skyddet. Adlercreutz (2001) s. 119, 253.
[247] Kulturmiljölagen (1988:950) 3 kap. 1 §. Ett område kring ett byggnadsminne får därutöver, om så anges i skyddsbestämmelserna, regleras på så sätt att området ska hållas i ett sådant skick att själva byggnadsminnets utseende och karaktär inte förvanskas. Det omkringliggande markområdet utgör dock i sig självt inte en del av byggnadsminnesskyddet. Bexhed (2017) s. 483.
[248] ”… även om värdet av ett sådant begränsat skydd nog ofta måste ifrågasättas beträffande ’synnerligen märkliga’ byggnader.” Adlercreutz (2001) s. 255.
[249] Se KRFS 2018:3. *Riksantikvarieämbetets föreskrifter och allmänna råd om byggnadsminnen*.
[250] Antalet byggnader som är skyddade som byggnadsminnen enligt kulturmiljölagen uppgår till knappt 8 500, alternativt över 2 400 anläggningar. Av dessa är en liten del från 1900-talet. Naturvårdsverket. *Sveriges miljömål, Skyddad bebyggelse*, http://sverigesmiljomal.se/miljomalen/god-bebyggd-miljo/skyddad-bebyggelse/ (tillgänglig 2019-05-07), Riksantikvarieämbetet (2017b) *Nya byggnadsminnen: En utvärdering om länsstyrelsernas förutsättningar att bilda nya byggnadsminnen*. Se även not 88.

Kyrkliga kulturminnen enligt 4 kap. kulturmiljölagen (1988:950) kan ses som det mest långtgående skyddet av kulturegendom.[251] Lagstiftningen om de kyrkliga kulturminnena omfattar kyrkobyggnader, kyrkotomter[252] och kyrkliga inventarier som tillhör samfundet Svenska kyrkan. De kyrkliga inventarier som omfattas är sådana av kulturhistoriskt värde som hör till kyrkobyggnad eller annan kyrklig byggnad, kyrkotomt eller begravningsplats.[253] Vidare kan både enskilda och allmänna begravningsplatser skyddas enligt kulturmiljölagens 4 kap.[254], oavsett om det är Svenska kyrkan eller någon annan som är dess huvudman. För kyrkobyggnader och kyrkotomter gäller därutöver att de är invigda för Svenska kyrkans gudstjänst före år 2000, samt att de vid samma datum ägdes eller förvaltades av Svenska kyrkan.[255] Utöver dessa kriterier gäller för kyrkobyggnaderna att de är uppförda, och för kyrkotomter att de har tillkommit, före utgången av 1939. För kyrkor och begravningsplatser uppförda efter 1939 krävs särskilt beslut av länsstyrelsen för att omfattas av samma lagskydd.

I kulturmiljölagens (1988:950) 4 kap. förekommer, till skillnad från i 3 kap. samma lag, begreppet *konstnärlig utsmyckning*. I detta fall används begreppet i samband med ett tydliggörande av vilka åtgärder på kyrkobyggnader som är tillståndspliktiga, där alltså ingrepp i eller ändring av den konstnärliga utsmyckningen utgör en sådan.[256] Byggnadsanknuten offentlig konst omfattas således av skydd enligt 4 kap. kulturmiljölagen om den är placerad i kyrkobyggnader, på kyrkotomter och på begravningsplatser och därtill uppfyller de kriterier som nämns i stycket ovan. De inventarier som ges skydd genom lagen kan bland annat utgöras av sådana som finns för utsmyckning. För inventarierna gäller inte samma ålderskriterium som för kyrkobyggnaderna, utan även senare tillkomna inventarier kan omfattas av lagskyddet. Ålder spelar i detta sammanhang därmed ingen roll.

[251] Statens inflytande över de kyrkliga kulturminnena kan därutöver ses som förstärkt trots, eller snarare tack vare, relationsändringen mellan staten och Svenska kyrkan år 2000. Detta dels då hanteringen av de kulturhistoriska värdena inom Svenska kyrkan preciserades genom en överenskommelse mellan parterna, dels genom att länsstyrelsen fick rätt till ingripande för att åstadkomma rättelse enligt kulturmiljölagen. Bexhed (2017) s. 488, Adlercreutz (2001) s. 163, 276.

[252] Samt de byggnader, murar, portaler, andra fasta anordningar samt vegetation som finns på kyrkotomter.

[253] ”Med kyrkliga inventarier bör avses föremål … som är avsedda att användas i samband med gudstjänster och övriga kyrkliga handlingar, till inredning och utsmyckning eller som minnesmärke.” Skillnaden mellan ett kyrkligt inventarium och fast inredning (som istället ingår i skyddet av byggnaden) görs utifrån jordabalkens (1970:994) definition av fast respektive lös egendom. KRFS 2012:2, *Riksantikvarieämbetets föreskrifter om kyrkliga kulturminnen*, s. 3, 44.

[254] Samt de byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader, fasta anordningar som murar och portaler samt vegetation. Med begravningsplats menas sådana som avses i 1 kap. 1 § *Begravningslag* (SFS 1990:1144): ”… områden eller utrymmen som är behörigen anordnade för förvaring av avlidnas stoft eller aska och som har tagits i anspråk för detta ändamål, främst kyrkogårdar eller andra gravområden, minneslundar, kolumbarier eller urnmurar …”.

[255] Bakgrunden till tidsgränsen är som nämnts tidigare att staten och kyrkan skiljdes åt vid denna tidpunkt, och att Svenska kyrkan då upphörde som statskyrka och blev ett enskilt trossamfund.

[256] ”I fråga om en kyrkobyggnad krävs alltid tillstånd för rivning, flyttning eller ombyggnad av byggnaden liksom för ingrepp i eller ändring av dess exteriör och interiör med dess fasta inredning och konstnärliga utsmyckning samt för ändring av dess färgsättning.” Kulturmiljölagen (1988:950) 4 kap. 3 §. Begreppet *konstnärligt värde* saknas i kulturmiljölagen, däremot förekommer det i lagens förarbete *Regeringens proposition 1987/88:104 om kulturmiljövård*, s. 48.

En del av kulturmiljölagen (1988:950) som behandlar lös egendom är kap. 5–8 om de regler som rör *utförsel av vissa äldre kulturföremål* ur landet.[257] Sett till den byggnadsanknutna offentliga konsten, vars kännetecken just är dess sammanhang med en specifik plats, måste konstverket avlägsnas från sitt sammanhang för att kunna betraktas som ett kulturföremål. Rent teoretiskt torde den byggnadsanknutna offentliga konsten kunna betraktas som kulturföremål enligt kulturmiljölagens definition, och därmed kunna omfattas av utförselförbud.[258] Detta skulle dock kräva att konstverket inte längre fysiskt hörde till platsen för vilken den är skapad samt att det har passerat en viss åldersgräns.[259] Ett kriterium är också att föremålet ska ha funnits i Sverige i 75 år. Utförselbestämmelserna reglerar enbart att föremål fysiskt stannar inom landet, det finns ingenting i bestämmelserna som förhindrar att kulturföremål felbehandlas eller förstörs.[260]

Reglerna i *förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen* är i stort sett identiska med de som finns i 3 kap. kulturmiljölagen (1988:950), förutom att statliga byggnadsminnen beslutas av regeringen. Det är Riksantikvarieämbetet som är tillståndsprövande och tillsynsansvarig myndighet. Det är således statligt ägda byggnader, parker, trädgårdar och andra anläggningar som bedöms ha synnerligen höga kulturhistoriska värden som kan omfattas av skyddet.[261] Liksom för byggnadsminnen enligt kulturmiljölagen krävs ett särskilt beslut och specifika skyddsbestämmelser för varje statligt byggnadsminne. En annan likhet med byggnadsminnen enligt kulturmiljölagen, är att skyddet av de statliga dito syftar till att objektens eller miljöernas kulturhistoriska värden inte ska minska. I de byggnader som idag är klassificerade som statliga byggnadsminnen finns byggnadsanknuten offentlig konst, särskilt i de som har eller har haft en offentlig funktion. Om den byggnadsanknutna offentliga konsten bedöms återspegla det kulturhistoriska värde som byggnadsminnet tillskrivs i sin helhet, bör den omfattas av skyddsbestämmelser så att det framgår på vilket sätt byggnadsminnet ska vårdas och underhållas samt i vilka hänseenden det inte får ändras.[262] Vanligt förekommande formuleringar i skyddsbestämmelser är skydd av ytskikt och att byggnadsminnet ska hållas i sådant skick att dess karaktär inte förvanskas.[263] Likväl kan det finnas anledning att fundera över att i skyddsbestämmelser, alternativt vägledningen, tydligare inkludera byggnadsanknuten offentlig konst med särskild skrivning.

[257] De första bestämmelserna för utförsel av kulturföremål infördes 1927. I det första utförandet ingick byggnadsdelar och fast inredning som en av de kategorier som lagstiftningen omfattade. I mitten av 1980-talet togs kategorin bort, då det anfördes att denna typ av föremål istället skulle omfattas av byggnadsminnesförklaring. Adlercreutz (2001) s. 174. Se även Riksantikvarieämbetet, 2013. *Översyn av regelverket om kulturföremål. Ku2013/1344/KA*, s. 11.
[258] I bilaga till kulturmiljölagen anges ett antal föremålskategorier där vissa av dem skulle kunna vara byggnadsanknuten offentlig konst. För att nämna några: armaturer, mosaiker och skulpturer. Se Riksantikvarieämbetet (2018) *Förteckning föremålskategorier för utförsel*, https://www.raa.se/lagar-och-stod/kulturmiljolagen-kml/utforsel-och-export-av-kulturforemal-5-8-kap/forteckning-foremalskategorier-for-utforsel/ (tillgänglig 2019-01-30).
[259] Olika föremålskategorier har olika gränser för ålder och värde för att omfattas av krav på utförseltillstånd. Se bilaga till *Kulturmiljöförordning (SFS 1988:1188)*.
[260] Adlercreutz (2001) s. 168, 183.
[261] Antalet statliga byggnadsminnen uppgick 2019 till drygt 280.
[262] Riksantikvarieämbetet (2017d) *Statliga byggnadsminnen. Vägledning för tillämpning av förordningen om statliga byggnadsminnen*, s. 17.
[263] Ytskiktsskyddet omfattar vanligen konstnärligt utformade ytor eller äldre ytor med inslag av patina. Riksantikvarieämbetet (2017d) s. 22.

4.1.3 Kulturvärden och konstnärliga värden i samhällsplaneringen

Plan- och bygglagen (2010:900) är den lag som kommunen ska använda i sin planläggning och lovhantering för att reglera användningen av mark och vatten och utformningen av den byggda miljön. Verktygen som lagstiftningen erbjuder är bygglovsprövning och såväl rättsverkande planer som detaljplan och områdesbestämmelser som icke juridiskt bindande planer som översiktsplan. Översiktsplanen är obligatorisk för varje kommun och ska ange huvuddragen i kommunens användning av mark och vatten, liksom hur kommunen ser att den byggda miljön ska utvecklas och bevaras. De juridiskt bindande planerna för mer begränsade områden, som detaljplan, reglerar istället förändringar i bland annat bebyggelsen. Detaljplaneringen är generellt sett exploateringsdriven, det vill säga att den initieras genom anspråk på att omvandla eller bebygga en fastighet eller ett område.

I detaljplan och områdesbestämmelser kan kommunen ange olika bestämmelser som säkerställer att tillkommande bebyggelse gestaltas med hänsyn till befintliga kulturvärden. Byggrätter kan begränsas och bestämmelser om krav på placering och utformning av ny bebyggelse är andra sätt. Genom *varsamhetsbestämmelser* kan det generella varsamhetskravet som gäller all befintlig bebyggelse preciseras (se i rutan nedan andra och tredje stycket). Särskilt värdefulla byggnader, bebyggelseområden, bygglovspliktiga anläggningar och tomter kan i plan ges *skyddsbestämmelser* och *rivningsförbud* (se i rutan nedan fjärde och femte stycket) för att reglera utvecklingen och förändringen av enskilda byggnader eller av bebyggelsen.[264] Det är byggherren, det vill säga den person som låter utföra ett arbete, som har ansvar för att bygg-, rivnings- och markåtgärder utförs enligt de krav som följer av lagstiftningen, vilka främst uttrycks i planbestämmelser och bygglovsbeslut.[265]

Kulturvärden som allmänt intresse kommer till uttryck i 2, 8 och 9 kap. plan- och bygglagen (2010:900). Nedan sammanfattas de krav som ställs på planerings- och byggprocessen för att ta hänsyn till kulturvärden i samhällsutvecklingen.[266]

> Bebyggelse och byggnadsverk ska utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med **hänsyn** till stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan. (2:6)
>
> Bebyggelseområdets särskilda historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden ska skyddas. Ändringar och tillägg i bebyggelsen ska göras **varsamt** så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tillvaratas. (2:6)
>
> Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras **varsamt** så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. (8:17)

[264] Till skillnad från varsamhetsbestämmelser kan skyddsbestämmelser utlösa ersättningsanspråk. ”Till skyddsbestämmelser bör hänföras sådana bestämmelser som medför krav på: att visst material ska bibehållas (d.v.s. inte enbart utformningen), kostnadskrävande underhåll, utformning som ställer krav på ett mycket speciellt och kostnadskrävande utförande.” Boverket (2014) PBL Kunskapsbanken, *Kulturvärden*, https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/ (tillgänglig 2018-11-26).
[265] Plan- och bygglagen (2010:900) 10 kap. 5 §.
[266] Hänvisning till kapitel och paragraf i plan- och bygglagen anges inom parentes. Ord i fetstil är utredningens tillägg.

> En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte **förvanskas**. (8:13)
>
> **Rivningslov** får inte ges för en åtgärd som avser en byggnad eller byggnadsdel som bör bevaras på grund av byggnadens eller bebyggelsens historiska, kulturhistoriska, miljömässiga eller konstnärliga värde. (9:34)

Värt att notera är att varken varsamhetskraven eller förvanskningsförbudet förhindrar rivning av byggnad eller konstverk. För att ett sådant förbud ska vara juridiskt giltigt krävs införande av bestämmelse om rivningsförbud i detaljplan. Kommunen har dock möjlighet att neka rivningslov för byggnader eller bebyggelse som är kulturhistoriskt värdefulla.[267]

Boverkets byggregler (BBR) innehåller preciseringar av vad som kan vara kulturvärden, där konstnärliga värden tydligt framhålls.[268] För begreppet *särskilt värdefull byggnad* finns följande allmänna råd.

> En byggnad kan vara särskilt värdefull från konstnärlig synpunkt om den uppvisar särskilda estetiska kvaliteter eller har en hög ambitionsnivå med avseende på arkitektonisk gestaltning eller i utförande och materialval eller i konstnärlig gestaltning och utsmyckning.[269]

Plan- och bygglagen (2010:900) är den enda lagstiftning på kulturmiljöområdet där begreppet *konstnärligt värde* förekommer i lagtexten.[270] Detta bör förstås i kontexten att konstnärligt värde utgör ett av flera värden som tillsammans utgör kulturvärdet. Exempelvis gäller förvanskningsförbudet (8 kap. 13 §) såväl i de fall enbart kulturhistoriska eller konstnärliga värden berörs som i de fall dessa värden finns kombinerade. Detta är en viktig aspekt i sammanhanget, då byggnadsanknuten offentlig konst kan värderas som kulturhistoriskt värdefull, men också enbart i egenskap av konstnärligt värdefull. Plan- och bygglagen ger, till skillnad från kulturmiljölagen (1988:950) och förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen, större befogenheter att skydda byggnadsanknuten offentlig konst med utgångspunkt i dess konstnärliga värden explicit. I kulturmiljölagen utgör nämligen de konstnärliga värdena en komponent av de kulturhistoriska värdena. De konstnärliga torde dock inte enbart kunna ligga till grund för exempelvis beslut om byggnadsminnesförklaring.

---

[267] Denna möjlighet finns oavsett om rivningsförbud eller byggnadens värden finns preciserade i detaljplan, områdesbestämmelser eller i till exempel ett planeringsunderlag. Plan- och bygglagen (2010:900) 9 kap. 34 § p. 2. Se även Boverket (2015) PBL Kunskapsbanken, *Kulturvärden rivningslov*, https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-plan---och-bygglagen/lov-byggande-och-kulturvarden/kulturvarden-rivningslov/ (tillgänglig 2019-01-22).

[268] Boverkets byggregler (BBR) utgör tillämpningsföreskrifterna för delar av plan- och bygglagen och *Plan- och byggförordningen* (SFS 2011:338). Plan- och byggförordningen består av preciseringar, utformningskrav och tekniska egenskapskrav. Begreppen *varsamhet* och *förvanskning* har av regeringen i propositionen *Politik för gestaltad livsmiljö* (2017/18:110) uppmärksammats vara vaga. Med anledning av detta har regeringen gett Boverket i uppdrag att ta fram exempelvis allmänna råd eller vägledningar i syfte att förtydliga begreppen.

[269] BFS 2011:6, *Boverkets byggregler – föreskrifter och allmänna råd*, BBR 1:2213.

[270] *Konstnärlig utsmyckning* förekommer dock i kulturmiljölagens 4 kap. om kyrkliga kulturminnen, dock i ett annat syfte än *konstnärligt värde* i plan- och bygglagen. Se 4.1.2.

Enligt plan- och bygglagen (2010:900) är det tydligt att hänsyn ska tas till kulturmiljö- och kulturvärden som allmänt intresse, varibland den byggnadsanknutna offentliga konsten är en del. Det vanligaste för byggnadsanknutna konstverk i offentlig miljö är dock att det saknas bestämmelser i detaljplan eller områdesbestämmelser. Exempelvis omfattas endast 1–3 procent av all bebyggelse av bestämmelser till skydd för kulturvärden.[271] Liksom för alla ändringar i byggnader och bebyggelsemiljöer gäller dock varsamhets- och hänsynskraven. Kraven gäller oavsett byggnadens eller miljöns ålder och kan tillämpas av byggnadsnämnden även då det inte föreligger något tidigare utpekande eller kunskapsunderlag om de kulturhistoriska och konstnärliga värdena. Bedömningen görs i prövningsskedet, vilket ger den beslutsfattande kommunala myndigheten ett stort ansvar att säkerställa att dessa värden tas tillvara.

Riksantikvarieämbetet har i tidigare studier visat på att det finns omfattande brister i hur kulturvärden hanteras i bygglovs- och byggprocesser i samband med ändring av byggnader med kulturvärden. I de flesta fall uppmärksammas inte kulturvärdena alls i ärendet.[272] Det är också ovanligt att antikvariska förundersökningar, vilka syftar till att inför byggnadsnämndens beslut klargöra huruvida en ändring påverkar byggnadens kulturvärden, tas fram inför beslut om bygglov.[273] Ytterligare ett problem är att kommunerna har svårigheter att hävda varsamhets- och hänsynskraven enligt plan- och bygglagen. Anledningar till detta anges vara att det saknas dokumentation av kulturvärden och skyddsbestämmelser i plan.[274]

En svårighet med att säkerställa den byggnadsanknutna offentliga konstens värden genom befintliga krav i plan- och bygglagen (2010:900), skulle kunna vara de olika skalnivåer som konsten, respektive detaljplaner hanterar. Den byggnadsanknutna offentliga konsten kan visserligen vara monumental till sin storlek, men likaväl kan den vara så pass diskret till sin utformning, eller så pass välintegrerad med byggnaden att den kan vara svår att hantera genom detaljplaneinstrumentet. Om detta saknas dock underlag i form av detaljplaner eller rättsfall.

---

[271] Siffrorna är hämtade 2018-06-15 från en av indikatorerna till miljömålet God bebyggd miljö och baseras på de län som ingår i projektet Räkna Q. Riksantikvarieämbetet (2018) *Kulturvärden försvinner i byggprocessen. Intervjuer och aktgranskning av bygglovsärenden*, s. 5. Se även Boverket, *Sveriges miljömål. Skyddad bebyggelse*. http://sverigesmiljomal.se/miljomalen/god-bebyggd-miljo/skyddad-bebyggelse/ (tillgänglig 2019-05-08). ”Även om ambitionsnivån sätts så lågt som en procent av byggnadsbeståndet skulle det medföra att varje kommun i snitt hade behövt skydda betydligt fler än 100 byggnader, en summa som enbart en handfull kommuner anger att de har uppnått. … med tanke på hur få rivningsförbud det finns idag och hur få som kontinuerligt tillkommer blir delmålet, sett ur den synvinkeln, svårt att nå.” Boverket (2009) *Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. En analys av miljömålsenkäten 2009*, s. 16.

[272] ”Trots att en byggnad har utpekade kulturvärden eller ligger inom ett område där hänsyn till bebyggelsens kulturvärden uttryckligen ska tas, är detta något som i de flesta fall inte uppmärksammas i ett bygglovsärende. Ställningstaganden eller att kulturvärden finns kopplade till byggnaden redovisas oftast inte i beslutet om bygglov och det är sällan som det i startbeskedet anförs några krav på anpassning eller hänsyn.” Riksantikvarieämbetet (2018) s. 23.

[273] Uppgifterna baseras på en aktgranskning där det i 8 av 110 studerade bygglovsärenden (7 procent) har tagits fram en antikvarisk förundersökning. Förundersökningarna har rört byggnader med skyddsbestämmelser i detaljplan, alternativt byggnader vars värden har pekats ut i bebyggelseinventeringar.

[274] Riksantikvarieämbetet (2017a) *Kulturvärden i planerings- och bygglovsprocesser – en utvärdering om kommuners förutsättningar för att ta hänsyn till kulturvärden*, s. 43–44.

En av intervjupersonerna, som själv har erfarenhet av att använda q-märkning, det vill säga skyddsbestämmelser, i detaljplan för byggnadsanknuten offentlig konst, menar att det inte räcker med att själva byggnaden är utpekad som kulturhistoriskt värdefull eller omfattas av skyddsbestämmelser i detaljplan. Även konsten måste specifikt omnämnas och inkluderas i skyddet.[275] En annan intervjuperson lyfter nödvändigheten av att detaljplanehandläggare har kännedom om möjligheten att ta till vara konstnärliga värden i planhanteringen och lyfter även behovet av utbildningsmaterial, bland annat webbaserat sådant, om hantering av konstnärliga och kulturhistoriska värden i plan- och bygglovshantering.[276] Det är försvårande för de kommunala planerarna att hävda värden när fastighetsägare har en önskan om att utveckla en fastighet och då det är stora ekonomiska belopp som berörs. Detta ger fastighetsägarna stort inflytande över den byggnadsanknutna offentliga konstens framtid.

En tidigare utvärdering av Riksantikvarieämbetet om hur kulturvärden hanteras i den kommunala plan- och bygglovsprocessen har också visat att många kommuner saknar de förutsättningar de behöver, i form av adekvata planeringsunderlag och rätt kompetens, för att kunna ta hänsyn till kulturvärden som ett allmänt intresse. Utvärderingen visade att de viktigaste förutsättningarna, i fallande ordning, för att kommunerna ska kunna ta hänsyn till kulturvärden vid planläggning och bygglovsprövning är

1. formellt skydd i detaljplaner eller områdesbestämmelser
2. politiskt antaget kulturmiljöprogram
3. tillgång till antikvarisk kompetens
4. att kulturvärden beskrivs i översiktsplan.[277]

Utöver plan- och bygglagen är *miljöbalken* (1998:808) en grundläggande lagstiftning för hanteringen av mark och vatten. Miljöbalken har en koppling till den byggnadsanknutna offentliga konsten på så sätt att det i lagstiftningen tydliggörs att värdefulla kulturmiljöer ska skyddas och vårdas i användningen av miljön.[278] Detta ger juridiskt stöd för kulturmiljö- och kulturvärden som allmänt intresse i samhällsutvecklingen och har således även bäring på den byggnadsanknutna offentliga konsten som en del av kulturmiljön.

Den mer konkreta skyddsformen för kulturmiljöer som möjliggörs genom miljöbalken (1998:808) är den för *kulturreservat*.[279] Ett kulturreservat är ett av kommun eller länsstyrelse beslutat område där landskapet bär tydliga spår av äldre tiders markanvändning. Avsikten med kulturreservatsinstrumentet är att bevara värdefulla kulturpräglade landskap, vilket i sig inte utgör något hinder att landskapet i fråga skulle kunna utgöras av exempelvis ett tätortslandskap med bostadsbebyggelse inkluderande byggnadsanknuten konst och ett samspelande naturlandskap. Användningen av

[275] Intervjuperson 4, juni 2018.
[276] Intervjuperson 1, juni 2018.
[277] Riksantikvarieämbetet (2017a)
[278] *Miljöbalk* (SFS 1998:808) 1 kap. 1 §, 2 kap. 1–3, 6 §, 3 kap. 6 §, 4 kap.
[279] Ibid 7 kap. 9 §.

skyddsformen kulturreservat har under den period om två decennier det har existerat[280] dock till en klart övervägande del kommit att användas för agrara landskap.[281]

I enlighet med miljöbalken (1998:808) kan även *riksintressen för kulturmiljövården* pekas ut på grund av dess kulturvärden.[282] Riksintressen är i sig inte någon skyddsform, utan ett statligt anspråk som kommunen ska ta hänsyn till genom plan- och bygglovshanteringen och i tillståndsprövning i enlighet med miljöbalken. Dessa ska så långt möjligt skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön. De bägge instrumenten för kulturmiljöer som regleras enligt miljöbalken, kulturreservat och riksintressen, utgörs således av större, ofta sammanhängande landskapsutsnitt, där enskilda byggnader eller anläggningar endast utgör en del av en större helhet.[283] Det finns dock exempel på att konstnärlig utsmyckning har lyfts fram som en del av en större helhet som uttryck för ett riksintresse.[284] Tilläggas bör att det principiellt enbart är exteriört placerade konstverk som kan ingå i ett riksintresseanspråk.

4.1.4 Regleringar för statligt ägd konst och upphovsrätt

Förordning (1990:195) om vård av statens konst reglerar tillsyn och vård av offentlig konst som tillhör staten, främst offentlig konst som utgör lös statlig egendom. Inom ramen för denna utredning har det varit relevant att närmare analysera vilka förutsättningar förordningen ger Statens konstråd att verka för vård av den byggnadsanknutna offentliga konsten.

I den inledande paragrafen fastslås att förordningens bestämmelser omfattar konst som tillhör staten och som finns hos myndigheter. I förordningen preciseras också myndigheternas vårdansvar specifikt för byggnadsanknuten offentlig konst:

> Varje myndighet som har konst placerad hos sig skall vårda den väl. I fråga om konst som utgör tillbehör till fast egendom ankommer dock vården på den myndighet som förvaltar byggnaden.[285]

Av skrivningen framgår tydligt att förordningen, utöver konst som utgör lös egendom, även gäller statlig konst som utgör tillbehör till fast egendom och att vården för denna konst ankommer på den myndighet som förvaltar byggnaden (se 3.1).

---

[280] Kulturreservat som skyddsform infördes i och med tillkomsten av miljöbalken (1998:808) 1999.
[281] Riksantikvarieämbetet (2017) *Förteckning över samtliga kulturreservat i Sverige*, https://www.raa.se/app/uploads/2017/08/Förteckning-över-kulturreservat-i-Sverige-2017-12-13.pdf (tillgänglig 2018-09-18).
[282] Miljöbalken (1998:808) 3 kap. 6 §.
[283] Även för riksintressen för kulturmiljövården är det de agrara miljöerna som dominerar urvalet. Se Riksantikvarieämbetet (2017c) *Riksintressen i siffror – statistik över kulturmiljövårdens riksintressen*, s. 21 ff.
[284] Ur uttrycket för riksintresset Västerås stad: ”Centrumområde med enhetlig modernistisk bebyggelse från 1950–1970-talen, konstnärlig utsmyckning inom och intill byggnaderna, stora varuhus med gallerior och parkeringshus som en del av det modernistiska idealet samt trafikseparering med tunnelsystem under centrumkärnan som gett möjlighet till torgbildningar för folkliv och kulturarenor”. Riksantikvarieämbetet, uppdaterad 2018-06-20, *Riksintressen för kulturmiljövården – Västmanlands län (U), Västerås U 24*, s. 11. I de fördjupade riksintressebeskrivningar som löpande tas fram av länsstyrelsen vore det önskvärt att konstnärlig gestaltning lyfts fram.
[285] Förordningen (1990:195) 2 §.

Övergripande är innehållet i förordningen (1990:195) om vård av statens konst uppdelat i två avsnitt, ett avsnitt som beskriver myndigheternas vårdansvar och ett avsnitt som beskriver Statens konstråds tillsyn över myndigheternas vård av sitt innehav av statlig konst. Tillsynen och vården av statlig konst är reglerad vad gäller inventering, rapportering, samråd, skador och hantering av brister avseende myndigheternas vård av sitt konstinnehav. Därutöver har Statens konstråd inom tillsynen i uppgift att ge statliga myndigheter råd om vård av statens konst.[286] Förordningen är huvudsakligen utformad utifrån ett samlingsperspektiv och är svår att tillämpa på miljöer med byggnadsanknuten offentlig konst. Detta gäller i synnerhet de paragrafer som reglerar återlämnande och omplacering av konstverk.

Myndigheterna har enligt förordningen (1990:195) om vård av statens konst skyldighet att samråda med Statens konstråd vid konserverings- eller reparationsåtgärder, men samrådsplikten gäller inte vid ombyggnader, rivningar eller motsvarande ingrepp på konsten och den omkringliggande miljön.[287] Det finns vidare ingen tillståndsplikt för ändringar som rör statlig byggnadsanknuten offentlig konst.[288] Förordningen medger heller inga direkta sanktionsmöjligheter om myndigheter brister i vården av konsten. Detta riskerar att leda till godtyckliga förändringar och rivningar av värdefulla konstverk.

Upphovsrätten har relevans för att motverka förändringar av byggnadsanknuten offentlig konst. Lagstiftningen har under lång tid varit central för aktörer inom offentlig konst och just för den byggnadsanknutna offentliga konsten ställs de upphovsrättsliga frågorna på sin spets. Detta då skiljelinjen mellan konst och den byggda miljön i dessa fall inte alltid är självklar. Sammantaget motiverar detta nedanstående ingående redogörelse för hur främst den ideella rätten kan tillämpas gällande den byggnadsanknutna offentliga konsten.

Upphovsrätten har sina egendomsrättsliga principer i regeringsformen (1974:152) i den grundlagsfästa yttrande- och informationsfriheten.[289] Därigenom tillförsäkrar upphovsrätten författare, konstnärer och fotografer rätten till sina verk. En huvudprincip inom upphovsrätten är att överlåtelse av exemplar av verk inte innefattar överlåtelse av upphovsrätten till detsamma. Här är det således, till skillnad från de kulturegendomsrättsliga principerna, inte ägandeskapet till den fysiska egendomen som är relevant utan istället vem som är upphovsperson till verket och därmed också har rättigheter till detsamma.[290]

Lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (härmed förkortad upphovsrättslagen) utvecklar de i grundlagen bestämda upphovsrättsliga reglerna.[291] Lagstiftningen är en del av immaterialrätten och syftar till att ge skydd till upphovspersonen, till intellektuella, självständiga skapelser (verk), och inte åt fysiska objekt. Upphovsrätten verkar dels genom den så kallade *ideella rätten*, dels som skydd mot

[286] Förordningen (1990:195) 7 §.
[287] Ibid 5–6 §.
[288] Jmf tillståndsplikten för statliga byggnadsminnen.
[289] Regeringsformen (1974:152) 2 kap. 16 §.
[290] *Lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk* (SFS 1960:729) 1 kap. 27 §, Olsson, Henry (2009) *Upphovsrättslagstiftningen. En kommentar*, s. 233 ff.
[291] Det upphovsrättsliga området styrs utöver den inhemska lagstiftningen av en rad olika internationella överenskommelser och EU-direktiv.

otillåtet mångfaldigande, inklusive ändringar, och otillåtet tillgängliggörande till allmänheten av verk (*ekonomiska rätten*). Den förstnämnda handlar om rätten för upphovspersonen att bli namngiven i samband med sitt verk (*namngivningsrätten*) samt rätten att motsätta sig att verket ändras eller görs tillgängligt i sådan form eller sådant sammanhang att upphovspersonens konstnärliga anseende och egenart kränkes (*respekträtten*).[292]

Respekträtten gäller således i två sammanhang, varav kränkande ändring av ett konstverk utgör ett. Vid ändringar ska hänsyn tas till exempelvis konstverkets värde, konstnärens avsikt med verket eller syftet med ingreppet, vilket gör att restaurering av verk oftast får anses vara tillåtet.[293] Vid bedömning av om ändringar kan ses kränkande för upphovspersonen ska saken ses från dennes synpunkt, men i övrigt ska en objektiv måttstock användas.[294] Respekträtten kan göras gällande också då ett verk görs tillgängligt i sådan form eller sådant sammanhang som är kränkande för upphovspersonen. Intrång i upphovsrätten åberopas inte av ägaren till verket utan av den som har upphovsrätt till verket, oftast upphovspersonen eller dennes arvingar.[295]

En förutsättning för att någonting ska räknas som ett konstnärligt verk i upphovsrättslig mening är att det är originellt, det vill säga upphovspersonens egna (inte kopierade) intellektuella skapelse.[296] Originalitet har ingenting med verkets kvalitet eller värde att göra. Det upphovsrättsliga skyddet uppstår per automatik så snart ett verk skapats. Skyddet upphör 70 år efter det år upphovspersonen avlidit.[297] De typer av objekt som kan omfattas av det upphovsrättsliga skyddet är ”litterära och konstnärliga verk”. Som exempel på verk ges i lagtexten ett antal kategorier av verk, varav relevanta inom denna utredning primärt är ”filmverk”, ”fotografiskt verk” eller ”något annat alster av bildkonst”, ”brukskonst”, ”byggnadskonst” och ”byggnadsverk”.[298] Alster av bildkonst i denna bestämmelse innefattar till exempel måleri, skulptur och grafik. Brukskonst, å andra sidan, inkluderar exempelvis formgivning av möbler, textilier, glasprodukter och konstsmide. De synonyma begreppen byggnadskonst och byggnadsverk omfattar både två- och tredimensionella uttryck inom arkitektur och landskapsarkitektur, till exempel ritningar, byggnader och miljöer.

[292] En närmare genomgång av den ideella rätten finns i Renman Claesson & Wainikka (2014) s. 91 ff.
[293] Se lagens förarbeten där det också anges följande: ”Även syftet med åtgärden är av betydelse. På grund härav kunna exempelvis åtgärder, som företagas för att restaurera ett konstverk, aldrig anses som otillåtna, även om det genom åtgärderna icke skulle lyckas att bevara originalets särprägel.” SOU 1956:25, *Upphovsmannarätt till litterära och konstnärliga verk: lagförslag*, s. 124 f.
[294] Ibid.
[295] De sanktioner som kan förekomma är skälig ersättning för nyttjandet, skadestånd samt om intrånget skett uppsåtligen eller av grov oaktsamhet, böter eller fängelse.
[296] En närmare genomgång av *originalitet* finns i Renman Claesson & Wainikka (2014) s. 10 ff. I svensk praxis förekommer fortfarande (2019) att begreppet *verkshöjd* används. Det ska dock tolkas i linje med EU-definierade originalitetskravet. EU-domstolen har på senare år dömt i ett antal mål där originalitetskravet förklarats närmare.
[297] De ekonomiska, men inte de ideella rättigheterna, kan överlåtas till annan ägare än upphovspersonen.
[298] Lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (1960:729) 1 kap. 1 § p. 4–6. Se även användningen av begreppet *brukskonst* i annan bemärkelse, 2.4.

När det gäller byggnadskonst omfattas även ”originellt utformade byggnadsdetaljer”.[299] I det kapitel i lagen som behandlar bestämmelsernas tillämpningsområden förtydligas att de kan tillämpas på byggnadsverk uppförda inom Sveriges gränser, och ”konstverk som utgör del av här [det vill säga i Sverige] belägen byggnad eller på annat sätt är fast förenat med marken”.[300] Exempel på sådana konstverk som utgör *en del av en byggnad* är exteriöra, alternativt interiöra, skulpturala gestaltningar och väggmålningar. En förutsättning för att kriteriet ska anses vara uppnått är dock att konstverket inte får vara ”mer eller mindre löst förenat med en byggnad”. Vidare ska kriteriet *fast förenat med marken* förstås som exempelvis en staty med ett gjutet fundament. Konstverket får således inte vara lätt att flytta.[301] Skillnaden mellan bildkonst i form av exempelvis skulpturer och grafik, och konstverk som utgör en del av en byggnad (byggnadskonst enligt upphovsrättslagen), är att bildkonsten omfattar sådan konst där ”bilden är framställningens egentliga syfte och där det inte ingår i något nyttosyfte, såsom fallet är i fråga om byggnadskonst och brukskonst”.[302]

Det finns ett antal inskränkningar i upphovsrätten. En av dessa inskränkningar är att det står ägaren till en byggnad (byggnadskonst eller byggnadsverk) fritt att ändra sin fysiska egendom utan upphovspersonens samtycke.[303] Denna inskränkning skiljer byggnadskonst och byggnadsverk från andra konstnärliga verk enligt upphovsrättslagen (1960:729), och är en avvägning mellan upphovsrättsliga och äganderättsliga aspekter. Den fria rätten till ändringar gäller enbart fysiska byggnader, inte bildkonst i form av skulpturer eller andra byggnadsanknutna konstverk. Ändringar av byggnadsverk och byggnadskonst utan samtycke får dock inte göras i större utsträckning än vad användningen kräver. Rätten att göra ändringar ska tolkas restriktivt.[304] I ett förarbete till en ändring av lagen uttalades att byggnader är verk med praktisk användning där det allmännas tillsyn över byggnadsverksamheten i regel torde förhindra sådana kränkande ingrepp som annars hade kunnat behöva upphovspersonens uppsikt.[305] Sett till anförda studier om kommuners möjligheter att säkerställa kulturvärden i samhällsplaneringen, torde slutsatsen dock vara att det i dagsläget är osäkert om konstnärliga värden tillgodoses genom kommunernas lov- och tillsynsprocesser.[306]

En gemensam nämnare för det stora antal konstnärer som under 1900-talet har fått uppdrag att utföra byggnadsanknutna offentliga konstverk är att den miljö för vilken konstverket är skapat för, i regel utgör en integrerad del av konstverkets uttryck. I vissa fall kan gränsdragningen mellan vad som utgör byggnaden och vad som utgör det byggnadsanknutna konstverket vara diffus. I modern tid har byggnadsanknuten offentlig konst i flera fall kommit att tänja på gränserna för vad som får anses vara konst eller funktionell byggnad eller annan anläggning.[307] Ur upphovsrättslig synpunkt är det därför

[299] Olsson (2009) s. 43.
[300] Lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (1960:729) 8 kap. 60 §.
[301] Olsson (2009) s. 524.
[302] Ibid s. 43.
[303] Lagen om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (1960:729) 2 kap. 26 c §.
[304] Olsson (2009) s. 119 ff, 193.
[305] *Regeringens proposition 1992/93:214 om ändringar i upphovsrättslagen*, s. 74.
[306] Se 4.1.3 Kulturvärden och konstnärliga värden i samhällsplaneringen. Se även fallstudien om förändringarna av Endre Nemes konstverk Marmorintarsia (1955) i Hermerén & Orrje (2014).
[307] Se exempelvis verket *Concrete Transcendence* i Sundbyberg från 2012 av Ebba Bohlin i form av en gångbro över ett vattendrag.

så att byggnadsanknutna offentliga konstverk med fördel ska betraktas som just konstverk, snarare än del av en byggnad, för att på så vis möjliggöra för upphovspersonen att motsätta sig kränkande ändringar. En förutsättning för detta är att fastighetsägaren har kunskap om att det rör sig om just ett konstverk, till exempel genom att verket finns upptaget i en förteckning eller ett register.

Under femtio år har det utarbetats en praxis av de aktörer som beställer, äger och förvaltar byggnadsanknuten offentlig konst att kontakta upphovspersonen eller dennes släktingar om det finns planer på att förändra ett byggnadsanknutet offentligt konstverk eller den omgivande miljön. Denna praxis baseras på att det genom de ideella rättigheterna i upphovsrätten finns bestämmelser att hantera vid ändring och tillgängliggörande av ett konstverk, vilket medför att det finns restriktioner för hur konsten kan hanteras. Restriktionerna syftar till att upphovspersonens konstnärliga anseende eller egenart inte får kränkas, till exempel genom upptagande av dörröppningar i en väggmålning. Statens konstråd tillämpar denna praxis sedan 1970-talet genom de kvittenser som myndigheten upprättar för att reglera vårdansvaret för nya byggnadsanknutna offentliga konstverk. De standardiserade skrivningar som används i kvittenserna visar på en tolkning av upphovsrätten där det platsspecifika kopplas till kränkande ändring av ett konstverk:

> Konstverket/konstverken har förvärvats för en bestämd placering och är infogade i en särskild miljö. En ändrad placering eller andra väsentliga förändringar som rör konstverket, får därför endast göras i samråd med den myndighet som har tillsynen över konstverken och, i den mån det följer av lagen (1960:729) om upphovsrätt med konstnären.[308]

Utredningen har inte kunnat belägga om det finns några rättsfall som ger vägledning om hur denna praxis för byggnadsanknuten offentlig konst i olika fall ska tillämpas utifrån upphovsrättslagen (1960:729) för att ge skydd åt platsspecifik konst i form av att säkra konstnärens intentioner om konstverkets geografiska hemvist. Istället har flera decenniers tillämpning av de skrivningar som Statens konstråd införde i avtalen med statliga fastighetsförvaltare utvecklats till rekommendationer och förhållningssätt som har använts för att säkerställa att konstnärens intentioner respekteras vid exempelvis reklam i offentliga miljöer i anslutning till konstverk eller ombyggnader som fysiskt påverkar konstverkens uttryck. Utredningen har kunnat konstatera att Statens konstråds tillämpning av upphovsrättslagen för byggnadsanknuten offentlig konst har motsvarigheter i både Danmark och Frankrike. Riksantikvarieämbetets danska motsvarighet, Slots- og kulturstyrelsen, tolkar upphovsrättslagens bestämmelse om respekträtten som att det innebär att konstnären förväntar sig att verket förblir på den plats till vilken det är skapat, samt att ägaren ska ta hand om verket på ett sådant sätt som tillgodoser konstnärens intentioner.[309]

Det regelverk som har beskrivits ovan gällande respekträtten avser endast ändringar av byggnadsanknuten offentlig konst och inte totalförstörelse av sådana konstverk. Trots att

[308] Kvittens upprättad av Statens konstråd med Byggnadsstyrelsen som motpart för Rosenbad (dnr 32-378-81-82).
[309] Slots- og kulturstyrelsen (2016) *Kunst i offentlige rum.* https://slks.dk/bygningsfredning/kunst-i-offentlige-rum/ (tillgänglig 2018-10-02), https://slks.dk/omraader/kulturarv/bevaringsvaerdige-bygninger-og-miljoeer/kunst-i-offentlige-rum/ (tillgänglig 2019-03-28).

det står ägare till byggnadsanknutna offentliga konstverk fritt att helt förstöra dessa så är det sällan detta sker. I de fall detta har skett har det i regel berott på att ägaren har saknat kunskap om konstverket och dess värden, till exempel på grund av att en fastighet med byggnadsanknuten offentlig konst har sålts och att den nya ägaren vid rivningar eller ombyggnader har saknat information om vilka konstverk som finns i byggnaden.[310] I de fall byggnadsanknutna offentliga konstverk rivs eller på annat sätt avlägsnas av en fastighetsägare påverkas den individuella visningsersättningen till upphovspersonen och rätten till ekonomisk ersättning för offentlig visning av konstverket upphör i regel.[311]

Nedanstående tabell baseras på bedömningar gjorda i ovanstående kapitel. Tabellen ska förstås som en förenklad bild över de lagstiftningar som påverkar förvaltning och tillsyn av byggnadsanknuten offentlig konst. Denna schematiska bild aspirerar därmed inte på att vara fulltäckande och kan heller inte användas vid bedömningar i enskilda fall. Tabellen ger likväl en överskådlig bild och kan fungera som ett pedagogiskt verktyg för att öka förståelsen för komplexiteten avseende det juridiska ramverket för byggnadsanknuten offentlig konst.

	Utpekat tillsynsansvar	**Utpekat vårdansvar**	**Prövning av tillstånd eller motsvarande vid ändringar**	**Förhindrar förstörelse**
Jordabalk (1970:994)	Ej aktuellt	Ej aktuellt	Ej aktuellt	Ej aktuellt
Förordning (1990:195) om vård av statens konst	Statens konstråd	Statliga myndigheter	Nej	Nej
Kulturmiljölag (1988:950) 3 kap. byggnadsminnen	Länsstyrelsen	Ja	Länsstyrelsen	Ja
Kulturmiljölag (1988:950) 4 kap. kyrkliga kulturminnen	Länsstyrelsen	Ja	Länsstyrelsen	Ja
Kulturmiljölag (1988:950) 5–8 kap. kulturföremål	Ja, Riksantikvarieämbetets överinseende	Ej aktuellt	Riksantikvarieämbetet i samråd med andra berörda myndigheter	Nej
Förordning (2013:558) om statliga byggnadsminnen	Riksantikvarieämbetet	Statliga myndigheter	Riksantikvarieämbetet	Ja
Plan- och bygglag (2010:900)	Boverket, länsstyrelsen, byggnadsnämnden	Ja, enligt 8:14	Byggnadsnämnden	Ja, om rivningsförbud finns
Miljöbalk (1998:808) 7 kap. kulturreservat	Länsstyrelsen (statliga kulturreservat), kommunen (kommunala kulturreservat)	Ja	Länsstyrelsen	Ja, genom reservatsföreskrifter
Miljöbalk (1998:808) 3 kap. riksintresse för kulturmiljövården	Länsstyrelsen	Ej aktuellt	Länsstyrelsen	Ej aktuellt
Lag (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk	Ej aktuellt	Ej aktuellt	Ja, upphovspersonen ska tillfrågas	Ej aktuellt

Tabell 1. Riksantikvarieämbetet (2019).

4.2 Ekonomiska styrmedel för byggnadsanknuten offentlig konst

Inom ramen för de inventerings- och forskningsprojekt som har genomförts under senare år har flera betydelsefulla konstverk uppmärksammats på grund av sina höga konstnärliga och kulturhistoriska värden. I samband med dessa inventeringar har det även konstaterats

[310] Statens konstråds inventering 2006–2008 av statlig byggnadsanknuten konst belyste denna problematik. Även om det ideella skyddet eller upphovsrätten i Sverige inte ger något skydd mot totalförstörelse av konstverk så finns det exempel på andra länder där totalförstörelse av konstverk anges som ett intrång i upphovspersonens ideella rätt. Ett sådant exempel är amerikanska Visual Artists Rights Act (VARA) som ger ett skydd mot förstörelse av konstverk skapade främst efter den 1 juni 1991. Renman Claesson & Wainikka (2014) s. 114–116.

[311] Den individuella visningsersättningen ska förstås som en kompensation för inskränkningar i upphovsrätten, då upphovspersonen inte kan kräva ersättning för offentlig visning av överlåtna konstverk. Ersättningen regleras genom *förordning (1996:1605) om individuell visningsersättning* och fördelas av föreningen Bildupphovsrätt i Sverige. Se även SOU 2018:23, *Konstnär – oavsett villkor?*.

att flera av dessa konstverk har varit i akut behov av olika konserveringsinsatser.[312] Ett grundläggande problem för den långsiktiga vården och förvaltningen av den byggnadsanknutna offentliga konsten är bristen på kunskap kring vad som faktiskt finns i bestånden, då register inte alltid är tillgängliga samt bristen på kunskap hos förvaltarna vad gäller vem eller vilka instanser de bör kontakta i samband med bevarande- och konserveringsinsatser. De ekonomiska medel som avsätts till förvaltning av byggnadsanknuten offentlig konst motsvarar inte heller behoven, varken på statlig, regional eller kommunal nivå. Denna bild bekräftades av deltagarna vid de fyra nätverksgruppsmötena som hållits inom ramen för uppdraget.[313] Vidare har det framhållits i både nätverksgruppsmötena och intervjuerna att fastighetsägare snarare har fokus på nyproduktion av konst, som de budgeterar för, än på förvaltning av befintlig konst.[314] De statliga stöd som idag kan utgå för byggnadsanknuten offentlig konst i profana miljöer är medel inom kultursamverkansmodellen och kulturmiljövårdsanslaget. För den byggnadsanknutna offentliga konsten som finns inom Svenska kyrkan kan medel utgå i form av kyrkoantikvarisk ersättning i de fall kyrkorna är skyddade i lag.[315]

4.2.1 Kultursamverkansmodellen

Det statliga anslaget som fördelas genom kultursamverkansmodellen uppgår till nära 20 procent av den totala statsbudgeten för kultur.[316] Modellen, som infördes 2011, syftar till att bidra till de nationella kulturpolitiska målen och regionala variationer och prioriteringar i kulturverksamheten. Det regionala inflytandet över fördelningen av medel till kulturverksamhet gör sig gällande genom att regionerna ansvarar för fördelningen till verksamheter efter det att Statens kulturråd har fördelat medlen mellan regionerna. Anslaget ska komplettera regionernas och kommunernas egna satsningar på kulturverksamhet. Bidrag genom kultursamverkansmodellen kan enbart beviljas sådan regional kulturverksamhet som också får annat bidrag från kommun, region eller annan huvudman. Sju verksamhetsområden är tänkta att stärkas genom kultursamverkansmodellen. Inom ramen för denna utredning kan nämnas områdena *museiverksamhet och museernas kulturmiljöarbete*[317] och *professionell bild- och formverksamhet*.

I det statliga bidrag till de regionala museerna som föregick kultursamverkansmodellen och som Statens kulturråd ansvarade för, beskrevs syftet vara att stödja museerna i deras arbete med att ”samla in, bearbeta och förmedla kunskaper om regionens kulturarv, dess konstutveckling samt om samhället och miljön i övrigt”.[318] Idag har detta bidrag införlivats i kultursamverkansmodellens bidrag till museiverksamheten och regionerna har därmed

[312] Hermerén & Orrje (2014) s. 269–270.
[313] Se bilaga 2.
[314] Intervjuperson 1 och 3, juni 2018 och nätverksgruppsmöten, se bilaga 2.
[315] Samtliga kyrkor uppförda före utgången av år 1939 samt ett urval uppförda efter nämnda årtal är skyddade enligt 4 kap. kulturmiljölagen. Se 4.1.2.
[316] Riksdagen 2015/16:RFR4, *Är samverkan modellen?*, s. 19.
[317] Efter ett tydliggörande 2017 infördes tillägget ”museernas kulturmiljöarbete” till verksamhetsområdet ”museiverksamhet” i förordningen (2010:2012) om fördelning av vissa statsbidrag till regional kulturverksamhet. Det hade då i Riksantikvarieämbetets utvärdering *Kulturmiljöarbetets genomslag inom kultursamverkansmodellen* och riksdagens utvärdering *Är samverkan modellen?* konstaterats att kulturmiljöarbetets roll i kultursamverkansmodellen var oklar.
[318] Bidraget reglerades av *Förordning (SFS 1996:1598) om statsbidrag till regional kulturverksamhet*.

fått en uttalad roll i kulturmiljöarbetet. Det har under modellens första år dels varit otydligt huruvida kulturmiljöarbete omfattas av modellen, dels har det kulturmiljöarbete som faktiskt har bedrivits av länsmuseerna till viss del osynliggjorts då det inte har efterfrågats i de löpande uppföljningarna och utvärderingarna av modellen och dess bidragsfördelning.[319]

4.2.2 Kulturmiljövårdsanslaget

Kulturmiljövårdsanslaget ger förutsättningar att ekonomiskt stödja bevarandet av kulturmiljöer och ges bland annat till vårdinsatser samt för tillgängliggörande av kulturhistoriskt värdefulla kulturmiljöer, men kan även finansiera framtagandet av kunskapsunderlag, exempelvis i form av inventeringar och bedömningar av antikvariska vårdinsatser.[320] Kulturmiljövårdsanslaget är i dagsläget mycket ansträngt. Konkurrensen om befintliga ekonomiska medel i kombination med att merparten av resurserna går till skyddade kulturmiljöer medverkar till att byggnadsanknuten offentlig konst sällan erhåller medel från kulturmiljövårdsbidraget.[321] Därtill är bevarandeinsatser av byggnadsanknuten offentlig konst ofta mycket kostnadskrävande, vilket skulle belasta kulturmiljövårdsanslaget i ett redan ansträngt läge.

Likväl finns enstaka exempel på att länsstyrelser har beviljat kulturmiljövårdsbidrag för bevarandeinsatser gällande byggnadsanknuten offentlig konst, men det rör sig om enskilda fall.[322] En av intervjupersonerna framhåller att få personer känner till möjligheterna att söka medel från kulturmiljövårdsanslaget för bevarandeinsatser för byggnadsanknuten offentlig konst.[323] Vidare kan det vara särskilt svårt att erhålla medel till vård av byggnadsanknuten offentlig konst i de fall byggnaden som helhet inte värderas högt utifrån kulturhistoriska perspektiv.[324]

Som framgår av ovan ger därmed kulturmiljövårdsbidraget begränsade möjligheter att proaktivt verka för en positiv utveckling av området offentlig konst som kulturarv. Även om kulturmiljövårdsanslaget på sikt skulle kunna medge finansiering av utökade bevarandeinsatser och kunskapsutveckling är det i nuläget avgörande att extra ekonomiska resurser kan avsättas för att möta det akuta behov av kunskapsutveckling som behövs på området.

---

[319] Riksantikvarieämbetet (2016) *Kulturmiljöarbetets genomslag inom kultursamverkansmodellen*, s. 52 ff.

[320] Kulturmiljövårdsanslaget regleras av Riksantikvarieämbetet men distribueras av länsstyrelsen på regionalt plan.

[321] Den byggnadsanknutna offentliga konsten förekommer främst i anslutning till byggnader som saknar formellt skydd.

[322] Länsstyrelsen Gotlands län, bidrag 2014 till konservering av väggmålning *Rytm, kraft, rörelseglädje*, del av den fasta inredningen i Södervärnskolans äldre byggnads trapphus i Visby, samt antikvarisk medverkan (dnr 434-3040-14). Länsstyrelsen Örebro har bland annat lämnat medel från kulturmiljövårdsanslaget till en fototapet i Karlskoga stadshus. Länsstyrelsen i Västra Götaland har beviljat medel till en konservering av muralmålning utförd av Göteborgskoloristen Kristian Lundkvist.

[323] Intervjuperson 1, juni 2018.

[324] Intervjuperson 1, juni 2018. Intervjupersonen är av åsikten att det borde vara möjligt att värdera konstverket separat, och landa i slutsatsen att konstverket har ett högre kulturhistoriskt värde än resten av byggnaden och därmed också kvalificeras för att beviljas ekonomiska medel eller bevarandeinsatser.

4.3 Internationell jämförelse

Svaren från den internationella enkätundersökningen har visat att den byggnadsanknutna offentliga konsten generellt hanteras med utgångspunkt i de lagar och förordningar som gäller för offentlig konst och kulturmiljövård i Finland, Norge, England, Frankrike och Tyskland, men att regelverk och tillämpning delvis varierar mellan länderna. I Norge saknas det lagar eller förordningar för bevarande av byggnadsanknuten offentlig konst och de har också svarat att lagskyddet för detta kulturarvsområde är undermåligt.

Sammantaget visar enkätsvaren att det finns tillfredsställande lagskydd för byggnadsanknuten offentlig konst i Finland, Frankrike, England och Tyskland.[325] I Frankrikes svar betonas att den moderna byggnadsanknutna konsten även omfattas av upphovsrättsliga aspekter till skillnad från äldre konst. I Frankrike får det upphovsrättsliga skyddet enligt 70-årsgränsen konsekvensen att upphovspersonen eller dess arvingar har rätt till ersättning eller måste ge sitt medgivande vid förändring av byggnadsanknutna offentliga konstverk. Även om de övriga länderna inte nämner upphovsrätten i sina enkätsvar är det rimligt att anta att den gäller byggnadsanknuten offentlig konst i hela Europa. Det framgår dock inte av enkätsvaren på vilket sätt den specifikt tillämpas av olika länder.

Ett syfte med den internationella enkäten har även varit att klarlägga i vilken utsträckning det förekommer försäljningar av fastigheter med statligt finansierad byggnadsanknuten offentlig konst till privata aktörer. Enligt enkätsvaren från Finland har inga försäljningar av statliga offentliga byggnader förekommit. Även i Frankrike är det ytterst ovanligt och de uppger att mindre än fem fastigheter med byggnadsanknuten offentlig konst har sålts till privata aktörer. Tyskland uppger i sitt svar att det är ovanligt med försäljningar av statliga offentliga byggnader. I Norge saknas dokumentation inom detta område eftersom inga uppgifter om fastighetsförsäljningar lämnas till den part som för register över statlig byggnadsanknuten offentlig konst.[326] Också England saknar dokumentation över vilka statliga fastigheter med byggnadsanknuten offentlig konst som har sålts till privata aktörer.

I enkätavsnittet om försäljningar har en fråga ställts hur den svarande institutionen sammantaget uppfattar situationen för byggnadsanknuten offentlig konst gällande fastighetsägarnas och fastighetsförvaltarnas vård och underhåll i det aktuella landet. England och Tyskland har svarat att de uppfattar situationen som tillfredsställande medan Norge har svarat att de uppfattar den som undermålig. Finland anger att de inte vet medan Frankrike har valt att inte besvara frågan.

Ekonomiska stödsystem för bevarande av byggnadsanknuten offentlig konst som kulturarv utgör idag en kritisk faktor för både statliga, regionala och kommunala aktörer i Sverige. En relevant fråga i utredningen har därför varit på vilka sätt bevarandeinsatser finansieras i de länder som deltog i enkätundersökningen. Tre av länderna – Finland, Norge och Tyskland – uppgav att vård och underhåll uteslutande finansieras av staten. Frankrike svarade att det främst är staten som står för finansieringen men att vissa medel även fås

[325] Lagskyddet i Tyskland består i en reglerad tillsyn medan det saknas specifikt juridiskt skydd.
[326] Kunst i offentlige rum (KORO) ansvarar för att föra register över statlig byggnadsanknuten konst i Norge.

från privata fonder. England gav ett liknande svar då medel kommer från staten men även via källor som Heritage Lottery Fund och oberoende välgörenhetsmedel. Både Finland, England och Tyskland anser att deras länders stödsystem är tillfredsställande för att möta de behov som finns för finansiering av vård och underhåll av all byggnadsanknuten offentlig konst oavsett ägandeform. Till skillnad från de andra länderna anser Norge att deras ekonomiska stödsystem för detta område är undermåliga.

Det är i sammanhanget viktigt att notera att inga av de fyra länderna har svarat att situationen är ”mycket god” eller att ”ingen finansiering finns”. Det är också viktigt att förtydliga att underhållsbehoven i de olika länderna skiljer sig åt kvantitativt. Finland har svarat att de uppskattar antalet statliga byggnadsanknutna offentliga konstverk till mellan 500 och 2 000. I Frankrike och Tyskland uppskattas antalet till fler än 2 000 medan England inte har kunnat kvantifiera antalet byggnadsanknutna konstverk. På frågan om ägare till byggnadsanknutna offentliga konstverk har möjlighet att söka stöd för löpande vård och särskilda bevarandeinsatser har enkätsvaren visat att det endast är i England som sådana möjligheter finns.[327] Varken i Norge eller i Tyskland finns det sådana statliga bidrag. Tyskland anser att bevarandeinsatserna i deras land fungerar tillfredsställande trots att stödsystem saknas. Finland har svarat att det finns planer på att införa sådana stödsystem vilket kan tolkas som att det på sikt kommer krävas nya stödsystem för att förvalta den byggnadsanknutna offentliga konsten som kulturarv, även om de bedömer stödsystemen idag som tillfredsställande.

4.4 Förslag för ökad kännedom om byggnadsanknuten offentlig konst i tillämpning av styrmedel

Utredningen har identifierat två utmaningar för byggnadsanknuten offentlig konst kopplat till juridiska och ekonomiska styrmedel. Utförsäljningar av det offentliga fastighetsinnehavet under de senaste decennierna har fått juridiska konsekvenser kring tillsyn och förvaltning av den byggnadsanknutna offentliga konsten. Vidare handlar det om att det, både för tillsynsaktörer och fastighetsförvaltare inom regioner och kommuner, föreligger låg kännedom om hur lagstiftning som på olika sätt kan reglera byggnadsanknuten offentlig konst bör tolkas och tillämpas. Detta riskerar att leda till godtycklig hantering vid såväl prövning av enskilda ärenden som i den praktiska förvaltningen. En ytterligare utmaning är att den byggnadsanknutna offentliga konsten i många fall är förknippad med stora ekonomiska kostnader. Samtidigt saknas kunskap om hur möjligheterna ser ut för att erhålla ekonomiska medel för förvaltning och bevarande av byggnadsanknuten offentlig konst.

Utredningen konstaterar att det saknas en lagstiftning som ger specifikt skydd åt byggnadsanknuten offentlig konst. Istället finns ett raster av lagstiftningar som har rättslig inverkan på den byggnadsanknutna konsten. Vilka lagstiftningar som har inverkan eller reglerar denna typ av konst och hur respektive lagstiftning hanteras i relation till konsten beror på faktorer som ägandeskap för konstverket, kulturhistoriskt utpekande (eller avsaknad av sådant), huruvida konstverket klassificeras som fast eller lös egendom, samt eventuella åtgärder som kräver prövning av den kommunala byggnadsnämnden. Utredningen konstaterar också att det finns behov av att utveckla kunskapsnivån för

[327] Frankrike har ej besvarat denna fråga.

byggnadsanknuten offentlig konst som långsiktigt kan stärka förutsättningarna för bevarande. I dagsläget saknas ekonomiska förutsättningar för sådana insatser.

Det finns vidare en utbredd uppfattning att konst som är bekostad av allmänna medel också har ett juridiskt skydd, vilket dock inte är fallet för den absoluta majoriteten av byggnadsanknutna konstverk i offentlig miljö.[328] Ytterligare en observation som rör flera av de lagstiftningar som har beskrivits i föreliggande kapitel, är att det i många fall är avgörande hur den byggnadsanknutna offentliga konsten som objekt betraktas, det vill säga huruvida den betraktas som just konst eller som en del av en byggnad. Detta får konsekvenser för eventuella inskränkningar i upphovsrätten, huruvida den kan beläggas med utförselförbud i egenskap av kulturföremål, samt om den kan omfattas av ett byggnadsminnes skyddsbestämmelser.

Resultaten från den internationella enkätundersökningen har visat att lagskydd och ekonomiska stödsystem för byggnadsanknuten offentlig konst på statlig nivå överlag är tillfredsställande i Finland, Frankrike, England och Tyskland. Enkätsvaren har bekräftat att den storskaliga försäljningen av offentligägda fastigheter till privata fastighetsbolag som har förekommit i Sverige under de senaste decennierna inte förekommer i samma utsträckning i de länder som har deltagit i undersökningen.

Mot bakgrund av de utmaningar som finns vad gäller juridiska och ekonomiska styrmedel avseende byggnadsanknuten konst (se 1.1) följer nedan utredningens förslag och iakttagelser på det området. Utredningen lämnar således två *förslag på kunskapshöjande åtgärder* (A–B), två *förslag på åtgärder som kan bidra till en positiv utveckling* (C–D), samt gör en *iakttagelse* (E) som har bedömts ha relevans för juridiska och ekonomiska styrmedel för den byggnadsanknutna offentliga konsten.

A. Förslag till kunskapshöjande åtgärd
Utredningen föreslår att Statens konstråd och Riksantikvarieämbetet inom området byggnadsanknuten offentlig konst som kulturarv bör bidra till Boverkets kontinuerliga vägledningsarbete gentemot kommuner om hantering av kulturvärden enligt plan- och bygglagen (2010:900).

Bedömning
En grundläggande premiss för den byggnadsanknutna offentliga konsten, sett i relation till så kallad lös offentlig konst (lös egendom), är naturligtvis konstens förbindelse med byggnader och miljöer. Förvaltningen av byggnadsanknuten offentlig konst påverkas således av sådant som exploatering och förändrad användning av byggnader och miljöer, vilket i sin tur kan motverka en bevarandeinriktad förvaltning av konsten. Till skillnad från lös konst kan denna konst vidare påverkas av lovprövningar för ändringar av en byggnad, eller sådana säkerhets- och materialkrav som ställs på den byggda miljön.

[328] Detta har exempelvis framhållits av intervjuperson 2, juni 2018.

För att kunna ta ställning till plan- och bygglagens (2010:900) krav vad gäller kulturvärden och väga samman komplexa historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden krävs kunskap och kompetens. Boverket bedriver en aktiv kunskaps- och informationsspridning till aktörer som arbetar med plan- och bygglagen i sitt dagliga arbete, bland annat byggherrar, tjänstemän på kommunala stadsbyggnadskontor och kommunala politiker. För att kunna hantera kraven i plan- och bygglagen vad gäller kulturvärden och konstnärliga värden i samhällsplanering, byggande och förvaltning krävs bred kännedom om lagbestämmelserna och dess möjligheter vad gäller tillämpning. Tillämpningen av varsamhetskraven har i flera sammanhang framhållits som oklara och verktyget lämnar öppet för tolkningar.[329] Även Boverket har konstaterat att det inom kommunerna finns en osäkerhet hur plan- och bygglagen (2010:900) kan användas för att säkerställa kulturvärden.[330]

För närvarande pågår en satsning på att höja kunskapen om kulturvärden i samhällsplaneringen genom utformandet av webbaserade utbildningar. Arbetet sker i samverkan mellan Boverket, Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen. Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen har i detta sammanhang verkat för att den byggnadsanknutna offentliga konsten och dess kulturvärden lyfts som ett av perspektiven i utbildningen. Den byggnadsanknutna offentliga konsten som en del av kulturmiljön bör även framgent lyftas i webbseminarier, seminarier, konferenser som kopplar till Boverkets kontinuerliga vägledningsarbete och där bland andra Statens konstråd, Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen är delaktiga. Därtill kan länsstyrelsen i sin tillsynsvägledning till kommunernas byggnadsnämnder bidra med kunskapsutveckling inom området.

Förslaget innebär att kommunerna får ökade möjligheter att ta hänsyn till kulturvärden och värdefull byggnadsanknuten offentlig konst i plan- och byggprocesser genom bland annat ökad förståelse för den offentliga konsten som en del av kulturmiljön och kulturvärden i bebyggelsen.

Konsekvens
Genomförandet av föreslagna insatser torde kunna göras inom ramen för berörda myndigheters ordinarie verksamhet och inom befintliga anslag då förslaget gäller redan etablerade arbetsformer och plattformar för samverkan och genomförande av kunskapssatsningar, exempelvis webbseminarier och produktion av kunskapsmaterial i form av vägledningar.

[329] Detta har exempelvis framhållits av intervjuperson 1, juni 2018.
[330] Boverket (2009) s. 14 ff. *Sveriges miljömål. Skyddad bebyggelse*. http://sverigesmiljomal.se/miljomalen/god-bebyggd-miljo/skyddad-bebyggelse/ (tillgänglig 2019-05-08).

B. Förslag till kunskapshöjande åtgärd
Utredningen föreslår att Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen bör verka för att kulturhistoriskt och konstnärligt värdefull byggnadsanknuten offentlig konst, där så är lämpligt, omfattas av skyddsbestämmelser för byggnadsminnen enligt förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen och kulturmiljölagen (1988:950).

Bedömning
Det finns möjlighet att byggnadsanknuten offentlig konst kan ingå som del i byggnadsminne enligt kulturmiljölagen (1988:950) eller förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen. Samtidigt är dessa skyddsinstrument få objekt förunnat, enbart en mycket liten andel av den totala bebyggelsen är skyddad som byggnadsminne och därmed även få byggnadsanknutna offentliga konstverk. I de fall byggnadsanknuten offentlig konst omfattas av byggnadsminnesskydd är det av största vikt att det finns kunskap om att det de facto finns byggnadsanknuten konst i byggnaden samt att dess värden är kända. Detta för att säkerställa att byggnadsminnet vårdas och underhålls, samt att det inte ändras på ett sådant sätt att kulturhistoriska och konstnärliga värden går förlorade.

Det föreligger risk att den byggnadsanknutna offentliga konsten inte tillgodoses i hanteringen av byggnadsminnen, enligt kulturmiljölagen eller enligt förordningen om statliga byggnadsminnen om inte rätt kompetens, det vill säga konstnärlig och konstvetenskaplig sådan, är involverad i ärendehanteringen. Ett sätt att öka chansen för en korrekt hantering av konsten där rätt kompetens involveras, torde vara att villkoren för ändringar och vård- och underhållsinsatser för den byggnadsanknutna konsten tydligt framgår av byggnadsminnets skyddsbestämmelser.

Konsekvens
Arbetet med att inkludera värdefull byggnadsanknuten offentlig konst i skyddsbestämmelser för byggnadsminnen enligt kulturmiljölagen (1988:950) och förordningen (2013:558) om statliga byggnadsminnen bör utföras inom ramen för länsstyrelsens respektive Riksantikvarieämbetets löpande arbete med byggnadsminnen. Detta kan exempelvis vara i samband med utökning av skyddsbestämmelser eller vid framtagande av skyddsbestämmelser inför beslut om byggnadsminnesförklaring. Då insatsen bör utföras inom ramen för ordinarie verksamhet för Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen bör förslaget inte kräva extra personella eller tidsmässiga resurser.

C. Förslag till åtgärd som kan bidra till positiv utveckling
Utredningen föreslår att regelverket för hantering av statlig byggnadsanknuten offentlig konst i förordningen (1990:195) om vård av statens konst preciseras på två punkter: (1) att konst som utgör tillbehör till fast egendom inte kan återlämnas av fastighetsförvaltande myndigheter till Statens konstråd och (2) att myndigheter ska samråda med Statens konstråd vid förändringar av byggnader och miljöer som påverkar konst som utgör tillbehör till fast egendom.

Bedömning
Det tydligaste utpekade ansvaret för tillsyn och förvaltning av byggnadsanknuten offentlig konst återfinns i förordningen (1990:195) om vård av statens konst. Förordningen gäller statligt ägd konst som vårdas av statliga myndigheter. Det finns dock två oklarheter i förordningen vad gäller konst som utgör tillbehör till fast egendom. Den ena oklarheten är att det inte framgår av förordningen att byggnadsanknuten offentlig konst inte kan återlämnas till Statens konstråd eftersom den är platsspecifik och betraktas som tillbehör till fast egendom. Fastighetsförvaltande myndigheter gör idag regelbundet ombyggnader och rivningar och frågan om återlämnande blir därmed aktuell. Utredningen bedömer därför att det behövs ett förtydligande i förordningen att Statens konstråd inte ska ta emot byggnadsanknuten offentlig konst ifrån fastighetsförvaltande myndigheter. Detta just utifrån det faktum att sådana konstverk är specifikt utformade och anpassade för en särskild miljö.

Den andra oklarheten gäller myndigheternas vård av konst som utgör delar av det moderna samhällets kulturmiljöer i form av tillbehör till fast egendom. Av denna utredning framgår tydligt att den byggnadsanknutna offentliga konsten bör hanteras varsamt vid ombyggnader, rivningar eller andra ingrepp som påverkar konsten. Det är därför rimligt att det i förordningen (1990:195) om vård av statens konst ställs krav på fastighetsförvaltande myndigheter att samråda med Statens konstråd vid förändringar som påverkar konstverk som utgör tillbehör till fast egendom.

Nedan föreslagna justeringar i förordningen (1990:195) om vård av statens konst syftar till att stärka Statens konstråds förutsättningar att långsiktigt bevara byggnadsanknuten offentlig konst i fastigheter som förvaltas av statliga myndigheter genom att motverka återlämnande, förvanskningar och förstörelse. Om förslaget inte kan genomföras finns det risk att grundtanken med den permanenta och platsspecifika offentliga konsten i dessa fastigheter försvagas. Föreslagna justeringar i förordningen (1990:195) om vård av statens konst framgår av kursiverade tillägg i högra kolumnen nedan.

NUVARANDE LYDELSE	FÖRSLAGEN LYDELSE
Samråd med Statens konstråd m.m.	Samråd med Statens konstråd m.m.
5 § Myndigheten skall samråda med Statens konstråd, när det gäller vården av konsten. Konserverings- eller reparationsåtgärder får inte utföras utan att samråd skett med Statens konstråd. Förordning (2003:1060).	**5 §** Myndigheten skall samråda med Statens konstråd, när det gäller vården av konsten. Konserverings- eller reparationsåtgärder får inte utföras utan att samråd skett med Statens konstråd. Förordning (2003:1060). ***I fråga om konst som utgör tillbehör till fast egendom skall den myndighet som förvaltar byggnaden samråda med Statens konstråd inför planerade ombyggnader, rivningar eller andra ingrepp som påverkar konsten.***
Statens konstråds tillsyn m.m.	Statens konstråds tillsyn m.m.
10 § Om det brister i en myndighets vård eller underhåll av ett konstverk och verket löper risk att skadas eller, om skada redan har uppkommit, att skadas ytterligare, får Statens konstråd ta hand om konstverket. Statens konstråd får också ta hand om ett skadat konstverk som den vårdansvariga myndigheten med stöd av 3 § har beslutat att inte reparera. Förordning (2003:1060).	**10 §** Om det brister i en myndighets vård eller underhåll av ett konstverk och verket löper risk att skadas eller, om skada redan har uppkommit, att skadas ytterligare, får Statens konstråd ta hand om konstverket. Statens konstråd får också ta hand om ett skadat konstverk som den vårdansvariga myndigheten med stöd av 3 § har beslutat att inte reparera. Förordning (2003:1060). ***Denna paragraf gäller dock ej konstverk som utgör tillbehör till fast egendom.***
12 § Konstverk hos en statlig myndighet vars verksamhet upphör eller vars verksamhet överförs till annat huvudmannaskap, skall överföras till Statens konstråd för ny placering, om inte annat särskilt bestämts. Om en myndighet inte längre önskar ha kvar ett konstverk, skall verket överlämnas till Statens konstråd för ny placering. När Statens konstråd tagit emot ett konstverk enligt första eller andra stycket, skall konstrådet vid behov samråda med den myndighet eller institution till vars ansvars- eller samlingsområde konstverket hör. Förordning (2003:1060).	**12 §** Konstverk hos en statlig myndighet vars verksamhet upphör eller vars verksamhet överförs till annat huvudmannaskap, skall överföras till Statens konstråd för ny placering, om inte annat särskilt bestämts. Om en myndighet inte längre önskar ha kvar ett konstverk, skall verket överlämnas till Statens konstråd för ny placering. När Statens konstråd tagit emot ett konstverk enligt första eller andra stycket, skall konstrådet vid behov samråda med den myndighet eller institution till vars ansvars- eller samlingsområde konstverket hör. Förordning (2003:1060). ***Denna paragraf gäller dock ej konstverk som utgör tillbehör till fast egendom.***

Konsekvens

Förslaget att de fastighetsförvaltande myndigheternas ska samråda med Statens konstråd inför planerade ombyggnader, rivningar eller andra ingrepp som påverkar konsten bedöms kunna genomföras inom ordinarie resurser. Förslaget om att konstverk som utgör tillbehör till fast egendom inte ska innefattas av 12 § och därmed inte ska återlämnas av fastighetsförvaltande myndigheter kan i ett långsiktigt perspektiv innebära en resursbesparing för Statens konstråd.

D. Förslag till åtgärd som kan bidra till positiv utveckling
Utredningen föreslår att en ny, tillfällig bidragsförordning på fem år finansierad inom statsbudgeten om minst 3 mkr/år och högst 6 mkr/år inrättas för kunskapshöjande projekt till nytta för långsiktig förvaltning av byggnadsanknuten offentlig konst som kulturarv. Den föreslagna tillfälliga förordningen bör administreras av Riksantikvarieämbetet i samverkan med Statens konstråd.

Bedömning
Utredningen bedömer att det finns ett starkt behov av utökat ekonomiskt stöd för kunskapshöjande åtgärder gällande den byggnadsanknutna offentliga konsten som del av kulturmiljön. Utan ett sådant stöd om minst 3 mkr/år och högst 6 mkr/år är utsikterna låga för att den byggnadsanknutna offentliga konsten ska kunna införlivas med det moderna samhällets kulturarv. Utredningen bedömer vidare att kulturmiljövårdsanslaget inte kan möta upp de stora behov som föreligger kring kunskapsutveckling inom området. Därför anser utredningen att ett särskilt stöd bör inrättas. Det övergripande syftet med bidragssatsningen är att stärka förutsättningarna för bevarande av byggnadsanknuten offentlig konst utifrån en helhetssyn som förutsätter en väl utvecklad samverkan mellan konstnärliga och kulturhistoriska perspektiv.

Bidraget bör tidsbegränsas. Efter en inledande femårsperiod bör målsättningen vara att fördelningen av medel ska hanteras regionalt inom kulturmiljövårdsanslaget och därigenom inte särskiljas från länsstyrelsernas övriga kulturmiljöarbete samt utifrån deras övergripande ansvar för kulturmiljöarbetet i länen. I samband med att det tillfälliga anslaget går upp i kulturmiljövårdsanslaget ska det senare räknas upp i samma nivå som det förra. Efterfrågan på en sådan ekonomisk satsning är stor bland utredningens utpekade målgrupper.[331]

Bidrag bör kunna sökas av kommuner, regioner, föreningar, stiftelser och enskilda personer. Ekonomiskt stöd bör inte utgå till statliga fastighetsförvaltande myndigheter, eller till Svenska kyrkan för åtgärder som kan erhålla kyrkoantikvarisk ersättning. Bidrag bör kunna beviljas för projekt som syftar till ökad kunskapsutveckling och kunskapsspridning om byggnadsanknuten offentlig konst i det moderna samhällets kulturmiljöer. Exempel på sådana kunskapsområden är inventeringar, antikvariska förundersökningar och samordning av kunskapsunderlag för vårdinsatser eller tillvaratagande av konstnärliga och kulturhistoriska värden i plan- och byggprocesser. Den gemensamma nämnaren för satsningen och de projekt som kan tilldelas medel, är att de ska vara kunskapsdrivande, metodutvecklande och tvärdisciplinära i sin sammansättning. Detta för att satsningen ska generera stor samhällsnytta.

Utredningen bedömer att det är angeläget att stärka Statens konstråds och Riksantikvarieämbetets samt länsstyrelsens möjligheter att långsiktigt samverka och bidra till en god förvaltning och på sikt även ett bevarande. Därför föreslår utredningen att myndigheterna bör tilldelas en ny samordnad uppgift i form av hantering av ett tillfälligt

[331] Detta har framkommit vid både nätverksgruppsmöten och vid intervjuer.

statligt anslag. Motiven till att regeringen borde kunna föreslå införandet av ett särskilt tillfälligt anslag är att ett särskilt ekonomiskt anslag skulle synliggöra att byggnadsanknuten offentlig konst är ett angeläget fält att hantera inom konst- och kulturmiljöområdena och koppla till den nya politiken för gestaltad livsmiljö.

Ett annat motiv för införandet av ett tillfälligt bidrag är ett få till stånd ett ökat genomslag inom konst- respektive kulturmiljösektorn vad gäller att utveckla och sprida kunskap. Bidraget skulle därmed gynna ett formaliserat och långsiktigt samarbete mellan Statens konstråd och Riksantikvarieämbetet samt länsstyrelsen, där hanteringen av en tillfällig bidragsförordning skulle utgöra ett viktigt instrument för ökad samverkan och kunskapsutveckling kring byggnadsanknuten offentlig konst. Ett sådant anslag skulle också kunna utgöra ett viktigt incitament för övriga berörda parter, exempelvis regioner, kommuner, fastighetsägare och förvaltare, att arbeta med frågan.

Mot bakgrund av Statens konstråds och Riksantikvarieämbetets ansvarsområden, kompetens och nätverk belyser utredningen nedan vilka effekter satsningen kan få om den genomförs med Statens konstråd respektive Riksantikvarieämbetet som huvudman.

Med Statens konstråd som huvudman för det föreslagna bidraget garanteras ett starkt fokus på konstnärlig kompetens och kvalitet och att frågan får en ökad aktualitet inom området offentlig konst. Men eftersom uppgiften att hantera det föreslagna bidraget även förutsätter djup kunskap om kulturmiljöområdet skulle Statens konstråd behöva förstärka sina kompetensresurser för att kunna hantera bidraget som en del av kulturmiljön, exempelvis i samråd med bebyggelseantikvarier och konservatorer. Bedömningen är att Statens konstråd på kort sikt kan hantera det föreslagna bidraget i enlighet med myndighetens ansvar för offentlig konst. Men på längre sikt finns det dock flera hinder för att myndigheten ska kunna etablera ämnet inom kulturmiljösektorn. Det främsta hindret är att Statens konstråd i sin instruktion inte har ett uppdrag att verka inom kulturmiljövården. Även om myndigheten skulle tilldelas ett uppdrag att verka inom kulturmiljösektorn skulle det krävas att myndigheten bygger upp en intern kompetens inom detta område samt att sådant arbete då skulle komma att utvecklas till en parallell verksamhet till Riksantikvarieämbetets. Detta skulle inte vara en resurseffektiv lösning. En ytterligare försvårande faktor är att Statens konstråd idag inte heller bedriver annan bidragsgivande verksamhet inom vilken det föreslagna bidraget skulle kunna administreras.

Med Riksantikvarieämbetet som huvudman skulle fokus istället ligga på kulturmiljösektorns roll och ansvar för den offentliga konsten som kulturarv. Det är givetvis eftersträvansvärt att föreslagen bidragssatsning kan bidra till positiva effekter inom både området offentlig konst och kulturmiljövården, men långsiktigt är det avgörande att den byggnadsanknutna offentliga konsten kan integreras som en naturlig del av kulturmiljösektorns ansvar för det moderna samhällets kulturmiljöer. Till skillnad från Statens konstråd har Riksantikvarieämbetet väl etablerade kontaktnät till länsstyrelsen och andra kulturmiljöaktörer. Riksantikvarieämbetet har även stor erfarenhet och kompetens av att hantera olika bidragsförordningar, som kulturmiljövårdsanslaget. Dock saknar Riksantikvarieämbetet tillräcklig egen kompetens inom området byggnadsanknuten offentlig konst för att enskilt ansvara för hanteringen av det föreslagna bidraget. Detta kompetensförsörjningsbehov är naturligt att lösa genom att bidragshanteringen sker genom en formaliserad samverkan med Statens konstråd.

Sammanfattningsvis bedömer utredningen därför att huvudansvaret för hanteringen av det föreslagna tillfälliga bidraget initialt bör ligga på Riksantikvarieämbetet och på sikt uppgå i länsstyrelsens hantering av kulturmiljövårdsbidraget. De främsta argumenten för detta är att Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsen har

- hög kunskap inom kulturmiljöområdet och det moderna samhällets kulturmiljöer
- etablerade nätverk inom kulturmiljöområdet på nationell nivå
- en väl fungerande organisation för handläggning av bidrag.

För att garantera att kunskap om byggnadsanknuten offentlig konst och offentliga miljöer vägs in i hanteringen av bidraget och för att uppnå nyskapande tvärdisciplinära perspektiv och kunskapsutveckling bör hanteringen av bidraget

- ske i nära samverkan med Statens konstråd
- ske i samverkan med länsstyrelsens kulturmiljöfunktion.

Den föreslagna bidragsförordningen skulle verka som en brygga och möjliggöra en förflyttning från stuprörsarbete till nyskapande samverkan mellan sektorerna offentlig konst och kulturmiljö. Bidraget skulle på så vis bidra till att sprida goda exempel i hela Sverige samt öka länsstyrelsernas kunskap om byggnadsanknuten offentlig konst som en del av det moderna samhällets kulturmiljöer. En ny tillfällig förordning av detta slag skulle dels på generell nivå höja kunskapen om byggnadsanknuten offentlig konst som kulturarv dels höja kunskapen bland aktörer verksamma inom offentlig konst och kulturmiljösektorn om respektive områdes specifika arbetsmetoder och processer. Sådana kunskapshöjande insatser skulle på sikt även komma förvaltarna av denna konst till godo då en ökad kunskap om området skulle bidra till att såväl fastighetsägare som förvaltare skulle ges bättre förutsättningar att få råd och stöd vid bevarande- och konserveringsinsatser.

Konsekvens
Förslaget skulle innebära en ny uppgift för Riksantikvarieämbetet och därför kräva personella resurser. Samverkan med Statens konstråd behöver därtill utvecklas. Om förslaget på ett principiellt plan skulle vinna bifall hos regeringen, behöver det detaljutvecklas i ett separat följduppdrag till myndigheterna att gemensamt utarbeta en författningstext till ny förordning samt rutiner för handläggning av bidraget.

E. Iakttagelse
Tolkningar och tillämpningar av jordabalkens (1970:994) bestämmelser om att egendom (och därmed kulturegendom som byggnadsanknuten offentlig konst) delas in i antingen fast eller lös egendom får negativa konsekvenser för möjligheten att i skyddslagstiftning inkludera byggnadsanknuten offentlig konst som juridiskt klassificeras som lös egendom.

Bedömning
Den byggnadsanknutna offentliga konsten är en del av det moderna samhällets kulturmiljöer och ett allmänintresse att beakta i samhällsutvecklingen. För de lagstiftningar som hanterar kulturmiljöer finns dock i de flesta fall begränsningen att konsten måste klassificeras som fast egendom för att kunna omfattas av någon typ av skydd. En problemställning i detta sammanhang är att 1900-talets och den samtida konsten är svår att indela efter jordabalkens (1970:994) bestämmelser om fast och lös egendom, vilket gör det komplicerat att inkludera många byggnadsanknutna offentliga konstverk i skyddsbestämmelser.

En knäckfråga för utredningen har varit rekvisitet *stadigvarande bruk* som ska vara uppfyllt för att klassificera något som tillbehör till fast egendom. Tydligt är att bedömningen av huruvida rekvisitet får anses vara uppnått eller ej kan vara svår, men att utfallet av en sådan bedömning kan ha en ogynnsam inverkan på möjligheten att juridiskt skydda konsten. Detta är inte unikt för den byggnadsanknutna offentliga konsten, utan en realitet för skydd av all slags kulturegendom. Det är även tydligt att en helhetsmiljö med byggnadsanknuten offentlig konst bestående av såväl lös som fast egendom i dagsläget inte är möjlig att skydda juridiskt. Ett undantag utgörs av kyrkomiljöer där en byggnad med dess inventarier kan omfattas av 4 kap. kulturmiljölagen (1988:950).

Utifrån vad som framkommit i samband med denna utredning, saknas det rättsfall i högre instans som kan fungera vägledande när det gäller kulturföremål och huruvida de kan utgöra byggnadstillbehör eller inte.[332] När gränsdragningen är otydlig blir det också oklart vem som har ansvaret för drift, underhåll och bevarande. En praxis har emellertid över tid utvecklats inom området offentlig konst som innebär att det huvudsakligen är beställarens och fastighetsägarens eller byggherrens *avsikt* eller *intention*, samt dennes uppdrag till och kontrakt med konstnären, som bestämmer om ett konstverk ska utgöra en integrerad del av en specifik arkitektonisk miljö eller byggnad. Möjligheterna att tillämpa nuvarande skyddslagstiftning med detta synsätt på den konstnärliga helhetsmiljön är dock begränsade. Skillnaderna mellan möjligheterna att juridiskt skydda konst som är fast respektive lös egendom existerar trots att konstens konstnärliga och kulturhistoriska värden är desamma. Samskapade konstverk som sammantaget utgör en helhet kan med andra ord inte skyddas mot ändring, förstörelse eller annan åverkan med grund i lagstiftning. Denna problematik

[332] Inom utredningen har två exempel studerats som i svenskt avseende kommer närmast frågan. Det första är det så kallade Venngarnsfallet med de av Magnus Gabriel de la Gardie beställda så kallade Disa-målningarna. Sollentunas tingsrätt dom 2004-05-12, mål T 2294-03 och Svea hovrätt dom 2005-07-08, mål T 4829-04. Fallet har inte prövats i högsta instans. Det andra fallet rör konst och fast inredning i byggnadsminnet Skärva herrgård utanför Karlskrona. Växjö förvaltningsrätt dom 2014-07-16, mål nr 994-14.

bör lyftas i samband med övriga kunskapshöjande åtgärder för området byggnadsanknuten offentlig konst som föreslås i kapitel 2 (se 2.7).

Konsekvens
Jordabalkens (1970:994) bestämmelser om fast och lös egendom har en negativ inverkan på skydd av kulturegendom. Med nuvarande bestämmelser i balken kan inte processer för värdering och urval av kulturhistoriskt och konstnärligt värdefull byggnadsanknuten offentlig konst enkom ligga till grund för beslut om att i skyddslagstiftning säkerställa dessa värden, utan hindras av kravet på att enbart fast egendom kan omfattas av juridiskt skydd.

Fallstudie: Tomteboda postterminal – juridiska styrmedel i teori och praktik

Solna kommun har under senare år tillämpat skyddsbestämmelser i detaljplan för att säkerställa långsiktigt bevarande av byggnadsanknuten konst. Detta har tillämpats i före detta Tomteboda postterminal i Solna. Syftet med den nya detaljplanen är att möjliggöra en ny bussdepå inom och i anslutning till Tomteboda postterminal. Detaljplanen har utformats med utgångspunkt i Solna stads styrdokument *Gestaltningsprogram för Solna stads offentliga miljöer*. Planförslaget har vunnit laga kraft men kommer först att prövas vid en kommande lovprövning.[333]

Exempel på invändig konst som skyddas med q-bestämmelser. Petter Zennström, *Vågor* och *Fågel på strand*, plan 1, f.d. paketsorteringshall i Tomteboda postterminal, Solna stad.

Tomteboda postterminal i Solna uppfördes 1981–1983 av arkitektbyrå Rosenberg & Stål Arkitekter genom Gustaf Rosenberg och Bo Zachrisson och på uppdrag av statliga Byggnadsstyrelsen. Terminalbyggnaden är en av Sveriges största byggnader med en invändig yta om ca 104 000 kvadratmeter. I samband med uppförandet gjorde Statens konstråd och Posten en satsning på både byggnadsanknuten offentlig konst och lös offentlig konst som har få motstycken i landet i fråga om antalet verk, konstnärlig bredd och kvalitet. Bland de konstnärer vars verk ingick i projektet kan nämnas Curt Asker, Marie-Louise Ekman, Hertha Hillfon, Olle Nyman, Petter Zennström och P O Ultvedt.[334] Tomteboda postterminal utgjorde genom sin storskaliga karaktär kulmen på en flerårig på konstnärlig gestaltning av industriella statliga arbetsmiljöer.[335]

I Solna kommuns nya detaljplan för terminalområdet redovisas de konstnärliga värden som återfinns i fastigheten.[336] I planen lyfts även värdet av att inkludera den offentliga konsten i samhällsbygget. Vidare framgår det av detaljplanen att det krävs ansökan om bygglov för åtgärder som påverkar de

[333] Detaljplanen vann laga kraft 2017-04-21.
[334] Millroth, Thomas (1985) *Konsten i Tomteboda*. Stockholm.
[335] Stensman, (1984). s. 2.
[336] Detaljplan för ny bussdepå vid Tomteboda samt tillägg till detaljplan för kv. Posten (P98/0826) inom stadsdelen Huvudsta, upprättad i november 2016, Solna stad.

konstverk som är specificerade i planbeskrivningen.[337] Då ombyggnation av interiörer normalt inte kräver bygglov innebär denna utvidgade lovplikt ett starkt skydd av de konstnärliga och antikvariska värdena inom Tomteboda postterminal. Planen innehåller en detaljerad förteckning av vad som ska skyddas och kopplas till bestämmelser på plankartan. Det sätt som Solna kommun i detta fall har tillämpat plan- och bygglagen (2010:900) är av intresse för hur lagstiftningen kan tillämpas i liknande fall för byggnadsanknuten offentlig konst i kommunernas planhantering. Fallet visar även på hur konstnärliga och kulturhistoriska värden kan säkerställas i de fall en fastighet avyttras från statlig ägo.

[337] Detaljplan för ny bussdepå vid Tomteboda samt tillägg till detaljplan för kv. Posten (P98/0826) inom stadsdelen Huvudsta, upprättad i november 2016, Solna stad, s. 15–18.

5 Kvalitativ dokumentation och tillgängliggörande av information

I detta kapitel beskrivs övergripande behovet av att utveckla metoder och standarder för dokumentation och tillgängliggörande av information om byggnadsanknuten offentlig konst som kulturarv. Detta är ett särskilt motiverat område för alla som ansvarar för och arbetar med tillsyn och förvaltning av den byggnadsanknutna offentliga konsten i det moderna samhällets kulturmiljöer. I detta kapitel behandlas även behovet av samordning av olika befintliga digitala register över byggnadsanknuten offentlig konst, kulturmiljöer samt fastigheter och byggnader.

5.1 Dokumentation av byggnadsanknuten konst och moderna kulturmiljöer

Enligt svensk standard *Generella termer och definitioner för kulturvård* definieras begreppet *dokumentation* som registrerad information som skapas, insamlas, förvaras och underhålls för samtida och framtida bevarande samt som referens.[338] Begreppet dokumentation avser här material-teknisk statusbeskrivning samt bedömning av konstnärligt och kulturhistoriskt värde. Ordet *referens* syftar på att dokumentationen ska vara sökbar och kunna refereras till framöver. För att dokumentationen ska vara sökbar förutsätts enhetlig registrering och överenskommen kvalitet. Man skall alltså ha identifierat vilken information som är viktig för att underlätta god, långsiktig vård och förvaltning.

Vad gäller den byggnadsanknutna offentliga konsten utgör särskilt uppgifter om placeringen i fastigheter en avgörande informationsdel för att kunna förebygga, upptäcka och åtgärda risker för skador och förluster i samband med till exempel löpande förvaltning, ombyggnader och rivningar. Uppgifter om såväl fastighetsbeteckning, byggnadsbeteckning och placeringsuppgifter som uppgifter om konstnär, material, teknik, dimensioner, konstruktion, vård och skötselinstruktioner är därför lika essentiella när det gäller långsiktig förvaltning av offentlig konst. Tillsammans utgör dessa informationsmängder[339] om dels kulturmiljöer, dels konstverk, goda underlag för möjligheterna att utföra tillsyn samt hantering av till exempel förvanskningsförbud och varsamhetskrav vid bygglovs- och rivningsärenden.

Det kan konstateras att det som inte är dokumenterat riskerar att inte synliggöras i hanteringen. Det är därför också viktigt att understryka att dokumentation och tillgängliggörande av konstnärliga och kulturhistoriska värden utgör en grundförutsättning för att kunna uppnå en långsiktigt god tillsyn och förvaltning av den byggnadsanknutna offentliga konsten. Enligt de intervjuer som genomförts inom utredningen verkar kännedomen bland både statliga fastighetsägare, kommuner, regioner och andra aktörer om internationellt framtagna standarder för dokumentation, som även kan användas för att

[338] *Bevarande av kulturarv: Generella termer och definitioner* (SS-EN 15898:2011). 2011. Stockholm, Swedish Standards Institute (SIS).
[339] Informationsmängd är den mängd information som är avgränsad för ett visst ändamål och som en process skapar, nyttjar eller bearbetar. I denna rapport syftar begreppet informationsmängd på all den information som en dokumentationsprocess bör innefatta vad gäller byggnadsanknuten offentlig konst och de kulturmiljöer som den utgör delar av.

skapa konsistenta informationsmängder om byggnadsanknuten offentlig konst i kulturmiljöer, vara låg.

Under de senaste decennierna har det skett storskaliga förändringar i många offentliga miljöer runtom i Sverige vilket i många fall har påverkat ett stort antal byggnadsanknutna offentliga konstverk.[340] Ofta har det vid sådana förändringar saknats genomarbetade dokumentations- och beslutsunderlag av de byggnadsanknutna konstverken och de miljöer som de utgör delar av, vilket i sin tur har lett till bristfälligt underbyggda åtgärder som har orsakat både skador och totalförluster av konstnärliga och kulturhistoriska värden. Dokumentation är en viktig del av kulturvårdsprocessen eller förvaltningskretslopp, där analyser och åtgärder kontinuerligt varvas med dokumentation och uppföljning (se fig. 2).

Ett problem som utredningen har uppmärksammat är att de olika register som idag används för byggnadsanknuten offentlig konst inte är kongruenta och därmed svåra att sammankoppla med de register som används inom kulturmiljövården. Detta har bidragit till att det, trots att betydande resurser har lagts på dokumentation, är mycket svårt att få en samlad överblick av exempelvis vilka kulturhistoriska, arkitektoniska och konstnärliga värden som finns i olika bebyggelsemiljöer och byggnader. Det kan även konstateras att befintliga register är ofullständiga och att informationsposternas[341] kvalitet varierar. Problemet med avsaknaden av ett helhetstänkande angående dokumentation av byggnadsanknuten offentlig konst i relation till moderna kulturmiljöer är idag känt och har tagits upp som en central frågeställning i tidigare inventerings- och dokumentationsprojekt.[342] Under lång tid har möjligheterna att samordna kulturarvsinformation också varit mycket begränsade, ett hinder som dock framöver skulle kunna avhjälpas genom användning av standardiserade dokumentationsmetoder.

I den mån dokumentation av byggnadsanknuten konst har utförts är den i regel främst tillgänglig hos den organisation, enhet eller person som har utfört eller beställt dokumentationen. Det får till följd att separerade informationsmängder skapas utifrån lokala arbetssätt, målsättningar och syften. På ett övergripande plan motverkar detta ovan nämnda nationella målsättningar att utarbeta gemensamma lösningar för digitalisering, digitalt bevarande och digitalt tillgängliggörande. För att kunna ge en fullständig bild av de kulturhistoriska och konstnärliga värden som den byggnadsanknutna offentliga konsten representerar krävs därför att den information som beskriver bebyggelse och miljö är kompatibel med den information som beskriver konst. Harmonisering av sådan information är en förutsättning för att göra den samlade informationsmängden sökbar på det sätt som krävs för att den ska kunna användas i de sammanhang där konstnärliga och kulturhistoriska värden behöver uppmärksammas, exempelvis vid planering och byggande samt vid antikvariska undersökningar.

Det finns uppenbara fördelar med att den som har sakkunskap om den information som insamlas även hanterar dokumentation och förvaltning av informationsmängden. I den mån olika informationsmängder ska kunna fungera tillsammans måste det göras tydligt vilken institution som har ansvar för förvaltningen och tillgängliggörandet av varje

[340] Wahlström (red.) (2008).
[341] En informationspost utgör en del av en informationsmängd och kan till exempel avse uppgifter om konstnär, konstverk, fastighetsbeteckning, adress, skyddsbestämmelser eller liknande.
[342] Se bland annat Wahlström (red.) (2008).

informationsmängd och hur dessa ska kunna kombineras. Det måste finnas tydliga system för hur uppdateringar görs och kommuniceras. Risken är annars att inaktuell eller felaktig information används, eller att avgörande information saknas, vilket i förlängningen kan äventyra hanteringen av konstnärliga och kulturhistoriska värden i byggda miljöer.

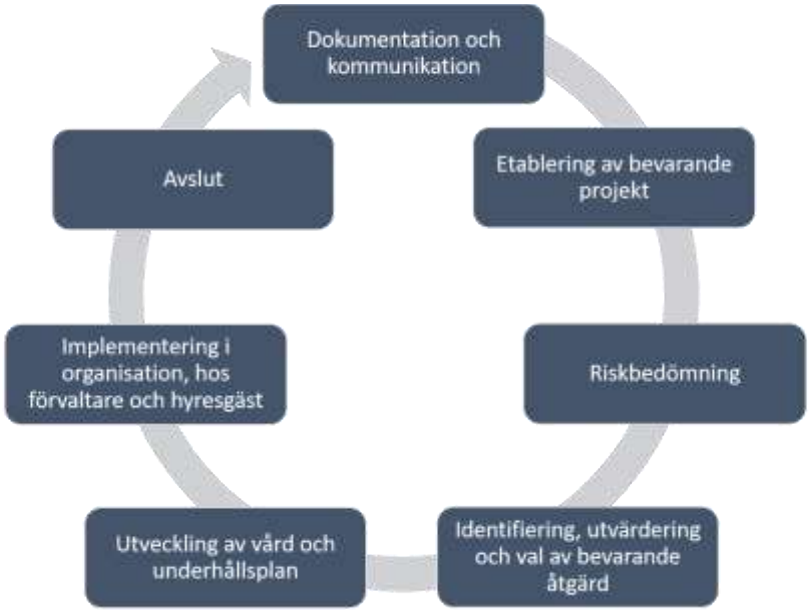

Fig. 2. Illustration över kulturvårdsprocessens olika steg. De olika stegen förtydligar när och varför en dokumentation är en viktig förutsättning för långsiktig hållbar förvaltning. Riksantikvarieämbetet (2019).[343]

Vem dokumenterar

Det finns inte samma praxis för de yrkesgrupper som ansvarar för dokumentation av byggnadsanknuten offentlig konst som de yrkesgrupper som ansvarar för dokumentation av kulturhistoriska byggnader och miljöer, där de sistnämnda i regel dokumenteras av specialister inom kulturvården eller det antikvariska området.[344] I regel är det ett flertal olika professioner som får ansvar att utföra dokumentation, inventering eller registrering av byggnadsanknuten offentlig konst i olika slags kulturmiljöer. Bland dessa finns, för att nämna några, antikvarier, konservatorer, förvaltare, konstkonsulter, konstvetare, konstnärer, målerientreprenörer, arkitekter med flera. De utför dokumentationen utifrån sina respektive yrkesroller och beställarens målsättning. Att en så pass stor mängd olika kompetenser utför dokumentation, inventering och registrering av byggnadsanknuten offentlig konst i moderna kulturmiljöer resulterar givetvis i variationer gällande dokumentationens innehåll, kvalitet och stringens.

I tidigare forskningsprojekt har det betonats att det är viktigt att anlita rätt kompetens för rätt sak för att uppnå hög kvalitet i olika dokumentationsinsatser.[345] Att dokumentera

[343] Figuren är baserad på *Bevarande av Kulturarv – Kulturvårdsprocess – Beslut, planering och implementering* (SS-EN 16853:2017). 2017. Stockholm, Swedish Standards Institute (SIS).
[344] Av de nätverksgruppsmöten som har genomförts inom utredningen har det framgått att det är otydligt vem som har ansvar för dokumentation och inventeringar inom både stat, region och kommun, se bilaga 2.
[345] Lindbom & Hermerén (2014).

konstverkens material-tekniska status eller kondition kräver konservatorskompetens, medan bedömning av konstnärligt eller kulturhistoriskt värde istället kräver konstvetenskaplig respektive antikvarisk kompetens. Anlitandet av sakkunniga är givetvis grundläggande för att uppnå hög kvalitet. Samtidigt har utredningen i de nätverksgruppsmöten som har genomförts kunnat identifiera behov av en utvecklad tvärdisciplinär yrkesroll för dem som ansvarar för dokumentation av byggnadsanknuten offentlig konst. En term som har framförts är *konstantikvarie* med kompetens att hantera både konstnärliga, konstvetenskapliga och antikvariska aspekter vid dokumentation av byggnadsanknuten offentlig konst.[346]

Vad dokumenteras

Vilken information som dokumenteras vid inventeringar och kartläggningar av byggnadsanknuten offentlig konst beror alltså på vem som har utfört dokumentationen, men också på i vilken fas av konstverkets livscykel den har utförts. Under 2000-talet har det blivit vanligare att dokumentationsinsatser och statusbesiktningar av byggnadsanknuten offentlig konst genomförs inom ramen för plan- och byggprocesser samt antikvariska undersökningar. Ofta har dessa insatser utförts av antikvarier, konservatorer eller konstvetare, men många gånger även av lekmän utan fackkunskap om offentlig konst och kulturmiljövård.

Vilka uppgifter som bedöms som nödvändiga varierar beroende på om förvaltningen sker utifrån ett samlingsperspektiv eller ett kulturmiljöperspektiv, eller bådadera. Det finns idag en samsyn bland aktörer inom offentlig konst att initial grunddokumentation vid beställningar och nyförvärv av byggnadsanknuten offentlig konst bör beskriva konstnären och konstverkets titel, teknik, konstruktion, material, mått och skötselanvisningar. Vidare finns det en samsyn att grunddokumentationen också bör innehålla motiv och beslut för förvärvet samt beskrivningar av konstnärens intentioner för konstverket, ofta med referenser till konstverkets specifika placering i en viss miljö eller byggnad. Det finns även en praxis att dokumentera avyttring eller destruktion av byggnadsanknutna konstverk med motivering, beslut och konsekvensbeskrivningar. Det är däremot inte lika vanligt inom området offentlig konst att uppgifter som fastighetsbeteckning, adress, kommun- och länstillhörighet, arkitekt och liknande information dokumenteras systematiskt, trots att dessa uppgifter ofta är avgörande för att kunna länka information till register som används inom samhällsplanering och kulturmiljövård.[347]

Registrering av skick (eventuella skador och orsaker) sker ibland utifrån digitala gränssnitt eller formulär framtagna inom den ansvariga organisationen men den är sällan strukturerad enligt fastställd standard.[348] Detta gör att relevant information för vidare förvaltning av konstverken kan komma att saknas, även efter en genomförd dokumentation. Vid de intervjuer som har genomförts inom utredningen har det framkommit att det finns behov av enkla verktyg för att säkerställa insamling av nödvändiga uppgifter för förvaltning och

[346] Detta behov har framförts av deltagare vid nätverksgruppsmötena inom områdena för offentlig konst, kulturmiljö samt av fastighetsförvaltare och -ägare, se bilaga 2.
[347] Denna bild har bekräftats av deltagare vid nätverksgruppsmötet för aktörer inom offentlig konst, se bilaga 2.
[348] Sammantagen bedömning av samtliga intervjupersoner, juni 2018.

bevarande av konstverken, både vad gäller information om konstverken och om de kulturmiljöer som konstverken utgör delar av.[349]

5.2 Verktyg för dokumentation av byggnadsanknuten offentlig konst och kulturmiljöer

Dokumentationsstöd

Inom både stat, region och kommun används idag ett flertal olika databaser och appar som stöd för inventering och registrering av byggnadsanknutna konstverk.[350] Vid grundinventeringar, det vill säga första gången inventering, fotografering och registrering utförs, används i vissa fall även inventeringsformulär för att systematisera dokumentationsarbetet innan registrering sker i databas.[351] Trots att inventeringar i regel utförs frekvent är det inte givet att dokumentation av genomförda konserveringsåtgärder, eller andra dokument som har hög relevans för bedömning av konstverkens skick och värden, är dokumenterade i de databaser som används. Dokumentation i form av skötselanvisningar, ritningar, antikvariska bedömningar, fotografier, skriftliga rapporter, datafiler, fotogrammetri, laserskanning och röntgenradiografi kan istället ofta finnas i arkiv hos fastighetsägaren eller tillsynsansvarig myndighet, alternativt hos extern konsult som har utfört arbetet.[352] Det finns exempel på aktörer som har utvecklat kompletterande mallar som stöd för dokumentation, bland annat i form av arkivsökningsprotokoll, inventeringsprotokoll, förundersökningsrapport, nyförvärvsprotokoll samt åtgärds- och underhållsplan.[353] Sådana dokument finns dock sällan enkelt tillgängliga i de databaser som används som dokumentationsstöd eller för yrkesgrupper som arbetar med kulturvård eller antikvariska frågor.

Nationella och internationella standarder

Regeringen har i en nyligen framtagen nationell strategi för standardisering betonat vikten av ökad användning av standarder som verktyg för kvalitetssäkring, utveckling och uppföljning för myndigheters och enskilda utförares verksamheter.[354] Standarder är gemensamt överenskomna lösningar på återkommande problem. De riktar sig både till dem som tillhandahåller tjänster (utförare), men också till beställare av tjänster, oavsett om de verkar inom stat, region, kommun eller privat sektor.

---

[349] Intervjuperson 3 och 4, juni 2018.

[350] Två databaser som är vanliga bland dessa aktörer är Konstdatabasen och RegitWise. Region Stockholm har utvecklat en app som inventeringsstöd. Vissa statliga fastighetsförvaltande myndigheter och statliga bolag dokumenterar byggnadsanknuten offentlig konst i sina fastighetsregister på samma sätt som andra tillbehör till fast egendom (hissar, ventilation, dörrar etc.).

[351] Statens konstråd tog under åren 2006–2008 fram ett inventeringsformulär som stöd för grundinventering. Idag dokumenterar fastighetsförvaltande myndigheter och statliga bolag främst sina konstinnehav direkt i Konstdatabasen eller motsvarande digitala register.

[352] Statens konstråd och har även sedan inventeringen 2008 etablerat nya rutiner för upprättande av skötselanvisningar för och slutbesiktningar av nya byggnadsanknutna konstverk. I dessa underlag finns såväl utförlig information om konstverken som uppgifter om placering och fastighetsbeteckningar.

[353] Lindbom & Hermerén (2014). Bilaga 2–8. Det är emellertid oklart i vilken utsträckning sådana mallar används idag.

[354] Bilaga till regeringsbeslut. 2018. (UD2018/12345/HI). *Regeringens strategi för standardisering*.

Swedish Standards Institute (SIS) är en fristående ideell förening med medlemmar från både privat och offentlig sektor. SIS tillhandahåller standarder för en mängd olika verksamheter, bland annat för byggsektorn där de har fått stort genomslag. Därtill finns flera standarder för verksamhetsområdet kulturvård.[355] På europeisk nivå är det Commité Européen de Normalisation (CEN), och på internationell nivå International Organisation for Standardization (ISO), som samordnar utveckling och publikation av standarderna. SIS företräder Sverige och svenska intressen i arbetet inom CEN. De tekniska kommittéerna inom SIS följer och deltar i arbetet inom CEN inom respektive område. Standarder är frivilliga att tillämpa men kan fungera som obligatorisk referens, exempelvis i föreskrifter från myndigheter och vid upphandling.

I relation till de tidigare nämnda standardiseringsarbetena på internationell och nationell nivå, deltar SIS sedan drygt tio år tillbaka i en europeisk teknisk kommitté, CEN/TC 346, som tar fram standarder speciellt utvecklade för kulturvård. Bland de runt trettio publicerade standarderna från denna kommitté är framförallt två inriktade på dokumentation av kulturarv. Båda innehåller enkla mallar för registrering av relevanta uppgifter för långsiktig förvaltning som kan användas för byggnadsanknuten konst.[356] De organisationer från Sverige som genom standarden *Bevarande av kulturarv* deltar med expertkunskap i CEN/TC 346 är myndigheter både med fastighetsförvaltning och museisamlingar i fokus, universitet och högskolor samt privata aktörer såsom Svenska kyrkan, mindre företag och entreprenörer.[357]

Kunskapen om befintliga standarder och deras möjliga tillämpning bedöms hittills varit låg. Därför har Riksantikvarieämbetet slutit avtal med SIS, som gör att denna kommittés standarder kan laddas hem kostnadsfritt av såväl myndigheter, entreprenörer, kommuner med flera under en treårsperiod (2018–2020). Syftet med detta avtal är att stimulera till användande av standarder bland den mångfald av aktörer som arbetar med kulturmiljömiljövård, men det är också en möjlighet för förvaltare och beställare av byggnadsanknuten offentlig konst.

Mot bakgrund av att byggnadsanknuten offentlig konst i juridisk mening vanligen definieras som byggnadstillbehör (tillbehör till fast egendom) kan det finnas fördelar med att koordinera utvecklingen av standarder för detta område med byggsektorns standarder, där utvecklingen har gått från nationella till europeiska standarder.[358] De tekniska kommittéer som utvecklar nya standarder bemannas med olika kompetenser och professioner, vilket borgar för att de får hög funktionalitet och kan användas i breda

[355] Standarderna riktar sig alla som arbetar med kulturvårdsfrågor och till branscher som på ett eller annat sätt kommer i kontakt med kulturarvet. De fungerar som process- och metodstöd i såväl löpande förvaltning, som i upphandling, planering, utförande och dokumentation av åtgärder och är relevanta för myndigheter, länsstyrelser, kommuner, stift, museer och företag samt för byggnadsvårdare, arkitekter, konservatorer, ingenjörer, med flera.

[356] *Bevarande av kulturarv – Tillståndsrapport för flyttbart kulturarv* (SS-EN 16095). 2012. Stockholm, Swedish Standards Institute (SIS), *Bevarande av kulturarv – Tillståndsbedömning av fast kulturarv* (SS-EN 16096). 2012. Stockholm, Swedish Standards Institute (SIS).

[357] SIS/TK 479.

[358] Exempelvis utgör de europeiska standarderna för konstruktionsberäkningar, de så kallade eurokoderna, sedan några år basen för de svenska konstruktionsreglerna. Ett annat exempel som är relevant är standardisering av förvaltningsdokumentation för byggnader. Regeringens standardiseringsstrategi från 2018 (UD2018/12345/HI) pekar särskilt på vikten av att svenska myndigheter och företag verksamma inom samhällsbyggnad har kunskap om just byggstandarder.

sammanhang där många kompetenser behöver ha tillgång till och kunna förstå varandras processer och produkter. En ökad samordning med byggsektorns standarder torde därför leda till att nya standarder för byggnadsanknuten offentlig konst får hög relevans och tillämpbarhet för såväl fastighetsägare och förvaltare som aktörer inom kulturmiljövården som arbetar med bland annat inventering, registrering och kulturvårdande insatser.

5.3 Digitalt tillgängliggörande av befintlig dokumentation

Digitaliseringen i samhället innebär förbättrade möjligheter att bevara, använda och utveckla kulturarvet. Samtidigt ställer den ökade krav på institutioner som tidigare varit anpassade till analoga arbetssätt. Den övervägande delen av den dokumentation som skapas och hanteras är idag digital, vilket sätter fokus på särskilda problemställningar. I propositionen *Tid för kultur* (2009/10:3) betonar regeringen vikten av att finna gemensamma lösningar för att driva arbetet vidare med digitalisering, digitalt bevarande och digitalt tillgängliggörande. Vidare har regeringen 2011 i den nationella strategin för digitalt kulturarv (Ku11.015) pekat ut användbarheten och tillgängligheten som centrala frågor.[359] Regeringen slår till exempel fast att ökad tillgänglighet ”är avgörande för att nå det kulturpolitiska målet om ett levande kulturarv som används och utvecklas”.

Myndigheternas arbete med digitalisering inom kulturområdet har sedan 2011 samordnats av Digisam.[360] Detta är ett av de mest omfattande samordningsinitiativen inom digitaliseringsområdet och sker genom en samverkan för digitalisering, digitalt bevarande och digitalt tillgängliggörande av kulturarvet. Den har sitt ursprung i det nationella samordningssekretariatet för digitalisering som startade sin verksamhet 2011 i Riksarkivets regi. I dagsläget består Digisam av 22 myndigheter och institutioner, och ett verksamhetssekretariat som finns hos Riksantikvarieämbetet.[361] Digisam har tagit fram principer som är tänkta att vara vägledande när ett stort antal aktörer ska samarbeta kring digitalt kulturarv på ett effektivt sätt.[362] Principerna är också lämpliga att använda som checklista vid digital informationshantering.

En viktig förutsättning för en långsiktig förvaltning av byggnadsanknuten offentlig konst är att all relevant dokumentation är lättillgänglig för förvaltare och beslutsfattare. Minst lika viktigt är det att kunna koppla ihop all dokumentation gällande ett specifikt konstverk med byggnadens övriga förvaltningsdokumentation. Den byggnadsanknutna konsten är ju en del av en större helhet och bör inte ses som en isolerad företeelse. Det måste därför också

[359] Regeringskansliet Ku11.015. 2011. *Digitalt kulturarv: Nationell strategi för arbetet med att digitalisera, digitalt bevara och digitalt tillgängliggöra kulturarvsmaterial och kulturarvsinformation 2012–2015*.
[360] Se http://www.digisam.se/ (tillgänglig 2019-05-10).
[361] Deltagande myndigheter och institutioner som ingår i Digisam är Arbetets museum, Statens centrum för arkitektur och design (ArkDes), Forum för levande historia, Institutet för språk och folkminnen, Kungliga biblioteket, Moderna museet, Myndigheten för tillgängliga medier, Nationalmuseum med Prins Eugens Waldemarsudde, Naturhistoriska riksmuseet, Nordiska museet, Riksantikvarieämbetet, Riksarkivet, Skansen, Statens försvarshistoriska museer, Statens historiska museer, Statens konstråd, Statens kulturråd, Statens maritima museer, Statens museer för världskultur, Statens musikverk, Svenska filminstitutet och Tekniska museet.
[362] Digisam (2018) *Vägledande principer för arbetet med digitalt kulturarv*. http://www.digisam.se/vagledande-principer-for-arbetet-med-digitalt-kulturarv/ (tillgänglig 2019-05-08).

finnas tydliga markörer i fastigheters förvaltningsdokumentation som utmärker vilka ytor och delar av fastigheter och byggnader som utgör byggnadsanknuten offentlig konst. Tillgänglig dokumentation ger möjlighet till att få överblick över beståndet på såväl lokal, regional som nationell nivå, vilket underlättar planering och prioritering av åtgärder även på ett ekonomiskt plan. Nedan följer beskrivningar av några av de viktigaste rikstäckande informationsmängderna i form av digitala register när det gäller byggnadsanknuten offentlig konst.

Fastighetsregistret
Lantmäteriet har i uppdrag att ansvara för drift och förvaltning av fastighetsregistret enligt förordningen (2000:308) om fastighetsregister. Förordningen beskriver vilken information som registret ska innehålla, exempelvis fastigheter och samfälligheter, koordinater, planer med mera (registrets allmänna del) och lagfart, tomträttsupplåtelse, tomträttsinnehav med mera (inskrivningsdelen). Enligt förordningens 14 § får ingen registerenhet ha samma registerbeteckning som en annan registerenhet. Fastigheterna har därför unika identifierare, så kallade UUID (universally unique identifier). Information om fastigheterna hämtas lämpligtvis via de digitala tjänster som Lantmäteriet tillhandahåller. Om en fastighet delas eller avregistreras kan externa register hållas kontinuerligt uppdaterade om förändringar via de digitala tjänsterna.

Genom att alltid ha tillgång till uppdaterad information om fastighetsbeteckningen kan man spåra ägaren till en viss fastighet. Uppgifter om ägare förvaltas av Lantmäteriet och finns i fastighetsregistrets inskrivningsdel. Detta kan exempelvis vara värdefullt vid tillsynsärenden. Fastighetsregistret innehåller också en byggnadsdel med information om enskilda byggnader. Uppgifterna i den tillhandahålls av respektive kommun. Varje byggnad räknas som en redovisningsenhet och byggnaden kan identifieras via fastighetens registerbeteckning och ett tillagt löpnummer för varje byggnad. Lantmäteriet har rätt att föra in eller ta bort uppgifter i byggnadsdelen, och kommunerna har motsvarande rättigheter om uppgifterna avser den egna kommunen.

För att kunna beskriva sambandet mellan den byggnadsanknutna offentliga konsten och den bebyggelse den samspelar med krävs att både konsten och bebyggelsen är identifierad och dokumenterad. Lantmäteriets fastighetsregister ger inte bara en aktuell bild av bebyggelsens omfattning, det tillhandahåller även identifierare för byggnader och fastigheter. Genom att använda samma identifierare som används av andra aktörer inom samhällsbyggnadsprocessen underlättas tillgången till dokumenterade konstnärliga och kulturhistoriska värden i sammanhang där de riskerar att bli åsidosatta, som till exempel inom detaljplanering och bygglovshantering. Vid byggnadsminnesförklaringar kan också uppgifter om byggnadsminnet överföras från länsstyrelsens ärendehanteringssystem till fastighetsregistret.

Kulturhistorisk bebyggelseinformation
Kulturhistorisk information förvaltas av ett stort antal samhällsaktörer. Den skapas ofta som underlag för handläggning hos länsstyrelsen, kommuner och statliga myndigheter, men finns till exempel också inom museisektorn, i arkiv och i bibliotek.

Riksantikvarieämbetet lanserade 1998 Bebyggelseregistret (BeBR) som en databas för kulturhistorisk bebyggelseinformation. Dess ursprungliga syfte var att förbättra tillgången

till kunskapsunderlag för den kommunala planeringen. I dagsläget innehåller registret information om över 100 000 byggnader. Riksantikvarieämbetet har ett särskilt ansvar för information om byggnader som är skyddade enligt kulturmiljölagen och förordningen om statliga byggnadsminnen. Registrering i Bebyggelseregistret är förbehållen kulturmiljövårdens aktörer och helt frivillig. Informationen är därför inte fullständig. Luckorna är till exempel stora vad gäller den bebyggelse som skyddas i kommunernas detaljplaner.

Bebyggelseregistret har inte lyckats fylla den funktion som man ursprungligen tänkt. Oförmågan att förankra registret i de befintliga verksamhetsprocesserna har gjort att registreringen uppfattats som ytterligare en arbetsuppgift, en arbetsuppgift som dessutom ofta haft begränsad nytta för verksamheten. Detta får till följd att informationen inte uppdateras. Syftet med registret har därför blivit mer och mer oklart med tiden. Kombinerat med olyckliga beslut angående tekniska och innehållsliga lösningar har detta gjort att Bebyggelseregistret i dagsläget är i mycket stort behov av att förnyas.

De behov av kunskapsunderlag som identifierades redan när Bebyggelseregistret lanserades finns därför till stor del fortfarande kvar. Riksantikvarieämbetet har 2019 påbörjat en översyn av förvaltningen av bebyggelseinformation på myndigheten. Översynen inbegriper ett totalt omtag vad gäller definitioner av roller och ansvar i Riksantikvarieämbetets hantering av bebyggelseinformation. För att få en aktuell bild av både interna och externa användarbehov har en utredning påbörjats. Lagkrav och informationsansvar har utretts i en förberedande studie. Detta arbete kommer att ligga till grund för en kravställan på hanteringen av bebyggelseinformation. Genom att göra den byggnadsanknutna offentliga konstens värden synliga tillsammans med bebyggelsens kulturhistoriska värden ges en mer fullständig bild av vilka värden som en viss miljö har. En tydligare samordning av informationen kan betyda att bebyggelsens och konstens identifierade värden lyfts i nya sammanhang.

Den relationsförändring som år 2000 ägde rum mellan staten och Svenska kyrkan innebar att Svenska kyrkan numera är ett fristående trossamfund. Eftersom Svenska kyrkan äger och förvaltar en viktig del av det gemensamma kulturarvet regleras dock lagskydd även fortsättningsvis via 4 kap. kulturmiljölagen.[363] En stor del av ansvaret för att ta fram relevant dokumentation ligger på Svenska kyrkan, såsom varande ägare och förvaltare. Enligt föreskrifterna för kyrkliga kulturminnen (KRFS 2:2012) ska Svenska kyrkan ta fram vård- och underhållsplaner som länsstyrelsen ska ges tillfälle att yttra sig över. Som underlag till vård- och underhållsplanerna tar Svenska kyrkan fram karakteriseringar där objekten och deras kulturhistoriska värde beskrivs.[364]

Informationen om de skyddade objekten produceras till största delen inom ramen för förvaltningen, med andra ord på lokal och regional nivå. Den registreras i nuläget inte i något nationellt system, vilket gör att Svenska kyrkan har svårt att få en övergripande och kontinuerlig bild av byggnadsbeståndets utveckling. Svenska kyrkan har under flera år arbetat med att förbättra informationstillgången till de objekt de äger och förvaltar. En

[363] Se 3.4 Privata aktörer och Svenska kyrkan.
[364] Lagstiftningen för kyrkliga kulturminnen beskrivs utförligare i 4.1.2 Skyddslagstiftningar för kulturmiljöer och kulturföremål.

databas har skapats för registrering av kyrkliga inventarier, och en databas som ska ge överblick över de fastigheter som Svenska kyrkan äger är under konstruktion. Det ligger i sakens natur att förvaltningsinformation kan vara känslig och därför är databaserna till stor del interna arbetsverktyg.

För den byggnadsanknutna offentliga konstens del kan Svenska kyrkans sätt att arbeta tjäna som ett exempel på hur dokumentationen av kulturhistoriska och konstnärliga värden integrerats på ett naturligt sätt i förvaltningen. Genom att dokumentation, värdering och planering av vård och underhåll är villkor för tilldelning av förvaltningsmedel har man en struktur där de kulturhistoriska och konstnärliga värdena tas upp som en naturlig del, trots en kraftigt decentraliserad förvaltningsorganisation. Svenska kyrkan följer upp detta genom att konstruera tekniska lösningar för den egna förvaltningen, samtidigt som man söker gemensamma lösningar med andra organisationer, till exempel genom samarbetet med Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister.[365]

Digitala register över byggnadsanknuten offentlig konst
Statens konstråd genomförde i samarbete med både statliga och ickestatliga fastighetsägare under åren 2006–2008 en genomgripande inventering av samtliga byggnadsanknutna offentliga konstverk beställda av myndigheten mellan 1937 och 2005.[366] Inventeringens resultat visade på många problem med bland annat skadade, nedmonterade och förstörda konstverk, men även på en mycket ojämn kompetens bland den stora mängd privata fastighetsägare som sedan avvecklingen av Byggnadsstyrelsen 1993 har förvärvat fastigheter som tidigare har uppförts av staten. Resultaten från inventeringen registrerades av fastighetsägarna i sina konton i Konstdatabasen samt av Statens konstråd i sitt interna samlingsregister.[367] De statliga fastighetsägarna har därefter gjort uppföljande inventeringar och förändringar har löpande uppdaterats av dem och av Statens konstråd i nämnda register.

Sedan 2015 har Statens konstråd inom ramen för Digisam utvecklat ett arkiv över offentlig konst som bygger på tekniken för länkade öppna data.[368] Detta arkiv är tänkt att på sikt tillgängliggöra all den information som myndigheten genom åren har byggt upp i form av samlingsregister, bildarkiv och myndighetsarkiv, både via Statens konstråds webb men också via andra tjänster genom att den data som publiceras är öppen och kan länkas till bland annat kulturmiljövårdens register.

[365] I sammanhanget kan det understrykas att Svenska kyrkan erhåller ett statsbidrag i form av kyrkoantikvarisk ersättning och har därtill en organisatorisk struktur som har möjliggjort arbetet med dokumentation.
[366] Resultaten från denna inventering sammanställdes i Wahlström (red.) (2008).
[367] Statliga myndigheter ska använda Konstdatabasen för att registrera uppgifter om sitt konstinnehav och konstverkens aktuella placering. De registrerade uppgifterna i Konstdatabasen ska myndigheterna använda som underlag vid årliga inventeringar av sitt konstinnehav samt vid eventuella skador, förluster eller stölder. Statens konstråd har även tillgång till myndighetens registrerade uppgifter vid utövandet av tillsyn över myndigheternas vård av statens konst. Se Statens konstråd (2017). *Konstdatabasen*. https://statenskonstrad.se/article/konstdatabasen/ (tillgänglig 2019-05-08).
[368] Se Statens konstråd (1.1.1/2011:121). *Statens konstråds plan för digitaliseringsverksamhet 2016–2018* (2015) www.digisam.se/myndighets-och-institutionsvisa-planer/ (tillgänglig 2019-05-08) och Statens konstråds webb för projektet Arkiv över offentlig konst. https://statenskonstrad.se/arkiv-over-offentlig-konst/#noscroll (tillgänglig 2019-05-08).

De principer för dokumentation av byggnadsanknuten offentlig konst som Statens konstråd använder tillämpas även i liknande former av kommuner och regioner, varav några använder egenutvecklade digitala registerlösningar medan andra använder register som utvecklas och säljs av företag till aktörer inom konstområdet.[369]

5.4 Internationell jämförelse

En central frågeställning i tidigare forsknings- och utvecklingsprojekt i Sverige som har undersökt förutsättningarna för bevarande av den byggnadsanknutna offentliga konsten som kulturarv har varit i vilken omfattning olika aktörer har tillgång till information om detta kulturarv genom nationella, regionala eller lokala register. Denna frågeställning ingick därför även i utredningens internationella enkät med fokus på om det finns sådana nationella register över byggnadsanknuten offentlig konst. Enkätsvaren visade att det finns nationella register i både Finland, Norge, England och Frankrike som ger en nationell överblick av den byggnadsanknutna offentliga konsten. Samtliga länder förutom Norge anser dessutom att kvaliteten är tillfredsställande på de nationella register och databaser som finns. Vidare visar svaren att ansvaret för registerföring över den offentliga konsten som kulturarvsområde varierar mellan statliga, regionala och lokala aktörer.

Rutinerna för inventeringar av statlig byggnadsanknuten offentlig konst i det moderna samhällets kulturmiljöer varierar mellan de länder som ingick i enkätundersökningen. Frankrike, Norge och Tyskland har svarat att de gör regelbundna inventeringar. I Tyskland görs inventeringarna oavsett om konstverken är i statlig ägo eller om de har övergått i privat ägo, medan i Norge och Frankrike inventeras endast konstverk som kvarstår i offentlig ägo och inte konstverk som har övergått i privat ägo.

Den dokumentation och inventering som utförs är baserad på både nationella, regionala mallar eller system. Frankrike har på nationell nivå etablerade former för inventeringar medan Finland och England har svarat att det inte utförs regelbundna inventeringar av statlig byggnadsanknuten offentlig konst. Båda dessa länder betonar dock att det finns ett stort behov av att kartlägga den byggnadsanknutna offentliga konsten som kulturarv men att det i nuläget trots detta saknas planer på att genomföra en sådan kartläggning. I enkäten har en fråga ställts angående vilka eventuella standarder som används för dokumentation av byggnadsanknuten offentlig konst som kulturarv. Inga av de svarande har angett att de använder certifierade standarder.[370] I England och Tyskland används istället policys och riktlinjer som baseras på nationella regelverk.[371] I Finland och Norge har de myndigheter som ansvarar för regelverken utarbetat egna rutiner för dokumentation av byggnadsanknuten offentlig konst.

[369] Se även not 350.
[370] Exempelvis Finnish Standards Association (SFS), Association française de normalisation (AFNOR) eller Comité Européen de Normalisation (CEN).
[371] England refererar i sitt enkätsvar till *Principles of Selection, Planning (Listed Buildings and Conservation Areas) Act 1990* och Tyskland till regelverket i Leitfaden Kunst am Bau (guidelines for art in architecture).

5.5 Förslag för utvecklad samverkan om dokumentation och informationshantering

Som nämnts ovan identifierade regeringen i propositionen *Tid för kultur* värdet av att söka gemensamma lösningar på digitaliseringens utmaningar. För att kunna utveckla en strategisk och långsiktig informationshantering gällande byggnadsanknuten offentlig konst i samhällets moderna kulturmiljöer krävs organiserade samverkansformer. Det kan handla om allt ifrån frivilligt ingångna överenskommelser mellan aktörerna eller samverkan som bygger på förordningar eller lagar. Oavsett formen för samverkan bör dock användarvänligheten och nyttan med arbetet vara den gemensamma utgångspunkten.

Utredningen har visat att det idag är många olika yrkesgrupper och aktörer som utför dokumentation av byggnadsanknuten offentlig konst. Likaså har den visat att kunskapen varierar om vilka verktyg som finns att tillgå för dokumentation och vilken information som är angelägen att dokumentera för att uppnå en långsiktig hållbar förvaltning utifrån både konstnärliga och kulturhistoriska perspektiv. Detta leder till att olika informationsmängder inte är harmoniserade och att samsökningar försvåras samt att den information som skapas inte heller tas om hand på ett effektivt och strukturerat sätt. Sammantaget leder detta till en förhöjd risk för skador och förluster i plan och- och byggskeden, förvaltning och antikvariska processer.

Utredningens internationella enkätundersökning har gett en samstämmig bild av att det på statlig nivå i Finland, Norge, Frankrike och England finns digitala nationella register som ger en nationell överblick av den offentliga byggnadsanknutna konsten som kulturarv. Certifierade standarder (exempelvis SFS, AFNOR och CEN) används däremot i liten utsträckning i de tillfrågade länderna för att systematisera dokumentation av byggnadsanknuten offentlig konst. Istället används standarder som baseras på nationella regelverk eller interna standarder utformade av ansvariga statliga organ. Liksom i Sverige är nationella digitala register och systematiska dokumentationsinsatser ett angeläget utvecklingsområde för att tillgängliggöra informationsmängder för relevanta målgrupper inom tillsyn och förvaltning av offentlig byggnadsanknuten konst som kulturarv.

Mot bakgrund av ovanstående utmaningar (se 1.1) vad gäller samordning av dokumentations- och registerverksamheter lämnar utredningen ett *förslag på kunskapshöjande åtgärd*.

Förslag till kunskapshöjande åtgärd
Utredningen föreslår att ett samarbetsprojekt mellan relevanta statliga informationsförvaltare bör initieras, förslagsvis mellan Statens konstråd och Riksantikvarieämbetet, och samordnas med Lantmäteriets fastighetsregister. Detta i syfte att utveckla metoder och standarder för dokumentation och tillgängliggörande av nödvändig information om den byggnadsanknutna offentliga konsten som kulturarv på ett sätt som är anpassat till berörda målgruppers behov och förutsättningar.

Bedömning

Utredningens bedömning är att det saknas samordnade former för informationshantering som kan möta de behov av att dela och söka information som i regel uppstår vid till exempel kulturvårdande åtgärder eller fastighetsutveckling. Detta problem motverkar möjligheterna att uppnå långsiktigt goda förutsättningar för bevarande av byggnadsanknuten offentlig konst som kulturarv – både lokalt, regionalt och nationellt.

Kunskapen behöver därför ökas om hur metoder och standarder för dokumentation av byggnadsanknuten offentlig konst i moderna kulturmiljöer kan ge ökad kvalitet för både bevarandeinsatser och digitalt tillgängliga register. Nationella och internationella standarder är ännu föga kända eller tillämpade, både av dem som beställer eller förvaltar byggnadsanknuten offentlig konst och de myndigheter som till exempel skulle kunna hänvisa till dem i samband med upphandling. Ett konkret förslag för att motverka detta, är att pröva och utvärdera tillämpningsmöjligheter av CEN/TC 346 standarder.[372]

En vanlig problematik när olika informationsmängder ska länkas till varandra är att de objekt man vill skapa relationer mellan inte är tydligt identifierade och avgränsade. Det är inte bara viktigt att objekten har unika identifierare, även objektets omfattning måste definieras. Det kan röra sig om en rumslig avgränsning i form av en yta, men beroende på vilka objekt man talar om kan det även handla om avgränsning i tid eller kategori. För att vinna samordningsfördelar krävs att man använder de standarder som är relevanta för respektive område, men också att man relaterar berörda informationsmängder till varandra. En viss informationsmängd kan till exempel tjäna som auktoritet inom ett visst område.[373] Ett naturligt exempel skulle kunna vara att Lantmäteriets fastighetsregister tjänar som auktoritet när det gäller att identifiera specifika fastigheter och byggnader.

För att få en ändamålsenlig informationshantering behöver man ta reda på hur de processer som skapar och använder informationen ser ut. Det innebär bland annat inventering av befintliga informationsmängder men också utredningar av de krav som användarna ställer på informationen, och överenskommelser om vilka roller de olika aktörerna ska ha i processerna. Rollerna definieras ofta av styrande dokument, exempelvis regeringsuppdrag, lagar och föreskrifter, men det kan också finnas skäl att förutsättningslöst undersöka vem som har de bästa möjligheterna att förvalta och tillgängliggöra en viss typ av information.

Utredningen bedömer att en strukturerad informationshantering vad gäller byggnadsanknuten offentlig konst med stor fördel bör samordnas med den förestående utvecklingen av Bebyggelseregistret. Detta ligger i linje med det ökade behovet i samhället att finna gemensamma lösningar för att driva arbetet med digitalisering, digitalt bevarande och digitalt tillgängliggörande. En sådan samordning av informationsmängder skulle skapa goda förutsättningar för myndigheter, fastighetsägare, antikvarier, konservatorer och andra målgrupper att via enstaka uppgifter som till exempel fastighetsbeteckningar eller koordinater, kunna göra informationssökningar om såväl genomförda

[372] Dessa standarder är speciellt utvecklade för kulturvård och kan under perioden 2018–2020 användas kostnadsfritt enligt avtal mellan Riksantikvarieämbetet och SIS. Se 5.2.

[373] En auktoritet är i det här sammanhanget en officiell eller inofficiell informationsmängd som har en stark ställning inom sitt område. Ett exempel är det nationella biblioteksystemet Libris, som man kan behöva hänvisa till för att tydligt identifiera en publikation.

konserveringsåtgärder, antikvariska förundersökningar eller förekommande skyddsbestämmelser.

En fördel med en koppling mellan Statens konstråds register över byggnadsanknuten offentlig konst och Bebyggelseregistret vore att man skulle få tillgång till de unika id för byggnader och fastigheter som finns i fastighetsregistret och Bebyggelseregistrets identiteter för de byggnader som inte finns i fastighetsregistret men som har värderats ur kulturhistorisk synpunkt. Det sistnämnda är inte minst viktigt för att åskådliggöra hur konstnärliga, arkitektoniska och kulturhistoriska värden samspelar, och utgör en helhetsmiljö där helheten bildar ett värde som är större än summan av de enskilda delarnas värden. En koppling mellan registren skulle också förbättra möjligheterna till kvalitetssäkring och underlätta sökningar.

En utökad samverkan mellan Statens konstråd och Riksantikvarieämbetet bör bland annat pröva och utvärdera tillämpningsmöjligheter av CEN/TC 346 standarder, speciellt utvecklade för kulturvård under perioden 2018–2020. Inom ramen för detta skulle även rutiner för skötselanvisningar och avsyningar, inventeringsformulär samt mallar för besiktningsprotokoll kunna utvecklas och förmedlas och fyllas på med goda och dåliga erfarenheter från den faktiska förvaltningen – gärna genom workshops eller seminarier för förvaltare av byggnader och beställare av byggnadsanknuten offentlig konst.

Samverkan bör ha som centralt mål att utveckla en helhetssyn på den byggnadsanknutna offentliga konsten som en del av samhällets moderna kulturmiljöer vad gäller digitalisering och informationshantering och de nationella register som statliga myndigheter ansvarar för. Ett prioriterat insatsområde är utvecklingen av rutiner för tillämpningar av unika identifierare (persistenta länkar) som kan användas för att koppla samman information om den offentliga byggnadsanknutna konsten och de berörda byggnader och miljöer som den utgör delar av samt olika informationsmängder som beskriver de identifierade konstnärliga och kulturhistoriska värdena.[374]

Harmonisering av olika typer av information kan göras utan att de läggs in i samma tekniska system, men då måste man istället förlita sig på att alla använder gemensamma standarder. Det är viktigt att kontaktvägarna mellan informationsförvaltarna är säkra och tydliga så att förändringar som kan äventyra länkningar mellan informationsmängderna kommuniceras på ett tydligt sätt. Informationen ska förvaltas av aktörer som har sakkunskap om ämnesområdet, och som vet hur den bör struktureras och tillgängliggöras för att komma till nytta för relevanta målgrupper.

Genom till exempel seminarier, workshops via webb eller videolänk kan Statens konstråd och Riksantikvarieämbetet gemensamt bidra till ökad kunskap och erbjuda erfarenhetsutbyten för dem som förvaltar eller hanterar byggnadsanknuten offentlig konst. I dessa sammanhang skulle även Boverket kunna vara en samarbetspart för att öka kontaktytorna med Sveriges kommuner. Möjlighet till uppdragsutbildning hos högskolor och universitet kan också övervägas. Här skulle man med fördel också kunna inkludera utblickar till erfarenheter från byggnads- och samlingsförvaltare såsom Svenska kyrkan

[374] Se Öppna data och PSI. *Rekommendationer gällande beständiga länkar*, https://oppnadata.se/rekommendation-gallande-bestandiga-lankar/ (tillgänglig 2019-05-08).

och museer gällande framtagning av vård- och underhållsplaner, verktyg för samlingsförvaltning och gallring.

Utan kunskapshöjande insatser inom dokumentation och ökat tillgängliggörande av befintliga informationsmängder om den byggnadsanknutna offentliga konsten som kulturarv, är risken stor att värdefulla konstverk, vilka utgör väsentliga beståndsdelar av det moderna samhällets kulturmiljöer, skadas eller förstörs genom bristfällig vård eller vid ombyggnader och rivningar.

Konsekvens
Den föreslagna utvecklade samverkan om dokumentation och informationshantering bör rymmas inom berörda myndigheters ordinarie verksamheter och kunna genomföras med stöd av 6 § myndighetsförordningen (2007:515) och inom ramen för Digisam. Vad gäller tidplan och resurser för implementering av denna samverkan kan dock myndigheternas resurser behöva förstärkas. En närmare analys av resursbehovet för en utvecklad samverkan bör ske inom ramen för myndigheternas budgetunderlag för 2021–2023. Det bör dock understrykas att detta är ett komplext område och att det därför kommer behövas en planeringstid på ca 2–3 år för att analysera relevanta informationsmängder och strategiska lösningar för länkade öppna data, persistenta identifierare med mera. Därefter är det rimligt att en mer konkret samordning kan genomföras av informationsmängder som förvaltas av Lantmäteriet, Riksantikvarieämbetet, Statens konstråd och andra aktörer.

Fallstudie: Otillgänglig information riskerar leda till skador och förluster

Konstverket *Transire* av Ann Edholm beställdes av Statens konstråd i samarbete med den dåvarande fastighetsägaren GE Real Estate och hyresgästen Domstolsverket och invigdes 2005 i samband med uppförandet av Helsingborgs tingsrätt. Byggnaden har sedan dess sålts till Wihlborgs fastigheter AB och under senare år har flera ombyggnader och anpassningar av fastigheten genomförts efter önskemål av Domstolsverket, bland annat utifrån tillgänglighetskrav.

Den ursprungliga arkitekturen och konstnärliga gestaltningen utformades i nära samarbete mellan arkitektkontoret EcoScape genom arkitekt Carl-Åke Bergström och konstnären Ann Edholm. Byggnadens glasparti och våningsplanens proportioner bildar utgångspunkt för den 135 kvadratmeter stora målningen. Alla detaljer, som dörrarna med fanér av körsbärsträ och golven samt socklarna i kalksten, utgör integrerade delar av konstverkets helhetskomposition. Målningen *Transire* utgör därmed en bärande del av byggnadens arkitektur. Men konstverket innehåller även flera associationer till konst, litteratur och filosofi.

Titeln *Transire* refererar till att *överskrida* verklighetens egna begränsningar på ett liknande sätt som den kinesiske konstnären Wu Tao-Tzu som under Tangdynastien betraktade en väggmålning som han hade gjort.[375] När han klappade i händerna öppnades plötsligt tempelportarna och han gick in i sitt verk och portarna stängdes. Denna myt brukar ofta refereras till vid diskussioner om det är möjligt att gå in i och leva i ett konstverk.[376] Med kunskap om målningens associativa betydelselager blir det tydligt att byggnadens körsbärsfanerade dörrar också utgör konceptuellt bärande delar av konstverket. Det är genom dessa som domare, nämndemän, åtalade och andra går in i konstverket och det är då som en överskridning kan ske.

Ann Edholm, *Transire*, 2005, väggmålning i två våningsplan beställd av Statens konstråd för Helsingborgs nya tingsrätt 2005. Väggmålningen kommer troligen att målas över under 2019 på grund av att de konstnärliga värdena har skadats genom ombyggnader och anpassningar av byggnaden.

[375] Sandqvist, Tom (2005) ”Att överskrida det omöjliga. Om Ann Edholms Transire”, *Katalog 35*, Statens konstråd.
[376] Se till exempel Lindqvist, Sven (1967). *Myten om Wu Tao-Tzu*. Stockholm.

Av den kvittens som tidigare fastighetsägare GE Real Estate undertecknade 2005 framgår att ”konstverket har beställts för en bestämd placering och en särskild miljö. En ändrad placering eller andra väsentliga förändringar som rör konstverket får därför göras endast i samråd med upphovsmannen/Statens konstråd enligt lagen om upphovsrätt (1960:729)”.[377] Denna skrivning är generisk och i kvittensen saknas information om vad som gäller för det aktuella konstverket. För att få specifik information måste man istället gå till Statens konstråds webb eller Statens konstråds årsböcker.[378] Ett ytterligare problem är att det inte finns några garantier för att en ny fastighetsägare får tillgång till kvittenser för byggnadsanknuten konst vid köp av en fastighet. I detta fall finns det inga uppgifter om att nuvarande fastighetsägare på eget initiativ har inventerat eller dokumenterat konstverket genom till exempel konstvetare eller bebyggelseantikvarier.[379] Det finns heller inte någon information om att konstverket har dokumenterats av Helsingborgs stad.

År 2017 tog ansvariga arkitekter på uppdrag av nuvarande fastighetsägare kontakt med Statens konstråd med anledning av den planerade ombyggnaden, som då rekommenderade att projektering skulle ske i nära samråd med konstnären.[380] Så har emellertid inte skett och sannolikt kommer under 2019 fyra dörrar att sättas igen och två nya tillkomma på nedre plan. På det övre planet planeras två dörrar att bytas ut och en dörr att ersättas med en bredare dörr. Dessutom planeras undertaken på båda våningsplanen att sänkas. Sammantaget kommer dessa ombyggnader skada byggnadens konstnärliga värden i så hög grad att konstnären enligt upphovsrätten inte längre kan acceptera att konstverket visas offentligt utan vill att det ska målas över och borttagas helt.[381]

Det är svårt att ensidigt hävda att en ökad kunskap om de konstnärliga värden som konstverket *Transire* representerar skulle medföra förändrade förutsättningar för projekteringen av ombyggnaden av Helsingborgs tingsrätt. Men samtidigt är det rimligt att utifrån tidigare fallstudier anta att just ökad tillgång till information om och dokumentation av byggnadsanknuten offentlig konst de facto bidrar till att förändringar av moderna kulturmiljöer utformas med större varsamhet.[382] Avsaknaden av ett strategiskt samordnat arbete med digitalisering, digitalt bevarande och digitalt tillgängliggörande av information om den byggnadsanknutna offentliga konsten i samhällets moderna kulturmiljöer innebär därför en reell riskfaktor för bevarandet av den byggnadsanknutna offentliga konsten som kulturarv.

[377] Kvittens undertecknad av GE Real Estate 2005-09-27 (dnr 32–54/04).
[378] Se Sandqvist (2005).
[379] Konstverket ingick i tidigare nämnda inventering 2006–2008, se publikationen Wahlström (red.). (2008).
[380] Brev från Statens konstråd till Fojab arkitekter 2017-04-04 (dnr 3.2.7/2017:96).
[381] Konstnären har meddelat Wihlborgs fastigheter detta i brev 2019-01-29.
[382] Se fallstudierna i Hermerén & Orrje (2014) s. 200–207 om exempelvis kulvertarna i Rosenbad som har renoverats mycket varsamt av Statens fastighetsverk.

Litteraturförteckning

Tryckt material

Författningar

Begravningslag (SFS 1990:1144). 1990. Stockholm, Kulturdepartementet.

Boverkets byggregler – föreskrifter och allmänna råd, BBR (BFS 2011:6). 2011. Karlskrona, Boverket.

Expropriationslag (SFS 1972:719). 1972. Stockholm, Justitiedepartementet.

Förordning (1984:535) om statliga myndigheters lån av konstföremål för lokalutsmyckning. 1984. Stockholm, Finansdepartementet.

Förordning om vård av statens konst (SFS 1990:195). 1990. Stockholm, Kulturdepartementet.

Förordning (1996:1598) om statsbidrag till regional kulturverksamhet. 1996. Stockholm, Kulturdepartementet.

Förordning om individuell visningsersättning (SFS 1996:1605). 1996. Stockholm, Kulturdepartementet.

Förordning (2000:308) om fastighetsregister. 2000. Stockholm, Justitiedepartementet.

Förordning (2007:1177) med instruktion för Moderna museet. 2007. Stockholm, Kulturdepartementet.

Förordning (2007:1188) med instruktion för Statens konstråd. 2007. Stockholm, Kulturdepartementet.

Förordning (2010:1121) om bidrag till förvaltning av värdefulla kulturmiljöer. 2010. Stockholm, Kulturdepartementet.

Förordning om fördelning av vissa statsbidrag till regional kulturverksamhet (SFS 2010:2012). 2010. Stockholm, Kulturdepartementet.

Förordning (2012:515) med instruktion för Statens kulturråd. 2012. Stockholm, Kulturdepartementet.

Förordning (2012:546) med instruktion för Boverket. 2012. Stockholm, Finansdepartementet.

Förordning (2013:71) med instruktion för Statens centrum för arkitektur och design. 2013. Stockholm, Kulturdepartementet.

Förordning om statliga byggnadsminnen (SFS 2013:558). 2013. Stockholm, Kulturdepartementet.

Förordning (2014:1585) med instruktion för Riksantikvarieämbetet. 2014. Stockholm, Kulturdepartementet.

Förordning (2017:304) om ändring i förordningen (2014:1585) med instruktion för Riksantikvarieämbetet. 2017. Stockholm, Kulturdepartementet.

Jordabalk (SFS 1970:994). 1970. Stockholm, Justitiedepartementet.

Kulturmiljöförordning (SFS 1988:1188). 1988. Stockholm, Kulturdepartementet.

Kulturmiljölag (SFS 1988:950). 1988. Stockholm, Kulturdepartementet.

Kungörelse om beslutad ny regeringsform (SFS 1974:152). 1974. Stockholm, Justitiedepartementet.

Lag om Svenska kyrkan (SFS 1998:1591). 1998. Stockholm, Kulturdepartementet.

Lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (SFS 1960:729). 1960. Stockholm, Justitiedepartementet.

Miljöbalk (SFS 1998:808). 1998. Stockholm, Miljö- och energidepartementet.

Myndighetsförordning (2007:515). 2007. Stockholm, Finansdepartementet.

Ordningslag (SFS 1993:1617). 1993. Stockholm, Justitiedepartementet.

Plan- och byggförordning (SFS 2011:338). 2011. Stockholm, Näringsdepartementet.

Plan- och bygglag (SFS 2010:900). 2010. Stockholm, Näringsdepartementet.

Riksantikvarieämbetets föreskrifter och allmänna råd om byggnadsminnen (KRFS 2018:3). 2018. Stockholm, Riksantikvarieämbetet.

Riksantikvarieämbetets föreskrifter om kyrkliga kulturminnen (KRFS 2012:2). 2012. Stockholm, Riksantikvarieämbetet.

Riksdagstryck

Betänkande och förslag angående beredande av vidgade arbetsuppgifter för svenska konstnärer, avgivet den 1 december 1936 av sakkunniga, tillkallade av chefen för Ecklesiastikdepartementet. Statens offentliga utredningar 1936:50. Stockholm, Ecklesiastikdepartementet.

Bilaga till regeringsbeslut. 2018. (UD2018/12345/HI). *Regeringens strategi för standardisering*.

Geijer, Mia. 2013a. ”Bakgrundsteckning” i *Statens kulturfastigheter – urval och förvaltning för framtiden*. Statens offentliga utredningar 2013:55, bilaga 5. Stockholm, Finansdepartementet.

Kulturarvspolitik: regeringens proposition 2016/17:116. 2017. Stockholm.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående beredande av vidgade arbetsuppgifter för svenska konstnärer. Proposition 1937:157. 1937. Stockholm.

Miljötillsyn och sanktioner – en tillsyn präglad av ansvar, respekt och enkelhet. Betänkande av Miljötillsynsutredningen. Statens offentliga utredningar 2017:63. Stockholm, Miljö- och energidepartementet.

Politik för gestaltad livsmiljö, regeringens proposition 2017/18:110. 2018. Stockholm, Kulturdepartementet.

Regleringsbrev Ku2017/02582/LS. *Regleringsbrev för budgetåret 2018 avseende Statens konstråd*. Stockholm, Kulturdepartementet.

Regleringsbrev Ku2017/00942/KL. *Regleringsbrev för budgetåret 2018 avseende Riksantikvarieämbetet*. Stockholm, Kulturdepartementet.

Regeringens proposition 1985/86:1 med förslag till ny plan- och bygglag. 1985. Stockholm.

Regeringens proposition 1987/88:104 om kulturmiljövård. 1988. Stockholm.

Regeringens proposition 1998/99:114. *Kulturarv, kulturmiljöer och kulturföremål*. 1999. Stockholm, Kulturdepartementet.

Regeringens proposition 1992/93:214 om ändringar i upphovsrättslagen. 1993. Stockholm.

Regeringens proposition 1995/96:80. *Ändrade relationer mellan staten och Svenska kyrkan*. 1995. Stockholm, Civildepartementet.

Regeringens proposition 2009/10:3. *Tid för kultur*. 2009. Stockholm, Kulturdepartementet.

Regeringens proposition 2012/13:96. *Kulturmiljöns mångfald*. 2013. Stockholm, Kulturdepartementet.

Regeringens proposition 2017/18:1. *Utgiftsområde 17. Kultur, medier, trossamfund och fritid*. 2017. Stockholm.

Regeringens skrivelse 2009/10:79. *En tydlig, rättssäker och effektiv tillsyn*. 2009. Stockholm, Finansdepartementet.

Regeringskansliet Ku11.015. 2011. *Digitalt kulturarv: Nationell strategi för arbetet med att digitalisera, digitalt bevara och digitalt tillgängliggöra kulturarvsmaterial och kulturarvsinformation 2012–2015*.

Regeringskansliet. 2016. *Statens ägarpolicy och riktlinjer för bolag med statlig ägande 2017*. Stockholm, Näringsdepartementet.

Konst i offentlig miljö. Betänkande av utredningen om konst i offentlig miljö. Statens offentliga utredningar 1995:18. Stockholm, Kulturdepartementet.

Konstnär – oavsett villkor? Betänkande av Konstnärspolitiska utredningen. Statens offentliga utredningar 2018:23. Stockholm, Kulturdepartementet.

Kulturutskottet 2015/16:RFR4. *Är samverkan modellen? En uppföljning och utvärdering av kultursamverkansmodellen*. Rapport från riksdagen, 2015. Stockholm. Riksdagstryckeriet.

Spela samman – en ny modell för statens stöd till regional kulturverksamhet. Delbetänkande av Kultursamverkansutredningen. Statens offentliga utredningar 2010:11. Stockholm, Kulturdepartementet.

Statens kulturfastigheter – urval och förvaltning för framtiden, Betänkande av utredningen om omstrukturering av statens bestånd av vissa kulturfastigheter. Statens offentliga utredningar 2013:55. Stockholm, Finansdepartementet.

Uppdrag att förstärka arbetet med arkitektur och gestaltad livsmiljö. N2018/02273/SPN, N2017/03879/SPN. 2018. Stockholm, Näringsdepartementet.

Uppdrag till Riksantikvarieämbetet om hur kulturhistoriska värden integreras och tas tillvara i plan- och byggprocesser. Ku2018/01351/KL. 2018. Stockholm, Kulturdepartementet.

Uppdrag till Statens konstråd om hur bild- eller formkonstnärlig gestaltning kan integreras när staten bygger. Ku2018/01350/KO. 2018. Stockholm, Kulturdepartementet.

Överenskommelse mellan staten och Svenska kyrkan i frågor som rör de kulturhistoriska värdena i Svenska kyrkan. Ku2000/470/Ka. 2000. Stockholm, Kulturdepartementet.

Rättsfall

Sollentunas tingsrätt dom 2004-05-12, mål T 2294-03.

Svea hovrätt dom 2005-07-08, mål T 4829-04.

Växjö förvaltningsrätt dom 2014-07-16, mål nr 994-14.

Standarder

Bevarande av kulturarv: Generella termer och definitioner (SS-EN 15898:2011). 2011. Stockholm, Swedish Standards Institute (SIS).

Bevarande av Kulturarv – Kulturvårdsprocess – Beslut, planering och implementering (SS-EN 16853:2017). 2017. Stockholm, Swedish Standards Institute (SIS).

Bevarande av kulturarv – Tillståndsbedömning av fast kulturarv (SS-EN 16096). 2012. Stockholm, Swedish Standards Institute (SIS).

Bevarande av kulturarv – Tillståndsrapport för flyttbart kulturarv (SS-EN 16095). 2012. Stockholm, Swedish Standards Institute (SIS).

Övrigt tryckt material

Adlercreutz, Thomas. 2001. Kulturegendomsrätt – med en kommentar till kulturminneslagen. Stockholm.

Andersson, Lars. 2003. Sveriges historia under 1800- och 1900-talen. Stockholm.

Aronsson, Peter. 2004. Historiebruk: att använda det förflutna. Lund.

Arrhenius, Thordis. 2003. The fragile monument: on conservation and modernity. Diss. Stockholm, Kungl.Tekn. högskolan.

Beckman, Lars K., Bäärnhielm, Mauritz & Cederlöf, Joakim m.fl. 2012. Jordabalken: en kommentar till JB och anslutande författningar. 2. uppl. Stockholm.

Bergman, Bosse (2013), ”Offentliga miljöer i ständig omvandling” i *Konsten att gestalta gemensamma miljöer – Samverkan i tanke och handling*. Stockholm, Statens konstråd.

Bergström, Ulrika, Geijer, Mia. 2009. ”Kulturfastighetsutredningen: kan man välja ett kulturarv?” i Bebyggelsehistorisk tidskrift. 2009:57.

Bexhed, Jan-Mikael. 2017. ”Kulturmiljölagen i rättspraxis” i Förvaltningsrättslig tidskrift. 2017:3.

Biörnstad, Margareta. 2015. Kulturminnesvård i efterkrigstid – med Riksantikvarieämbetet i centrum. Stockholm, Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien.

Bloor, David. 1991. Knowledge and Social Imagery. 2. uppl. Chicago, The University of Chicago Press.

Boverket. 2009. Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. En analys av miljömålsenkäten. Dnr 214-1579/2009.

Caldenby, Claes. 1998. Att bygga ett land: 1900-talets svenska arkitektur, Stockholm.

Clippele, Marie-Sophie de, Lambrecht, Lucie. 2015. ”Art Law & Balances. Increased Protection of Cultural Heritage Law vs. Private Ownership: Towards Clash or Balance?” i International Journal of Cultural Property. 2015:22.

Edman, Victor. 2011. ”Nittonhundratalet går till historien. Om etableringen av ett nytt kulturarv” i Bebyggelsehistorisk tidskrift. 2011:62.

Eng, Staffan. 2018. ”Historien vi ärvde” i Populär arkeologi. 2018:4.

Eriksson, Eva. 2000. Mellan tradition och modernitet: arkitektur och arkitekturdebatt 1900-1930, Stockholm.

Europarådet. 1950. Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

Fagerström, Linda, Haglund, Elisabet (red.). 2010. Plats, poetik och politik: samtida konst i det offentliga rummet. Malmö.

Fagerström, Linda. 2014. ”Modernistisk konst i kyrkan – varken konstvetenskapligt forskningsfält eller kyrkligt kulturarv” i Karlsmo, Emilie, Lindblad, Jakob & Widmark, Henrik (red.). De kyrkliga kulturarven. Aktuell forskning och pedagogisk utveckling. Uppsala, Acta universitatis Upsaliensis.

Fechner, Frank G. 1998. ”The Fundamental Aims of Cultural Property Law” i International Journal of Cultural Property. 1998 7:2.

Geijer, Mia. 2004. Ett nationellt kulturarv: utveckling av en professionell vård och förvaltning av statliga byggnadsminnen. Lic. Stockholm, Kungl. Tekn. högskolan.

Geijer, Mia. 2007. Makten över monumenten: restaurering av vasaslott 1850–2000. Diss. Stockholm, Kungl. Tekn. högskolan.

Geijer, Mia ”Bergslagens bruksorter. Moderna stadsmiljöer som kulturarv” i Bebyggelsehistorisk tidskrift 2011:62.

Geijer, Mia (2013) ”Bakgrundsteckning” i Statens kulturfastigheter – urval och förvaltning för framtiden, bilaga 5, SOU 2013:55.

Geijer, Mia, Isacson, Maths (red.) (2016) ”Modernism i Bergslagen – resandeseminarium i en nära förflutenhet” i Bergslagshistoria, 2016:28.

Gemzell, Carl-Axel. 1993. Om politikens förvetenskapligande och vetenskapens politisering: kring välfärdsstatens uppkomst i England. D.2 Ställföreträdarna. Institut for samtidshistorie.

Gill, Alexander. 2012. ”Vårt kulturarv – Sverigedemokraterna, främlingsfientlighet och bevarandearbete” i Fornvännen, Journal of Swedish Antiquarian Research. 2012(107):2.

Gill, Alexander. 2017. ”Agenda Cultural Heritage and the Future of Archaeology at Sweden’s county museums” i Current Swedish Archeology. 2017:25.

Grundberg, Jonas. 2004. Historiebruk, globalisering och kulturarvsförvaltning: utveckling eller konflikt? 1. uppl., Institutionen för arkeologi. Göteborg, Univ. Diss.

Habermas, Jürgen. 1984. Borgerlig offentlighet: kategorierna "privat" och "offentligt" i det moderna samhället. Lund.

Hall, Patrik. 2000. Den svenskaste historien: nationalism i Sverige under sex sekler. Stockholm.

Hedström, Per. 2004. Skönhet och skötsamhet: konstnärliga utsmyckningar i svenska skolor 1870–1940. Diss. Stockholm, Univ.

Hermerén, Karin. 2015. Den utsatta konsten. Att förvalta konst i offentlig miljö – etik, lagstiftning och värdeförändring, Gothenburg Studies in Conservation 33. Lic. Göteborg, Göteborgs universitet.

Hermerén, Karin, Orrje, Henrik. 2014. Offentlig konst – ett kulturarv. Tillsyn och förvaltning av byggnadsanknuten konst. 2. uppl. Statens konstråd, Stockholm.

Jensen, Ola W. 2012b. ”Mellan dilettantism och professionalism. Om konstruktionen av vetenskapliga självbilder inom 1800-talets svenska kulturminnesvård och arkeologi”, i Hodacs, Hanna & Federhofer,

Marie-Theres (red.) Mellom pasjon og profesjonalism. Dilettantkulturer i skandinavisk kunst og vitenskap mellom 1660–1970.

Jensen, Ola W. 2012a. ”Kulturarv och värden – expertis och demokrati” i Fredengren, Christina, Jensen, Ola W. & Wall, Åsa (red.) I valet och kvalet. Grundläggande frågor kring värdering och urval av kulturarv. Riksantikvarieämbetet, Stockholm.

Josephson, Ragnar (red.). 1965. Bilden på muren: studier i Arkiv för dekorativ konst i Lund. Stockholm.

Karlsmo, Emilie. 2005. Rum för avsked: begravningskapellets arkitektur och konstnärliga utsmyckning i 1900-talets Sverige. Diss. Konstvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.

Konstnärsnämnden. 2013. Ingen regel utan undantag – Enprocentregeln för konstnärlig gestaltning av offentlig miljö. Stockholm.

Kåring, Göran. 1992. När medeltidens sol gått ned: Debatten om byggnadsvård i England, Frankrike och Tyskland 1815–1914. Diss. Konstvetenskapliga institutionen, Stockholms universitet.

Liepe, Lena. 2006. ”Konstvetaren, medeltiden och Fornvännen” i Fornvännen. 2006(101):2.

Lindblad, Jakob. 2014. ”Sveriges kyrkor. Konsthistoriskt inventarium – aktuella publikationer” i Karlsmo, Emilie, Lindblad, Jakob & Widmark, Henrik (red.). De kyrkliga kulturarven. Aktuell forskning och pedagogisk utveckling. Uppsala, Acta universitatis Upsaliensis.

Lindbom, Jenni, Hermerén, Karin. 2014. Riktlinjer för förvaltning av offentlig konst. Riksantikvarieämbetet, Stockholm

Lindqvist, Sven. 1967. Myten om Wu Tao-Tzu. Stockholm.

Ljungström, Lars. 1987. …Aendnu gamblare: Fredrik Lilljekvists restaurering av Gripsholms slott och 1890-talets restaureringsdebatt. Nyköping, Södermanlands museum.

Lowenthal, David. 1985. The past is a foreign country. Cambridge, Cambridge University Press.

Martin, Edna, Sydhoff, Beate. 1979. Svensk textilkonst. Stockholm, LiberFörlag.

Mellander, Cathrine. 2011. ”Mot ett vidgat kulturarv” i Bebyggelsehistorisk tidskrift. 2011:62.

Millroth, Thomas. 1985. Konsten i Tomteboda. Stockholm.

Miller Lane, Barbara. 2000. National romanticism and modern architecture in Germany and the Scandinavian countries. Cambridge, Cambridge Univ. Press.

Motturi, Aleksander. 2007. Etnotism: en essä om mångkultur, tystnad och begäret efter mening. Göteborg.

Mårdh, Hedvig. 2017. A Century of Swedish Gustavian Style: Art History, Cultural Heritage and Neoclassical Revivals from the 1890s to the 1990s. Diss. Konstvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.

Olsson, Henry. 2009. Upphovsrättslagstiftningen. En kommentar. 3. uppl. Stockholm.

Olsson, Henry. 2014. ”Bilaga 1 Upphovsrätt för offentlig konst” i Lindbom, Jenni, Hermerén, Karin. Riktlinjer för förvaltning av offentlig konst. Stockholm, Riksantikvarieämbetet.

Otero-Pailos, Jorge, Gaiger, Jason & West, Susie (red.). 2010. ”Heritage values” i West, Susie (red.). Understanding Heritage in Practice. Manchester, Manchester University Press in association with the Open University.

Pettersson, Richard. 2001. Fädernesland och framtidsland. Sigurd Curman och kulturminnesvårdens etablering. Diss. Institutionen för historiska studier, Umeå universitet.

Pettersson, Hans. 2004. ”Konsthistoria som universitetsdisciplin” i Gillgren, Peter, Johansson, Britt-Inger & Pettersson, Hans (red.). 8 kapitel om konsthistoriens historia i Sverige. Stockholm.

Qvarnström, Ludwig. 2010. Vigselrummet i Stockholms rådhus och det tidiga 1900-talets monumentalmåleri: Historia, reception, historiografi, Diss., Konstvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.

Regionförbundet i Kalmar län. 2015. Offentlig konst i Kalmar län – policy och riktlinjer.

Renman Claesson, Katarina, Wainikka, Christina. 2014. Konstjuridik: med konstnären i fokus. 1. uppl. Stockholm.

Researching Public Art. Nordic conference with the aim of inspiring new research in the expanded field of public art, 11–12 October 2018, Kungl. Konsthögskolan, Stockholm.

Riksantikvarieämbetet. 2013. Översyn av regelverket om kulturföremål. Ku2013/1344/KA.

Riksantikvarieämbetet. 2015a. Länsmuseernas och motsvarande museers kulturmiljöarbete. Kartläggning och redovisning av förutsättningarna för samverkan och verksamhetsutveckling på regional nivå.

Riksantikvarieämbetet. 2015b. Plattform Kulturhistorisk värdering och urval. Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet.

Riksantikvarieämbetet. 2015c. Översyn av regelverket om de kyrkliga kulturminnena. Redovisning av Ku2013/1343/KA.

Riksantikvarieämbetet. 2016. Effekter på den byggda miljöns kulturvärden efter förenklingar i plan- och bygglagen.

Riksantikvarieämbetet. 2016. Kulturmiljöarbetets genomslag inom kultursamverkansmodellen – samverkan påverkar och otydlighet motverkar.

Riksantikvarieämbetet. 2017a. Kulturvärden i planerings- och bygglovsprocesser – en utvärdering om kommuners förutsättningar för att ta hänsyn till kulturvärden.

Riksantikvarieämbetet. 2017b. Nya byggnadsminnen: En utvärdering om länsstyrelsernas förutsättningar att bilda nya byggnadsminnen.

Riksantikvarieämbetet. 2017c. Riksintressen i siffror – statistik över kulturmiljövårdens riksintressen.

Riksantikvarieämbetet. 2017d. Statliga byggnadsminnen. Vägledning för tillämpning av förordningen om statliga byggnadsminnen. 2 rev. uppl. Stockholm, Riksantikvarieämbetet.

Riksantikvarieämbetet. 2018. Kulturvärden försvinner i byggprocessen. Intervjuer och aktgranskning av bygglovsärenden.

Riksrevisionen. 2005. Uppsikt och tillsyn i samhällsplaneringen – intention och praktik. 2005:12. Stockholm.

Riksrevisionen. 2018. Bädda för bättre tillsyn – statens vägledning av kommunal tillsyn. RIR 2018:31. Stockholm.

Rudberg, Eva (1999) Stockholmsutställningen 1930: modernismens genombrott i svensk arkitektur, Stockholm.

Rörby, Martin (2002) David Helldén: modernistisk visionär på traditionens grund, Stockholm.

Sandqvist, Tom. 2005. ”Att överskrida det omöjliga. Om Ann Edholms Transire” i Katalog 35, Statens konstråd.

Statens fastighetsverk. 2009. Kulturfastighetsutredningen. D. 1. Stockholm, Statens fastighetsverk.

Statens fastighetsverk. 2009. Kulturfastighetsutredningen. D. 2, Berättelser. Stockholm, Statens fastighetsverk.

Statens konstråd. 1983. Statens konstråd 5/6.

Statens konstråd. 1984. Statens konstråd 8.

Statens konstråd. 2016. Statens konstråd årsredovisning 2015. Stockholm, Statens konstråd.

Statens konstråd. 2017. Statens konstråd årsredovisning 2016. Stockholm, Statens konstråd.

Statens konstråd. Katalog. 2005:35.

Statens konstråd, Riksantikvarieämbetet, Boverket, ArkDes. 2013. Gestaltning av offentliga miljöer – samverkansprojekt.

Stensman, Mailis. 1984. ”Konsten på väg in i fabrikerna” i Statens konstråd 8. Statens konstråd.

Stensman, Mailis, Tranaeus, Björn (red.) 1987. ”’Konsten är på väg att bliva allas…’ : Statens konstråd 1937–1987”. Stockholm, Statens konstråd.

Sundborg, Peter. 2005. Glimtar av en guldålder: arkitektur och bebyggelse i Västernorrland 1945–1965, Länsmuseet Västernorrland, Sundsvall.

Svenska kyrkan. 2013. Villkor för kyrkoantikvarisk ersättning. Version 1.1.

Söderlind, Solfrid. 2000a. ”Konsthistoria på museerna” i Gillgren, Peter, Johansson, Britt-Inger & Pettersson, Hans (red.). 8 kapitel om konsthistoriens historia i Sverige. Stockholm.

Söderlind, Solfrid. 2000b. ”Konsthistorieämnets förhistoria” i Gillgren, Peter, Johansson, Britt-Inger & Pettersson, Hans (red.). 8 kapitel om konsthistoriens historia i Sverige. Stockholm.

Söderqvist, Lisbeth. 1999. Rekordår och miljonprogram. Flerfamiljshus i stor skala: en fallstudiebaserad undersökning av politik, planläggning och estetik, Stockholm.

Thornberg Knutsson, Agneta. 2007. Byggnadsminnen – principer och praktik: den offentliga kulturmiljövårdens byggnadsminnesverksamhet : beskrivning och utvärdering. Diss. Göteborg, Göteborgs universitet.

Vikström, Eva. 1998. Bruksandan och modernismen: brukssamhälle och folkhemsbygge i Bergslagen 1935–1975. Stockholm, Nordiska museet.

Wahlström, Klara (red.). 2008. Beställd konst. Fastighetsägarnas vård och underhåll av byggnadsanknuten konst. Statens konstråd, Stockholm.

Wetterberg, Ola. 1992. Monument & miljö. Perspektiv på det tidiga 1900-talets byggnadsvård i Sverige. Diss. Göteborg, Chalmers tekn. högskola.

Åman, Anders. 2008. Sigurd Curman. Riksantikvarie – ett porträtt. Stockholm, Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien i samarbete med bokförlaget Atlantis.

Örn, Johan. 2011. ”Bakom den moderna fasaden. Offentliga interiörer söker sin historia” i Bebyggelsehistorisk tidskrift. 2011:62.

Örn, Johan. 2015. Antikvarisk förundersökning och konsekvensanalys. Kavalleristen 3. AIX Arkitekter.

Digitala publikationer, webbsidor

Boverket. *PBL Kunskapsbanken*, https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/ (tillgänglig 2018-11-02).

Digisam. 2018. *Vägledande principer för arbetet med digitalt kulturarv*. http://www.digisam.se/vagledande-principer-for-arbetet-med-digitalt-kulturarv/ (tillgänglig 2019-05-08).

Giertz, Eric, Hjorth, Mikael, Lindhagen, Maria, Engwall, Mats & Gens, Magnus. 2016. *Svensk konsultsektor i ny belysning – Utvecklingstrender och dynamik*. Verket för innovationssystem – VINNOVA, https://publector.org/publication/Svensk-konsultsektor-i-ny-belysning/Title (tillgänglig 2019-04-18).

Konstfrämjandet. *Konstfrämjandets historia*, http://konstframjandet.se/om/konstframjandets-historia/ (tillgänglig 2019-04-18).

Landstinget Västmanland. 2014. *Kartläggning av den offentliga konsten i Västmanlands kommuner 2011 och 2014*, file:///C:/Users/lisaf/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/Kartläggning_off_konst_vml_2014%20(1).pdf (tillgänglig 2019-04-18).

Moderna museet. 2015. *Historia*, https://www.modernamuseet.se/stockholm/sv/2015/01/04/historia/ (tillgänglig 2019-04-18).

Naturvårdsverket. *Sveriges miljömål*, *Skyddad bebyggelse*, http://sverigesmiljomal.se/miljomalen/god-bebyggd-miljo/skyddad-bebyggelse/ (tillgänglig 2019-05-07).

Riksantikvarieämbetet. 2017. *Förteckning över samtliga kulturreservat i Sverige*, https://www.raa.se/app/uploads/2017/08/Förteckning-över-kulturreservat-i-Sverige-2017-12-13.pdf (tillgänglig 2018-09-18).

Riksantikvarieämbetet. 2018. *Förteckning föremålskategorier för utförsel*, https://www.raa.se/lagar-och-stod/kulturmiljolagen-kml/utforsel-och-export-av-kulturforemal-5-8-kap/forteckning-foremalskategorier-for-utforsel/ (tillgänglig 2019-01-30).

Riksantikvarieämbetet. 2018. *SBM november 2018 webb*. Excel-fil, https://www.raa.se/hitta-information/bebyggelseregistret-bebr/forteckning-over-statliga-byggnadsminnen/ (tillgänglig 2019-01-08).

Slots- og kulturstyrelsen. 2016. *Kunst i offentlige rum*, https://slks.dk/bygningsfredning/kunst-i-offentlige-rum/ (tillgänglig 2018-10-02).

Statens konstråd. Arkiv över offentlig konst. https://statenskonstrad.se/arkiv-over-offentlig-konst/#noscroll (tillgänglig 2019-05-08).

Statens konstråd (1.1.1/2011:121). *Statens konstråds plan för digitaliseringsverksamhet 2016–2018*. 2015. www.digisam.se/myndighets-och-institutionsvisa-planer/ (tillgänglig 2019-05-08).

Statens konstråd. 2017. *Konstdatabasen*. https://statenskonstrad.se/article/konstdatabasen/ (tillgänglig 2019-05-08).

Statens konstråd. *Kunskapsnav offentlig konst*, https://www.statenskonstrad.se/utveckla-konsten/kunskapsnav-offentlig-konst/, (tillgänglig 2019-02-01).

Statens konstråd. 2017. *Varsam renovering av konst i en modern kulturmiljö*, https://statenskonstrad.se/article/varsam-renovering-av-konst-i-en-modern-kulturmiljo/ (tillgänglig 2019-04-18).

Öppna data och PSI. *Rekommendationer gällande beständiga länkar*, https://oppnadata.se/rekommendation-gallande-bestandiga-lankar/ (tillgänglig 2019-05-08).

Icke publicerat material

Intervjuer
Intervjuperson 1 Ericson Anna-Karin, projektchef, Stockholm konst. Intervju, 2018-06-27.
Intervjuperson 2 Karlsmo Emilie, lektor i konstvetenskap, Uppsala universitet. Intervju, 2018-06-29.
Intervjuperson 3 Myrelid Knöös Lena, fastighetschef, Akademiska Hus. Intervju, 2018-06-26.
Intervjuperson 4 Schramm Marcus, planarkitekt, Solna stad. Intervju, 2018-06-15.

Muntlig kommunikation
Tanja von Brünken, kansliråd, Kulturdepartementet. 2019-03-22.

Planhandling
Detaljplan för ny bussdepå vid Tomteboda samt tillägg till detaljplan för kv. Posten (P98/0826) inom stadsdelen Huvudsta, upprättad i november 2016, Solna stad.

Illustrations- och fotoförteckning

Fig. 1, s. 42. *Aktörer byggnadsanknuten offentlig konst*, Riksantikvarieämbetet, 2019.
Fig. 2, s. 103. *Kulturvårdsprocessen*, Riksantikvarieämbetet 2019.
Tab. 1, s. 84. *Översikt lagstiftningar*, Riksantikvarieämbetet, 2019.
Foto 1, s. 40. Konstnär: © Pierre Olofsson/Bildupphovsrätt 2019. Foto: Tommy Jansson.
Foto 2, s. 65. Konstnär: © Lars Millhagen/Bildupphovsrätt 2019. Foto: Mailis Stensman.
Foto 3, s. 70. Interiör Palais Stoclet, Bryssel. Foto: okänd fotograf.
Foto 4, s. 71. Interiör Villa Korsmo, Oslo Foto: Morten Henden Aamodt.
Foto 5–6, s. 99. Konstnär: © Petter Zennström/Bildupphovsrätt 2019. Foto: Tyréns AB.
Foto 7, s. 116. Konstnär: © Ann Edholm/Bildupphovsrätt 2019. Foto: Örjan Gran.

BILAGA 1 Organisation för genomförande av utredningen

Projektgrupp

Statens konstråd

Henrik Orrje
Therese Segerstedt
Klara Wahlström
Annika Enqvist

Riksantikvarieämbetet

Cathrine Mellander Backman
Lisa af Edholm
Kathrin Hinrichs Degerblad
Jonas Malmdal
Hanna Sofia Johansson
Cecilia Wallin
Hanna Gelotte Fernandez

Referensgrupp

Anna-Karin Ericson, Stockholm konst, Stockholms stad
Emilie Karlsmo, Konstvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet
Karin Hermerén, Moderna museet
Lena Myrelid Knöös, Akademiska Hus
Marcus Schramm, Solna stad
Mia Geijer, Länsstyrelsen i Örebro län
Ola Wetterberg, Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet
Suzanne Pluntke, Boverket

För ytterligare uppgifter om personer och organisationer som har medverkat i utredningens arbete, se bilaga 2 för deltagare vid nätverksgruppsmöten, samt litteraturförteckningen för intervjupersoner.

BILAGA 2 Nätverksgruppsmöten

Seminarium nätverksgrupp offentlig konst
Riksantikvarieämbetet, Stockholm 2019-01-31

Deltagare
Andreas Bjersby, verksamhetsansvarig projektledare offentlig konst, Region Uppsala
Ann Landgren Danielsson, intendent, Skissernas museum
Anna Ehn, chef offentlig konst, Uppsala kommun
Anna Wälivara, projektkoordinator, Uppsala kommun
Anna-Karin Ericson, projektchef, Stockholm konst
Annika Petersson, kultursekreterare, Falu kommun
Elisabeth Wengström, chef Avdelningen för konst, Region Stockholm
Emily Norton, konsult konst, Norton & Cederström (ej närvarande)
Filip Zezovski Lind, konstintendent, Jönköpings kommun
Hans Sundvall, konstnärlig ledare Konsthallen, Luleå kommun
Helena von Bergen, verksamhetsutvecklare offentlig konst, Region Dalarna
Henrik Ygge, antikvarie offentlig konst, Region Norrbotten
Inga-Lill Bäckström, projektledare konstnärlig gestaltning, Region Stockholm
Jaana Järretorp, utvecklare bild och form, Region Skåne
Jan Dahlqvist, konstregister och webb, Göteborgs konst
Jenny Nilsson, handläggare/samordnare offentlig konst, Region Gävleborg
Johanna Molvin, sektionschef konst, Solna stad
Tuva-Li Peter, intendent offentlig konst, Uppsala kommun
Ulrika Liljenström, curator Lunds konsthall, Lunds kommun
Åsa Nacking, chef Lunds konsthall, Lunds kommun

Workshop-frågor
På vilka grunder kan/bör byggnadsanknuten offentlig konst värderas som delar av samhällets kulturarv/kulturmiljöer?

Hur kan vi få till en övergripande sammanställning över den byggnadsanknutna offentliga konsten?

Hur bör samverkan mellan offentlig konst och kulturmiljösektorn utvecklas för att långsiktigt öka förutsättningarna för bevarande av byggnadsanknuten offentlig konst som kulturarv/kulturmiljö?

Seminarium nätverksgrupp fastighetsägare och förvaltare
Riksantikvarieämbetet, Stockholm 2019-02-05

Deltagare
Anders Zander, kulturarvsspecialist, Statens fastighetsverk
Anna Mazetti-Nissen, fastighetsingenjör, Svenska bostäder
Annika Nordberg, fastighetsförvaltare, Region Uppsala (ej närvarande)
Caroline Särnqvist, byggnadsantikvarie, Kungl. Djurgårdens förvaltning
Charlotte Mattsson, förvaltare teknik, Jernhusen
Christina Wohlfart, arkitekt, Riksdagens förvaltning
Ingela Andersson, kulturarvsspecialist, Fortifikationsverket
Jessica Einebrant, ansvarig varumärke och design, Swedavia
Lena Myrelid Knöös, fastighetschef, Akademiska Hus
Markus Dahlberg, enhetschef kulturarvsfrågor, Svenska kyrkan
Nirmala Mandic, förvaltare, Göteborgs lokalförvaltning konst
Otto Ryding, antikvarie, Boverket
Sara Hamon, fastighetsutvecklingschef, Familjebostäder
Åsa Welander, förvaltningschef, Specialfastigheter

Workshop-frågor
Vilka incitament och hinder (juridiska, ekonomiska, kulturella etc.) finns idag för fastighetsägare och förvaltare att bevara byggnadsanknuten offentlig konst från 1900-talet?

Behöver möjligheterna till kunskapshöjande insatser för fastighetsägare och förvaltare stärkas?

Vilka argument finns det för ett statligt ekonomiskt stöd för bevarande av byggnadsanknuten offentlig konst?

Seminarium nätverksgrupp högskolor och universitet
Riksantikvarieämbetet, Stockholm 2019-02-07

Deltagare
Abdellah Abarkan, professor Institutionen för fysisk planering, Blekinge Tekniska Högskola
Annika Öhrner, docent Institutionen för kultur och lärande, Södertörns högskola
Catharina Gabrielsson, lektor Arkitekturskolan, Kungliga Tekniska högskolan
Catharina Nolin, professor Institutionen för kultur och estetik, Stockholms universitet
Cecilia Sagrén, lektor restaureringskonst, Kungl. Konsthögskolan
Emilie Karlsmo, lektor Konstvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet
Linda Fagerström, docent Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet (ej närvarande)
Peter Ekback, professor Institutionen för fastigheter och byggande, Kungliga Tekniska högskolan
Stavroula Golfomitsou, lektor Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet
Thomas Borén, docent Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet (ej närvarande)

Workshop-frågor
Vilken utveckling har skett de senaste åren inom utbildning och forskning vad gäller synen på byggnadsanknuten offentlig konst värderas som delar av samhällets kulturarv/kulturmiljöer och som konstvetenskaplig disciplin?

Bevarande av byggnadsanknuten offentlig konst är i hög grad ett tvärdisciplinärt område (konstvetenskap, kulturmiljövård, juridik, fastighetsekonomi och förvaltning etc.).

Vilka framtida utbildningsinsatser är prioriterade för att stärka förutsättningarna för bevarande av byggnadsanknuten offentlig konst som kulturarv/kulturmiljö?

Seminarium nätverksgrupp kulturmiljöområdet
Riksantikvarieämbetet, Stockholm 2019-02-12

Deltagare
Adam Moll, byggnadsantikvarie, Dalarnas museum
Alexandru Babos, stadsantikvarie, Linköpings kommun
Anna Ahlberg, byggnadsantikvarie, Länsstyrelsen i Västmanlands län
Annika Wångby-Stattin, verksamhetsledare, Stiftelsen Mannaminne
Berit Ångman Svedjemo, intendent, Gotlands museum
Björn Siesjö, stadsarkitekt, Göteborgs kommun (ej närvarande)
Carl Brädde, konservator, Västarvet
Christina Morén, byggnadsantikvarie, Västmanlands läns museum
Elinor Magnerus, enhetschef, Örebro läns museum
Emma Tibblin, stadsantikvarie, Södertälje kommun
Fredrik Olsson, byggnadsantikvarie, AIX Arkitekter
Henrik Nerlund, kanslichef och sekreterare, Stockholms skönhetsråd (ej närvarande)
Ingela Broström, avdelningschef, Länsmuseet Gävleborg
Johan Örn, intendent, ArkDes
Kerstin Barup, professor emerita och arkitekt, Akademin för kulturmiljö, Sveriges Arkitekter

Lisen Tamm, konservator, Nordiska Konservatorförbundet
Louise Schlyter, chef Enheten för kulturmiljö, Länsstyrelsen i Stockholms län
Marcus Schramm, planarkitekt, Solna stad
Mari Ferring, byggnadsantikvarie, WSP
Olof Martinsson, stadsantikvarie, Malmö stad
Suzanne Pluntke, bebyggelseantikvarie, Boverket
Tove Nyhlén, konservator, Tyréns AB
Åsa Dahlin, arkitekt stadsbyggnadskontoret, Stockholms stad

Workshop-frågor
På vilka grunder kan/bör byggnadsanknuten offentlig konst värderas som delar av samhällets kulturarv/kulturmiljöer?

På vilka sätt kan staten, regioner och kommuner bättre nyttja befintliga styrmedel för att bevara byggnadsanknuten offentlig konst som delar av samhällets kulturarv/kulturmiljöer?

Hur bör samverkan mellan offentlig konst och kulturmiljösektorn utvecklas för att långsiktigt öka förutsättningarna för bevarande av byggnadsanknuten offentlig konst som kulturarv/kulturmiljö?

BILAGA 3 Internationell enkätundersökning

SWEDISH NATIONAL HERITAGE BOARD
RIKSANTIKVARIEÄMBETET

Survey questions

Date 2018-10-04
Version 1.0

Department Cultural Environment
Author Hanna Sofia Johansson

First page

Survey on the management and protection of 20th-century building-related public art.

Information about the survey

This survey is part of the study Public art as cultural heritage, which the Swedish government has commissioned the Public Art Agency and the Swedish National Heritage Board to carry out.

The purpose of the survey is to compare how the preservation of building-related public art as a cultural heritage is handled, primarily at national government level, in several European countries. The responses to the survey will be used in the report that the Public Art Agency will produce jointly with the Swedish National Heritage Board, within the framework of the above mentioned government commission.

The objective of the assignment is to improve the supervision and management of building-related public art in Sweden. The assignment also has the purpose of generally improving knowledge and awareness of building-related public art as part of the 20th-century modern cultural heritage. The assignment also includes arranging for more adequate implementation of existing legal and economic instruments, and to review the registry system, in order to create an adequate national survey of existing building-related art.

The assignment focuses specifically on so-called building-related public art, including sculptures, murals and other art created specifically for interior and exterior public spaces. Building-related art is often integrated physically with the building, but can also be installed in direct connection to the building, forming an integral part of the building or site according to the intentions of the artist, developer or architect.

The commissioned organisations will present their study as a report no later than 1 June, 2019. The report will be in Swedish, with a short summary in English.

Survey responses will be anonymised, and no names will be mentioned in the report. Names of countries may be mentioned in the presentation of responses in the report, however. After completion of the project, the survey responses will be registered. The GDPR entitles you to receive information from the Swedish

National Heritage Board stating which of your personal data has been collected and processed. You also have the right to request that the personal data be corrected or deleted, to make an objection to the processing, or request a restriction of the processing.

To read more about how the Swedish National Heritage Board processes data in accordance with the GDPR, please click on this link: https://www.raa.se/in-english/general-data-protection-regulation-gdpr-in-english/.

Instructions

To ensure that responses are as accurate as possible, it is important that the person who was given the link to the study is the person who fills in the survey. If needed please consult your colleagues before answering the questions. Please answer the questions according to the current situation from the perspective of your organisation's assignment and area of responsibility.

You can pause the survey and return to it later via the same link if you don't have time to complete it in one session. Your previous answers will have been saved.

The final date to respond is 24th of October, 2018

The survey consists of some 35 questions. The time required to complete it depends on how you answer.

If you have any questions, please contact Hanna Sofia Johansson, senior advisor, who is responsible for the survey, at hanna.johansson@raa.se.

The survey consisted of some 35 questions which were divided into the following themes:

- Building-related public art as a cultural heritage
- Inventories
- Supervision
- Legal protection
- Evaluation and assessment
- Management and maintenance
- Funding
- Economic support/subsidies
- Strategic collaboration